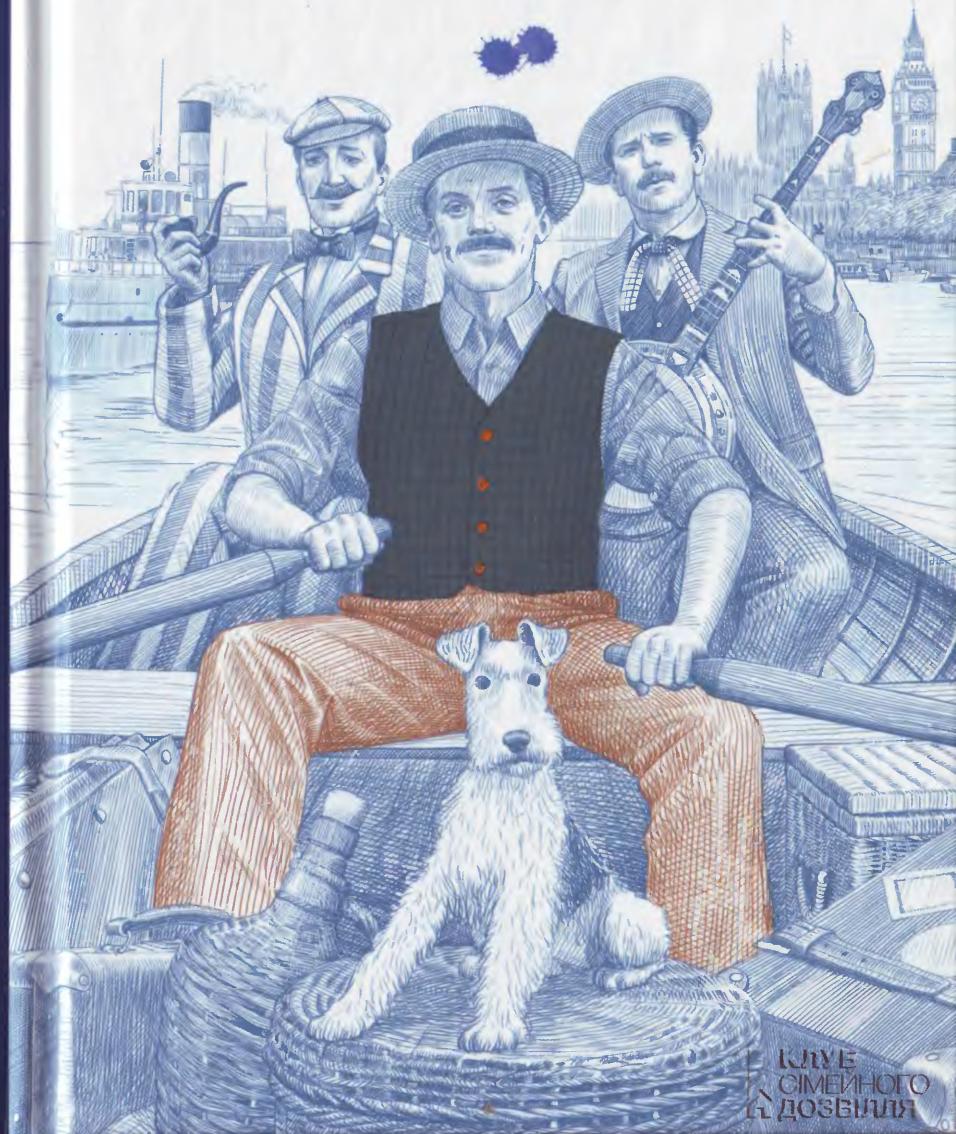
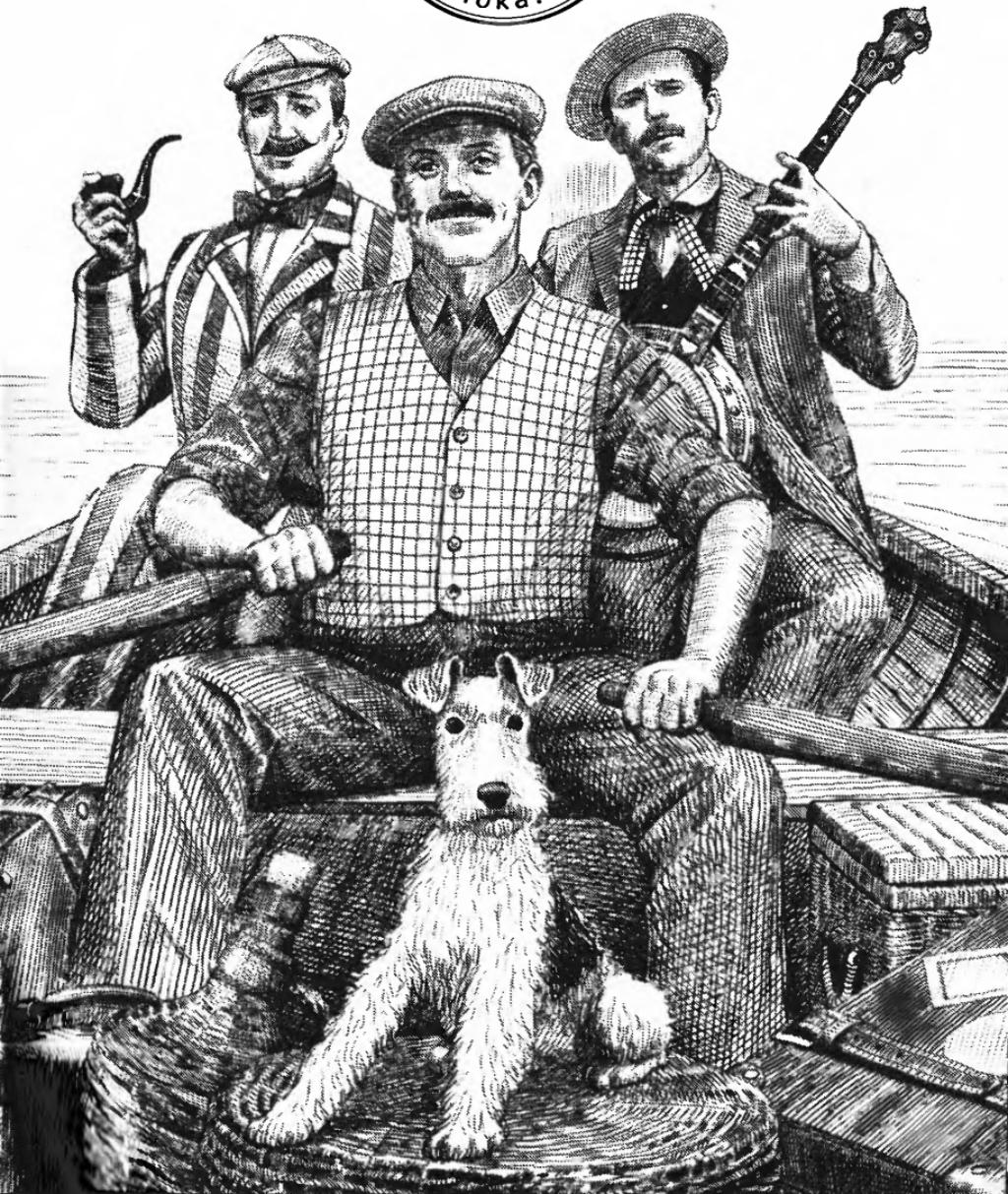

Джером К. Джером

Троє в одному човні
(як не рахувати собаки)

Джером К. Джером

*Троє в одному човні
(як не рахувати
собаки)*

Повість

УДК 821.111
ББК 84(4Вел)
Д40

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
«Three Men in a Boat» by Jerome K. Jerome:
<http://www.gutenberg.org/ebooks/308>

Переклад з англійської Наталії Філімонової

На обкладинці використано ілюстрацію Едуарда Новікова

ISBN 978-617-12-2537-4
ISBN 978-617-12-1545-0 (серія)

© Книжковий клуб «Клуб Сі-
мейного Дозвілля», видання
українською мовою, 2017
© Книжковий клуб «Клуб Сі-
мейного Дозвілля», художнє
оформлення, 2017

Передмова

Головна перевага цієї книжки полягає не в її літературному стилі чи в корисності інформації, яку вона подає, а в простій правдивості. Її сторінки — це відвертий запис подій, які сталися насправді. Усе, що я зробив, — це додав кольорів, але нічого не вигадав. Джордж, Гарріс і Монморансі — не поетичні ідеали, а істоти з плоті й крові — особливо Джордж, який важить близько дванадцяти стоунів¹. Інші твори можуть досягти успіху глибиною думки чи знанням людської природи: інші книжки можуть змагатися в оригінальності і розмірі; але, безнадійний і невиліковно правдивий, мій твір не може перевершити будь-якого іншого. Більше, ніж всі інші принади, моя оповідь є дорогоцінною в очах ревного читача; і ця правдивість додає ваги уроку, якому вона вчить.

Лондон, серпень 1889

---

¹ Міра ваги, дорівнює близько 6,35 кг. (*Тут і далі прим. ред., якщо не вказано інше.*)

Rozgіл /

Троє інвалідів. — Страждання Джорджа і Гарріса. — Жертва ста семи смертельних недуг. — Корисні рецепти. — Ліки від хвороб печінки. — Ми згодні, що ми перевтомилися і що нам потрібен відпочинок. — Тиждень на морі? — Джордж говорить про річку. — Монморансі заперечує. — Початкову пропозицію прийнято більшістю трьох проти одного.

Нас було четверо: Джордж, Вільям Семюель Гарріс, я і Монморансі. Ми сиділи в моїй кімнаті, курили і розмовляли про те, які погані ми всі — звичайно, я маю на увазі, погані з медичної точки зору.

Ми всі почувалися дуже хворими і нервували з цього приводу. Гарріс нарікав на сильні запаморочення: він казав, що заледве усвідомлює, що робить; потім Джордж додав, що у нього теж напади запаморочення і він теж навряд чи знає, що робить. Я вважав, що моя печінка зовсім виведена з ладу. Я знов, що це була саме печінка, і що вона саме не в порядку, бо нещодавно прочитав анотацію до пігулок від хвороб печінки — вони продаються без рецепта, — де були детально описані різні симптоми, за якими людина може визначити, що її печінка не в порядку. У мене були всі симптоми.

Дивно, але щоразу, коли я читаю рекламу якихось нових ліків, вона спонукає мене до висновку, що я страждаю саме від тієї недуги, якої вона стосується, причому в найтяжчій формі. Діагноз, описаний у рекламі, здається, кожного разу точнісінько збігається зі всіма моїми відчуттями.

Я пам'ятаю, якось пішов до Британського музею, щоб почитати, як лікувати якусь дрібну хворість, яка до мене причепилася. Здається, то була сінна лихоманка. Я взяв книжку і прочитав про все, про що мав намір прочитати; а потім якось мимохіт перегорнув сторінку і почав ліниво й без особливої цікавості проглядати відомості про хвороби, взагалі. Я забув уже, що за неміч була першою, в яку я занурився — знаю тільки, що це було щось жахливе і виснажливе, — але, не дійшовши й до половини переліку симптомів, я переконався, що, поза всяким сумнівом, ця хвороба в мене є.

Я сидів певний час, зціпенівши від жаху; і потім в апатії та відчаї знову почав гортати сторінки. Я дійшов до черевного тифу — став читати симптоми і виявив, що черевний тиф у мене, мабуть, вже протягом кількох місяців, про що я й не здогадувався. Я вирішив дізнатися, на що ще я хворий, і догоортав до сторінок про танок святого Вітта — як я й очікував, це теж був мій діагноз. Я зацікавився своїм випадком і вирішив ретельно переглянути все до кінця. Тому почав в алфавітному порядку. Прочитав про малярію і дізнався, що я маю і цю хворобу, а загострення настане десь у найближчі два тижні. Я з полегшенням виявив, що хвороба Брайта в мене лише в легкій формі, і, коли вірити тому, що про неї написано, я зможу прожити ще багато років. Холера в мене була із серйозними ускладненнями, а дифтерію я мав, як мені здалося, від народження. Я вперто пройшов усі двадцять шість літер і дійшов висновку, що єдине, чого в мене не було, то це води в коліні.

Мені було досить боляче про це дізнатися. Чому в мене немає води в коліні? Звідки взялась така несправедливість? Однак через певний час менш пожадливі почуття переважили. Я подумав, що зате в мене є всі інші відомі медицині хвороби. Будь-яка жадоба зникла, і я вирішив обійтися без води в коліні. Я й гадки не мав, що страждав на подагру в її найбільш злоякісній формі, а інфекційними хворобами

я, вочевидь, хворів ще з підліткового віку. Після інфекційних хвороб у переліку не залишилось нічого, тому я дійшов висновку, що більш нічого до мене не причепиться.

Я сидів і роздумував. Гадав, яким цікавим може бути мій випадок для медицини, якою цінною особою я є для неї! Студенти не мали б жодної потреби ходити до шпиталів, якби у них був я. Сам як суцільний шпиталь.. Усе, що йм треба — ходити навколо мене, і після цього отримають новенький диплом.

Потім я став цікавитись, як довго мені ще жити. Я спробував обстежити себе, намацав пульс. Спочатку взагалі не міг відчути ніякого пульсу. Але раптом він, здається, запрацював. Я дістав свого годинника і засік час. Нарахував сто сорок сім ударів на хвилину. Потім спробував послухати своє серце. Я його не чув. Воно перестало битися. Тепер я схильний думати, що воно весь цей час було на своєму місці, і, напевно, билося, але що з ним сталося тоді, я не знаю. Поплескав себе спереду від того місця, яке я називаю талією, до голови, поступово перейшов до боків, і трохи дісталося спині. Але нічого відчути чи почути не зміг. Я намагався побачити язика. Висунув його настільки, наскільки мені це вдалося, заплющив одне око, а іншим намагався його розгледіти. Я зміг побачити лише його кінчик, і єдиною користю від цього стало те, що я ще більше впевнився в наявності у себе ще й скарлатини.

Я заходив у читальний зал щасливою здорововою людиною. Я виповз на вулицю старезною руною.

Тоді я подумав, що треба піти до свого лікаря. Це мій старий приятель. Коли мені здається, що я нездужаю, він перевіряє мій пульс, оглядає моого язика, каже щось про погоду, загалом всього потроху; тому я подумав, що, пішовши до нього зараз, зроблю йому величезну послугу. «Лікареві що потрібно? — сказав я собі. — Практика. І в нього буду я. Зі мною одним він отримає практики більше, ніж із тисячею семистами своїми повсякденними пацієнтами,

в кожного з яких всього-на-всього одна чи дві болячки». Так що я пішов просто нагору. Побачивши мене, він спитав:

— Ну, і що з тобою сьогодні?

Я відповів:

— Я не буду гайнувати твій час, друже, розповіддю про те, що зі мною сталося. Життя таке коротке, і може трапитися так, що ти помреш раніше, ніж я закінчу. Я краще скажу тобі, чого зі мною НЕ сталося. У мене немає води в коліні. Чому в мене немає води в коліні, цього я тобі не можу сказати; фактом є лише те, що в мене її немає. Проте решта хвороб у мене є.

А потім розповів, як я про це все дізнався.

Доктор розстібнув мій одяг, оглянув мене зверху до низу, схопив за зап'ясток, а потім, я навіть не очікував, досить-таки підступно штурхнув у груди і одразу ж буцнув головою. Після цього він сів, виписав рецепт, згорнув його і віддав мені, а я поклав його в кишеню і вийшов.

Я навіть не розгортаєв того рецепта. Я зайшов до найближчої аптеки і передав папірець аптекареві. Він прочитав, а потім повернув мені.

Подумавши хвилину, він сказав, що в аптесі цього немає.

Я спитав:

— Це ж аптека чи що?

Він кивнув:

— Так, у мене аптека. Якби в мене була бакалійна крамниця й готель на додачу, можливо, я міг би стати вам у пригоді. Але саме тому, що в мене аптека, я не можу вам допомогти.

Я розгорнув рецепт і прочитав:

«Біфштекс (1 фунт) — 1

Пиво гірке — 1 пінта

Кожних 6 годин.

Прогулянка 10 миль — щоранку.

Відхід до сну о дев'ятій вечора.

І не забивай собі голову тим, у чому ту нічого не тямши».

Я виконав усі його рекомендації зі щасливим результатом, — якщо говорити про себе; мое життя була врятовано і триває досі.

Але сьогодні, якщо повернутися до розмови про пігулки для печінки, то, поза сумнівом, в мене є всі симптоми, що описані в анотації, а основний з них — «загальне небажання виконувати будь-яку роботу».

Як я страждаю в цьому сенсі — складно навіть описати. Змалечку це моя найтяжча мука. У дитинстві хвороби не полишали мене ні на день. Тоді ще ніхто не зناє, що відповідальна за це моя хвора печінка. Медицина на той час була далеко не на тому рівні, що тепер, тому всі чомусь звикли кивати на мої лінощі.

— Чого ти сховався, маленьке чортеня? — казали усі. — Встань і зроби щось корисне, не сиди.

Звичайно, вони не знали, що я небезпечно хворий.

Авжеж, пігулок мені не давали, замість них я отримував запотиличники. Може видатися дивним, але ті запотиличники часто приносили мені полегшення. На певний час. Нині я розумію, що навіть один запотиличник діяв на мою печінку краще, ніж тепер ціла пачка пігулок. У мене одразу прокидалося бажання, не гаючи часу, йти саме туди, куди потрібно, і робити саме те, що треба.

Ви знаєте, воно часто так буває: старі прості засоби виявляються ефективніші, ніж всі мікстури, разом узяті.

Ми сиділи так півгодини, описуючи один одному свої хвороби. Я пояснив Джорджеві та Вільяму Гаррісу, що відчуваю вранці, а Вільям Гарріс розповів нам, як він почувається, коли лягає спати. Джордж, стоячи на камінному килимку, дуже зрозуміло і переконливо продемонстрував нам, як він себе почуває вночі.

Джордж вважав, що він хворий, але, повірте, насправді з ним усе гаразд.

Тут місіс Попетс постукала у двері, аби дізнатися, чи ми готові вже перейти до вечери. Ми сумно посміхнулися один

одному та відповіли, що, напевно, було б непогано чогось перехопити, Гарріс зауважив, що дещо смачне у шлунку дає можливість стимувати хворобу. *Місіс Попетс* принесла тацию, і ми підсіли ближче до столу, щоб зі стражданнями проковтнути по біфштексу з цибулею та по шматкові ревеневого пирога.

Я, мабуть, був дуже слабкий у той час, бо десь через півгодини чи близько того в мене цілковито пропав інтерес до будь-якої їжі — річ для мене незвичайна, — і мені не захотілося навіть сиру.

Виконавши обов'язок, ми наповнили наші склянки, закурили лульки й відновили бесіду про стан нашого здоров'я. Що з нами було насправді, з упевненістю не міг сказати ніхто, але всі були одностайні в тому, що — хоч би що воно було — все це наслідок нашої перевтоми.

— Усе, що нам потрібно, — це відпочинок, — мовив Гарріс.

— Відпочинок і повна переміна оточення, — додав Джордж. — Надмірна розумова перевтома призвела до загального розладу в наших організмах. Зміна оточення, відсутність необхідності думати — ось що відновить розумову рівновагу.

У Джорджа є двоюрідний брат, який зазвичай фігурує в протоколах як студент-медик, тому цілком природно, що Джордж висловлює свої думки, немов справжній сімейний лікар.

Я погодився з Джорджем і запропонував, аби ми пошукали якийсь віддалений, закинутий куток землі якомога далі від натовпів людей. Я вже уявляв собі, як ми проведемо тиждень під сонцем, у спокої і тиші якогось напівзабутого, предковічного куточка, захованого добрими феями від галасливого світу; у якомусь дивним чином розташованому десь на верхів'ях крутих скель орлиному гнізді, звідки чути лише далекий плюскіт хвиль нашого галасливого століття.

Гарріс сказав, що, на його думку, там буде страшенно нудно. А потім додав, що знає такі місця. Там усі лягають

спати о восьмій, там нізащо не знайдеш спортивної газети, а щоб купити доброго тютюну, доводиться долати пішки миль із десять.

— Hi, — промовив Гарріс, — якщо ми потребуємо відпочинку і змін, немає нічого кращого за морську подорож.

Я категорично заперечував проти подорожі морем. Морська подорож змінить тебе на краще, якщо ти пробудеш у ній кілька місяців, а не один тиждень, ні, тиждень — це зло.

Ви починаєте в понеділок, плекаючи в серці думку, що отримаєте неабияке задоволення. На прощання махаєте рукою хлопчакам, які лишилися на березі, закурюєте найбільшу зі своїх люльок і з поважним виглядом крокуєте палубою, ніби ви водночас капітан Кук, сер Френсіс Дрейк і Христофор Колумб. У вівторок ви починаєте шкодувати, що вирушили в подорож. У середу, четвер та п'ятницю вам хочеться померти. У суботу ви нарешті можете проковтнути трішки м'ясного бульйону, сісти на палубі і знайти в собі сили з хворобливою гримасою, схожою на усмішку, відповідати іншим, як ви почуваєтесь. У неділю ви знову можете ходити і істи тверду їжу. А в понеділок зранку, коли ви вже стоїте біля поручнів зі своєю валізою та парасолькою в руці і чекаєте миті, щоб зійти на берег, вам усе справді починає подобатись.

Пам'ятаю, як мій свояк одного разу вирушив у коротку подорож морем на благо свого здоров'я. Він придбав квиток від Лондона до Ліверпуля і назад. Та коли дістався Ліверпуля, єдине, чим він переймався, — це як продати той клятий зворотний квиток.

Він пропонував його на кожному перехресті міста з величезною знижкою і врешті продав за вісім пенсів якомусь юнакові. Той, схоже, страждав на жовтяницю, і лікар прописав йому вирушати до моря і займатися гімнастикою.

— Море! — вигукнув свояк, силою пхаючи квиток в руку хлопця. — Того моря там стільки, що тобі вистачить до кінця життя. А гімнастика! Варто тільки сісти на цей пароплав,

і ти одразу отримаєш більше гімнастики, ніж усі твої викрутаси тут на суші.

Він сам — свояк — повернувся потягом. Сказав, що Північно-Західна залізниця найздоровіша для нього.

Ще один мій знайомий здійснив тижневу мандрівку вздовж узбережжя. Перш ніж пароплав рушив, стюард підійшов до цього поважного чоловіка і запитав, як він буде платити за їжу — кожного разу чи за все наперед.

Стюард порадив останній варіант, оскільки на позір він був набагато дешевше. Стюард сказав, що за весь тиждень моєму знайомому це коштуватиме два фунти і п'ять шилінгів. На сніданок, казав він, буде риба, підсмажена на грилі. Ланч о першій, і складатиметься він із чотирьох страв. Обід о шостій — суп, риба, закуска, шматок смаженого м'яса, птиця, салат, солодощі, сир та десерт. Легка вечеря з м'ясними стравами — о десятій..

Мій друг вирішив заощадити і зупинитися на двох фунтах з п'ятьма шилінгами (він великий любитель поїсти) — і дав згоду.

Ланч подали, щойно вони відійшли від Ширнеса. Мій приятель не був настільки голодним, як, йому здавалося, мав би бути, тому зупинив свій вибір тільки на шматку вареної яловичини та полуницях із вершками. У другій половині дня, коли він розмірковував над важливою для нього справою, йому раптом здалося, що, окрім шматка вареної яловичини, він уже кілька тижнів нічого не їв, а через певний час склалося враження, що на полуницях з вершками він живе роками.

Ні яловичина, ні полуниці з вершками теж не здавалися щасливими, скоріше навпаки.

О шостій обід був готовий. Запрошення до їdalні не викликало жодного ентузіазму. Однак наш герой усвідомлював, що там було дещо з того, на що він витратив свої два фунти і п'ять шилінгів, тож, притримуючись за канати та спираючись на все, що потрапляло під руки, він спустився

донизу. Щойно він зійшов сходами, його зустрів приємний запах цибулі і гарячої шинки, до якого домішувалися аромати смаженої риби та зелені. Потім з'явився стюард з улесливою посмішкою на вустах:

— Що накажете подавати, сер?

— Витягни мене звідси, — почулася слабка відповідь.

Мого друга швиденько підняли нагору, посадили з підвітряного боку і залишили самого.

Протягом наступних чотирьох днів він вів просте і чисте життя, жуючи сухі крекери, які йому приносив офіціант (щодо офіціанта, то не схоже було на те, що він їв лише крекери), і запиваючи їх содовою. Проте близче до суботи мій товариш дещо віджив і попросив, щоб йому принесли слабенького чаю з грінками, а в понеділок уже наминав курячий бульйон. Він зійшов з корабля у вівторок, і коли той, залишаючи по собі клуби пари, відійшов від причалу, з жалем дивився йому вслід.

— Прощавай, — сказав він, — прощавай, моя їжа на цілих два фунти, яка належить мені і якої я так і не скуштував.

А до того він подумав, що, якби йому дали ще один день, він, напевно, зміг би все надолужити.

Тому я так заперечую проти поїздки на море. Ні, все, про що я розповідав, мене не стосується. Я ніколи не страждав від хитавиці. Я хвилювався за Джорджа. А Джордж відповів, що з ним усе буде гаразд, і, напевно, йому навіть сподобалося б, але він застеріг мене і Гарпіса, щоб ми навіть не мріяли про це, тому що, на його переконання, ми обов'язково захворіємо. Гарріс додав, що для нього завжди було таємницєю, як люди можуть потерпати через морську хворобу. На його думку, вони просто прикидаються, аби привернути до себе увагу. Він розповів, що кілька разів намагався зробити те саме, але йому ніколи не вдавалося.

Потім він почав розповідати нам анекdoti про те, як перетинав Ла-Манш. Хитало так, що пасажири змушені були прив'язувати себе до койок, і він та капітан були

єдиними особами на борту, кого оминула хвороба. Іноді у розповіді серед тих, хто не захворів, з'являвся помічник капітана, але кожного разу — Гарріс і ще хтось. Якщо хтось ішов не був, то був лише він сам.

Цікаво, що ніхто ніколи не страждає від морської хвороби на суші. У морі раз від разу бачиш, що багатьом людям надзвичайно погано, кожен корабель переповнений цими стражданцями. Але на суші я ще не зустрічав жодної людини, котра бодай уявляла б, що таке морська хвороба. Куди зникають ті тисячі матросів, які не витримують хитавиці і якими аж кишиє кожен корабель, для мене і досі залишається таємницею.

Якби більшість людей були схожі на хлопчину, що його я зустрів одного дня на пароплаві, який прямував до Ярмути, я міг би вважати, що загадка доволі проста. Пригадую, судно щойно відійшло від берега Саусенда. Хлопчина висунувся з ілюмінатора і перебував у досить небезпечному положенні. Я підійшов до нього і спробував урятувати.

— Ану, малий! Давай швиденько назад, — сказав я, торсаючи його за плече. — Ти випадеш за борт.

— Боже! Краще нехай так, — то була єдина відповідь, якої мені вдалося домогтися. Я змушений був залишити його.

Три тижні потому я зустрів його в ресторані одного з готелів Бата. Він описував свої подорожі і з захопленням розповідав, як любить море.

— Так, я добрий моряк! — відповів він на якесь сповнене заздрощів запитання юнака, який тихо сидів поряд. — Гаразд, визнаю, одного разу трохи знудило. Це було неподалік мису Горн. Наступного ранку судно зазнало аварії.

Я спитав:

— Хіба це не ви страждали біля пірсу Саусенд, та так, що ладні були викинутися з ілюмінатора?

— Пірс Саусенд? — дещо невпевнено перепитав він.

— Так, пароплав ішов до Ярмути. Три тижні тому, у п'ятницю.

— А-а, так-так, пам'ятаю, як зараз, — відповів він. Його голос став бадьорішим: — Того дня в мене страшенно боліла голова. Ви знаєте, це все через соління. Таке пристойне судно, і такі паскудні соління. Я таких ще не єв. Ви, гадаю, їх не куштували?

Для себе я знайшов відмінний профілактичний засіб проти морської хвороби — я намагався балансувати. Ви стаєте в центрі палуби і, коли пароплав починає гойдати, також рухаєте тілом, намагаючись весь час тримати його прямо. Коли ніс корабля йде дотори, можна нахилитися вперед, мало не торкаючись до палуби лобом; коли підіймається корма — можна навіть майже лягти на спину. Це дуже добре працює протягом години або двох, але робити так протягом тижня неможливо.

Джордж сказав:

— Давайте підемо по річці.

І додав, що в нас буде все, чого ми прагнемо: свіже повітря, моціон,тиша і спокій. Постійна зміна пейзажу допоможе позбавитися непотрібних думок (навіть тих, що є в Гарріса), а фізична праця додасть апетиту та зміцнить сон.

Гарріс був не впевнений, що Джорджеві потрібно щось для зміцнення сну. Він і так міцно спить, тому додаткове зміцнення може стати навіть небезпечним. Потім Гарріс додав, що не дуже добре розуміє, як Джордж збирається спати більше, ніж зараз, бо доба як улітку, так і взимку має лише двадцять чотири години. Але якщо Джордж все ж таки спатиме більше, то з таким самим успіхом був би ладен вже й померти, бо зможе заощадити на харчах і витратах на житло.

Потім Гарріс сказав, що, як на нього, річка підіде йому ідеально. Я не знаю, що таке ідеально (окрім ціни в шість пенсів за чай, який включає в себе югурту і хліб із маслом і тістечко. Недорого, якщо ви не обідали). Але, якщо Гарріс так сказав, мабуть, так воно і є.

Це влаштовувало мене теж, і ми з Гаррісом в один голос сказали, що Джордж добре придумав. Ми сказали це так,

що могло видатися, ніби ми зовсім не сподівалися, щоб Джордж міг висловити таку розумну пропозицію.

Єдиний, хто не був вражений новою пропозицією — це Монморансі. Нашого Монморансі річка не приваблювала ніколи.

— Це все дуже добре для вас, хлопці, — казав він, — вам це до вподоби, а мені — ні. Нічого мені там робити. У пейзажах я нічого не тямлю, не курю. Якщо десь навіть і трапиться мені на очі якийсь щур, то ви ж не зупинитесь, а коли я засну, ви будете казитися біля човна і викинете мене у воду. Якщо ви хочете знати мою думку, то все це я назвав би надзвичайною дурістю.

Але нас було троє проти одного, і пропозицію було прийнято.

Pozdіл II

Плани обговорено. — Радощі життя під відкритим небом у місячні ночі. — Так само, коли вночі йде дош. — Компроміс знайдено. — Монморансі, перші враження. — Побоювання щодо того, чи не занадто він добрий для цього світу. — Побоювання поступово розв'юються як безпідставні. — Засідання відкладається.

Ми витягли карти і почали обговорювати наші плани.

Ми домовилися почати наступної суботи від Кінгстона. Рано-вранці ми з Гаррісом спустимося до річки і вже на човні піднімемося до Чертсі. А Джордж, якого до обіду з міста не витягти (щодня Джордж із десятої до четвертої спить у якомусь банку, і лише в суботу його будять і виставляють звідти о другій), зустріне нас там.

Ми маємо ночувати просто неба чи спати в якихось готелях?

Джордж і я були за те, щоб просто неба. Нам здавалося, що так ми зможемо краще відчути природу, насолодитися свободою, словом, буде щось таке, патріархальне.

Золоте кружало втомленого сонця ледь помітно ховається в купі холодних, сповнених смутку хмар. Замовкають, немов діти у журбі, птахи, припиняють свої співи. І тільки жалісний крик куріпки та скрипуче кректання деркача час від час порушують первісну тишу, яка щільно окутала річище. У потемнілих водах, сумно зітхаючи, намагається востаннє побачити себе згасаючий день.

Від тьмяних лісів по обидва береги безшумною ходою виповзають сірі тіні, примарна армія ночі, виповзають, аби відігнати застяглий ар'єргард світла. Невидимою ордою вони мовчазно ходять понад єсокою та очеретом, що з тихим шелестом повільно колиштується вздовж берегів. Світ поринає у темряву, і ніч, сидячи на похмуро-величному троні, розкриває свої чорні крила, запалює у своєму примарному палаці тьмяні вогники зірок і у мовчазній величі запановує над ним.

Потім ми відтягуємо свого невеличкого човна до тихої затоки, встановлюємо намет, готуємо та поїдаємо нашу нехитру вечерю. Набито і запалено люльки, бесіда лине, немов тиха мелодія. У перервах між словами чути, як бавиться із човном річка, і нам здається, що вона розповідає старі дивні казки, відкриває таємниці й наспівує дитячих пісеньок, яким уже тисячі років і яких вона співатиме ще тисячі років. Аж поки її голос не стане хрипким і старечим. Нам, хто вже навчився любити її мінливу подобу і хто так часто намагався пригорнутися до її ніжних грудей у пошуку затишку, чомусь здається, що ми її розуміємо. Але навряд чи зможемо ми звичайними словами передати все те, що чуємо.

І ми сидимо там, біля річки, і місяць, навіки закоханий у неї, нахиляється, аби ніжно поцілувати її, простягає свої срібні руки, щоб обійти її. Ми дивимось, як вона тече, то наспівуючи, то щось нашпітуючи, пливе до свого короля — до моря. Так триватиме, поки наші голоси не замруть у тиші, поки не згаснуть наші люльки — поки ми, прості, звичайні, доволі молоді люди, не починаємо відчувати, що

нас наповнюють якісь дивні, то сумні, то солодкі думки. Нам уже не хочеться навіть розмовляти, ми сміємося і, підіймаючись, витрушуємо попіл із наших згаслих люльок, кажемо одне одному «на добраніч» і, заколисані плюскотом води та шелестом дерев, вкладаємося спати. Величезні зірки мовчазно сяють над нами, і нам здається, що земля знову юна й прекрасна. Така, як вона була задовго до того, як століття переживань і суети вкрили зморшками її чисте обличчя, як гріхи та нерозсудливість її дітей змусили постаріти її любляче і ніжне серце, яким воно було в ті далекі дні, коли вона, немов молода мати, пестила нас, своїх дітей, пригортаючи до грудей. До того, як припудрена цивілізація, з її удаваністю та в'їдливим глузуванням, хитрощами звабила нас, змусивши покинути ніжні руки землі, і спонукала нас соромитися того простого життя, яким ми жили, коли були із землею в її скромному і водночас величному будинку, в якому багато тисячоліть тому народилося людство.

Гарріс спітив:

— А що, коли піде дощ?

Ви не можете зрозуміти Гарріса. Немає нічого такого, що могло б викликати в Гарріса бодай якесь піднесення. Не поетична він натура. Гарріс ніколи «не плаче, не розуміючи чому». Якщо очі Гарріса наповнюються слізами, ви можете бути впевнені, це тому, що він їв сиру цибулю чи додав забагато вустерського соусу.

Якби вам довелося стояти з Гаррісом уночі на березі моря і ви сказали:

— Послухай! Ти чуєш? То, мабуть, русалки співають у морських глибинах. А може, це засмучені духи співають псалми над невинними потопельниками, що заплутались у морських водоростях? — Гарріс взяв би вас під руку і сказав:

— Я знаю, що це, друже: ти застудився. Зараз ти підеш зі мною. Я знаю одне місце тут за рогом, там чудове шотландське віскі — ти такого ще не куштував; вип'ємо по чарочці, і ти одразу прийдеш до тями.

Гарріс завжди знає закапелочок за рогом, де ви можете знайти щось геніальне з випивки. Я переконаний, що, якби ви зустріли Гарріса десь у раю (якщо таке можна припустити), його привітання звучало б приблизно так:

— Який я радий, що ти прибув, старий. Знаєш, я знайшов гарне місце тут, за рогом, де подають дійсно першосортний нектар.

У даному випадку, однак, коли йшлося про ночівлю просто неба, його вміння практично дивитись на речі було дуже доречним. Не зовсім приємно спати просто неба, коли падає дощ.

Вечір. Ти мокрий до нитки, у човні на добрих два дюйми води, і все просякнуте вологою. Ти знаходиш місце на березі, яке нібито ще не так залило, як усе довкола, і вирішуєш розташуватися на ніч саме тут. Ти витягуєш намет і вдвох із товаришем починаєш його ставити.

Він просякнутий водою і важкий, лопоче, падає на вас, обвивається довкола вашої голови, доводячи вас до сказу. Дощ не перестає лити ні на мить. Поставити намет досить непросто і в суху погоду, а в дощ — це титанічна праця. Тобі здається, що замість того, аби допомагати, той інший просто клейт дурня. Щойно ти надійно закріпив свій бік, він свій відпускає і все псує.

— Нездара, ти робиш! — вигукуєш ти.

— Сам ти нездара! — відповідає він. — Ну, швидше!

— Та не тягни. Ти все робиш не так, тупий віслюк! — волаєш ти.

— Я все роблю правильно! — кричить він у відповідь. — Тримай свій бік!

— Кажу тобі, що неправильно! — твій крик уже схожий на ревіння, і ти ладен накинутися на нього. У нападі гніву ти так натягуєш мотузку, що на його боці вискають усі кілки.

— Безголовий ідiot, — чуєш ти, як бурчить він собі під ніс, а потім щосили тягне на себе, і весь твій бік завалюється. Ти кидаєш на землю дерев'яного молотка і йдеш довкола,

виливаючи йому все, що про нього думаєш. Він також піді-
ймається і, обходячи намет, іде слідом, щоб пояснити, хто
ти такий. Ви ходите довкола, лаючись, доки намет не падає
і не перетворюється на безформну пожмакану купу. Вам
нічого не залишається, як дивитись один на одного поверх
його руїн. Потім ви обидва в один голос вигукуєте:

— Ну от! Я ж тобі казав?

Тимчасом третій ваш товариш, який вичерпував із човна
воду і останні десять хвилин, намочивши рукави по самі
лікті, без угаву проклинає усе на світі, хоче знати, що там
у вас за галас та метушня і чому досі не стойть той кля-
тий намет.

Зрештою, так чи інакше, намет встановлено, і ви починаєте переносити з човна речі. Спроби розпалити вогонь
виявляються марними, ви запалюєте спиртівку і розсаджу-
єтесь довкола ній.

Дощова вода є головною складовою всіх страв на вечерю.
Хліб — на дві третини з неї, із печінкового пирога вона аж
тече, а джем, масло, сіль та кава взагалі перемішалися в ній,
і утворилася юшка.

Після вечері ви бачите, що тютюн сирий і курити нічо-
го. На щастя, у вас є пляшка з певною мікстурою, яка, коли
вжити її у відповідній кількості, додає настрою і дурма-
нить розум, тож жага до життя прокидається у вас із новою
силою. Достатньою для того, щоб ви зрозуміли, що час
лягати спати.

Уві сні ви раптомчуєте, що слон сів вам на груди, ви-
вергається вулкан, і вас поглинає морська безодня (слон
і далі спить собі у вас на грудях). Ви прокидаєтесь з дум-
кою, що сталося щось жахливе. Спочатку вам здається,
що настав кінець світу, але за мить переконуєте себе, що
цього не може бути, — скоріш за все, на вас напали злодії
чи розбійники або спалахнула пожежа. Свою думку ви ви-
словлюєте у звичайний спосіб. Але сподіватися на допо-
могу даремно.

Із часом вам здається, що хтось іще в біді. Ви чуєте його слабкі крики, вони долинають десь ізнизу, з-під вашої постелі. Для себе ви вирішуєте, що просто так ви їм не дістанеться. Ви несамовито захищаєтесь: із войовничими криками роздаєте удари направо й наліво, руками і ногами. Аж раптом натовп розступається, і ваша голова опиняється на свіжому повітрі. За два фути від вас — нечіткі обриси напівроздягненого лиходія, який намагався вас убити. Ви готові до бою з ним не на життя, а на смерть, коли ж він починає нахилятися над вами, ви впізнаєте в ньому Джима.

— А-а-а, це ти? — каже він, упізнавши вас.

— Я, — відповідає ви, протираючи очі. — Що сталося?

— Клятий намет знесло, здається, — каже він.

— А де Білл?

Потім ви обидва починаєте, надриваючи горлянки, гукати Білла. Земля під вами то здіймається, то провалюється, і звідкись з-під уламків приглушений голос, який ви чули раніше, відповідає:

— Злізай з моєї голови, йолопе!

Білл виборсується звідкілясь знизу —увесь брудний, пом'ятив і потоптаний. І чомусь дуже розлючений — вочевидь, він твердо переконаний, що з ним це зробили навмисно.

Уранці ви всі троє втратили голос через сильну застуду, яку підхопили вночі. Ви ладні роздерти все на світі. Ви лаєте один одного пошепки й хрипко протягом усього сніданку.

Тому ми вирішили, що в добру погоду спатимемо просто неба, а коли дощ чи захочеться якогось різноманіття, як пристойні люди, будемо зупинятися в готелях чи заїжджих дворах.

Монморансі привітав цей компроміс з великою радістю. Романтична самотність ніколи не була йому до душі. Йому б побільше галасу, і що забава простіша, то кумеднішим він буває. Поглянувши на Монморансі, можна подумати, що то ангел спустився з небес, чомусь відмовився від людської подоби і втілився в невеличкому фокстер'єрі. Здавалося,

щоразу, коли він гавкає, можна почути щось на зразок: «який — порочний — цей — світ — і — як — я — хотів — би — щось — зробити — щоб — він — став — кращим!». У побожних старих леді та джентльменів від самого його вигляду на очі нагортаються слізози.

Коли він вперше прийшов жити за мій кошт, я навіть не думав, що він так довго буде зі мною. Я сидів і дивився на нього (а він сидів на своєму килимкові і дивився на мене), розмірковуючи: «Цей пес довго не протягне. Крім колісниці, яка відвезе його на небеса, його нічого більше не чекає».

Але, коли я заплатив за десяток курчат, яким він перекусив горлянку; коли я за шкірку витяг його зі сто чотирнадцятої вуличної бійки, і при цьому він ще й огризався і впирається; коли розлючена особа жіночої статі принесла мені свого розірваного ним кота і обізвала мене душогубом; коли мій сусіда подав на мене до суду за те, що, зачинившись у своїй майстерні, він боявся навіть носа виткнути, бо величезний лютий пес протягом двох годин холодної ночі не випускав його звідти, і він змушений був кликати мене, щоб я звільнив його; коли садівник, якого я не знаю, виграв тридцять шилінгів, угадавши, скільки щурів зловить Монморансі за певний час, я почав думати, що йому все-таки дозволили залишитися на землі надовше.

Вештатися коло стаєнь, збирати зграї облізлих бродячих собак і гасати з ними, нападаючи на тих бездомних бідолах, які ще не пристали до їхньої зграї, — ось кредо життя Монморансі. Тому, як я вже казав, він так зрадів, почувши про готелі та заїжджі двори.

Оскільки питання почівлі було розв'язане і розв'язання це задовольняло кожного з нас, залишилось обговорити, що ми візьмемо з собою. Ми почали сперечатися. Урешті Гарріс сказав, що вже забагато балачок як для одного вечора, і запропонував піти випити по чарчині, додавши, що тут неподалік, за сквериком, він знайшов чудове місце, де подають справжнє ірландське віскі.

Джордж сказав, що він знемагає від спраги (я не пригадую, щоб із Джорджем коли-небудь такого не було), та я й сам відчував, що чарчина теплого віскі зі шматочком лимона додасть мені сили. Ми всі зійшлися на тому, що відкладаємо дебати до наступного вечора, і, надягнувши капелюхи, наше товариство в повному складі залишило кімнату.

Розділ III

Ми про все домовились. — Метод Гарріса. — Як важний сім'янин вішає картину. — Джордж робить слухне зауваження. — Насолода ранкового купання. — Що зробити для того, щоб вчинити цілковитий безлад.

Отже, наступного вечора ми знову зібралися, аби обговорити і остаточно владнати всі наші плани. Гарріс сказав:

— Перше, що нам потрібно вирішити, — що ми братимемо з собою. Джей, бери папір і записуй. Джордже, знайди прейскурант із бакалійної крамниці. Дайте мені хтось олівця, я буду складати список.

У цьому весь Гарріс: спочатку зробити вигляд, ніби він готовий усе зробити сам, а потім перекласти це все на інших.

Він нагадує мені моого бідолашного дядечка Поджера. Коли дядечко Поджер збирався щось робити, у будинку наставав суцільний жах і безлад. Вам такого у житті не побачити. Одного разу від рамника привезли картину. Вона стояла в ідалльні, чекаючи, коли їй знайдуть місце.

Тітонька Поджер, дружина дядечка, гадки не мала, що вони з нею робитимуть, на що дядечко Поджер їй відповів:

— Люба, залиш це мені. Ні тебе, ні будь-кого з вас це турбувати не повинно. Я все зроблю сам.

І тоді він знімає піджака і береться до роботи. Покоївку одразу посилає купити цвяхів на шість пенсів, а слідом

за нею — одного з хлопчаків, щоб сказати їй, якої довжини мають бути цвяхи. І так, крок за кроком, починає метушитися весь дім.

— Йди і принеси мені молоток, Вілле, — кричав він. — Томе, подай лінійку. Мені потрібна драбина і один кухонний стілець. Джиме, мерщій до містера Гогглеса і передай йому вітання від татуся. Скажи, що я бажаю йому якнайскорішого одужання. А ще скажи, що я просив позичити ватерпас. Мері, нікуди не йди, мені потрібно, щоб хтось тримав свічку. — А коли повертається покоївка, він посилає її знову, щоб та купила мотузку для картини. — Томе! Де Том?! Томе, іди сюди, ти будеш мені потрібен, щоб подати картину.

Потім він починає піднімати картину і випускає її з рук, вона випадає з рами, він намагається врятувати скло, скло ранить йому руку, він стрибає по кімнаті, шукаючи свого носовичка, але не може знайти, бо він в кишені піджака, а піджака він зняв і не знає, куди його поклав, і всі в домі кидають інструменти та починають шукати піджак, а сам дядечко пританцює по кімнаті і всім заважає.

— Хто-небудь у цьому домі знає, де мій піджак? Ну що за сімейка! Присягаюсь, іншої такої не існує. Вас шестеро, і ви не можете знайти піджака, якого я зняв якихось п'ять хвилин тому. Дивина!

Потім дядечко встає, і виявляється, що увесь цей час він сидів на піджаку.

— Хто-небудь подасть його мені? — кричить він. — Я вже знайшов його без вас. Просити вас знайти щонебудь — все одно що просити про це кішку.

І от, коли за півгодини забинтовано його понівечений палець, придбано нове скло, і інструменти, і драбина, і стілець, принесені свічки, дядечко Поджер робить другу спробу. Усе сімейство, разом із покоївкою та прибиральницею, стоїть довкола, готове будь-якої миті прийти на допомогу. Двоє тримають стільця, третій допомагає дядечкові залізти на нього і притримує, щоб він з нього не впав, четвертий

падає цвяха, а п'ятий — молотка. Він бере цвях і також випускає його.

— Ну от! — звучить ображений голос страждальця. — Тепер немає цвяха.

І ми всі стаємо на коліна і лазимо в пошуках, а дядечко стоїть на стільці, бурчить, що йому хочеться знати, чи довго він там стоятиме.

Нарешті цвях знайдено, але до того часу він загубив молоток.

— Де молоток? Що я робив молотком? Боже-боже! Вас семero, повитріщалися, і ніхто не знає, що я робив з молотком!

Ми знаходимо молоток, але тепер дядечко не бачить позначки, яку зробив на стіні, щоб забити цвяха, і кожен з нас по черзі стає на стілець позаду, щоб допомогти знайти її. Кожен бачить цю кляту позначку в іншому місці, і кожному по черзі дядечко каже, що той бовдур. Він бере лінійку і відміряє наново. Виявляється, що йому потрібно поділити навпіл тридцять один і три восьмих дюйма, які він наміряв від кутка. Він намагається зробити це подумки і від того аж шаленіє.

Ми всі намагаємося зробити це подумки, і в кожного виходить інший результат. Ми починаємо насміхатися один з одного, і в усьому тому гармидері забуваємо, яке ж саме число потрібно було поділити, і дядечкові Поджеру доводиться заміряти знову.

Цього разу він вирішує скористатися мотузкою. В останній момент, коли старий нахиляється зі стільця під кутом сорок п'ять градусів, намагаючись дотягтися ще на три дюйми далі, ніж можливо, мотузка вислизає у нього з рук, він падає на рояль і всім тілом та головою натискає всі клавіші одночасно. Рояль, що не очікував такого, видає воїстину неповторний акорд.

Тітонька Мері каже, що вона не може дозволити, щоб діти слухали такі слова.

Нарешті дядечко Поджер знову ставить позначку, лівою рукою прикладає до неї цвяха, а правою бере молоток. Першим же ударом він пробиває свій палець, і, заверещавши від болю, кидає молоток комусь на ногу.

Тітонька Мері лагідно просить, щоб наступного разу, коли дядечко вирішить забивати в стіну цвяхи, він завчасно по-передив про це, аби вона змогла владнати всі справи і, поки він буде цим займатися, провести тиждень у своєї матусі.

— От що ви, жінки, переймаєтесь через кожну дурницю, — відповідає дядечко Поджер після того, як оговтався. — Мені завжди подобалося робити щось таке.

Промурмотівши це, він робить ще одну спробу. Другим ударом він заганяє цвяха повністю в стіну, а за ним слідом ще й півмолотка. Дядечка кидає об стіну, та з такою силою, що він ледве не розбиває собі носа.

Потім ми повинні ще раз знайти лінійку і мотузку, і в стіні зроблено новий отвір. Десь близько півночі картина все-таки висить — дуже криво і ненадійно. Стіна на один ярд довкола виглядає так, ніби по ній пройшлися граблями. Усі втомлені до нестягами. Усі, крім дядечка.

— Ну от, тепер добре, — каже він, важко ступаючи зі стільця прямісінько покоївці на мозоль. З відчуттям гордості він споглядає гармидер, який створив довкола. — І для чого кликати когось, щоб зробити таку дріб'язкову роботу!

Гарріс, коли виросте, буде таким самим. Я в цьому пере-конаний, і я йому про це казав чимало разів. А сьогодні я до-дав, що не можу дозволити, щоб він завдавав собі так багато роботи.

— Ні, — сказав я, — ти бери папір, олівець і прейскурант, Джордж буде записувати, а я робитиму решту.

Від першого складеного списку ми мусили відмовитись. Ми розуміли, що для того, аби завантажити все необхідне — усе, що ми написали, — потрібен був би чималенький човен, а пройти на такому човні у верхів'ях Темзи — справа неможлива. Тому ми, перезирнувшись, той список порвали.

Джордж промовив:

— Здається, ми на хибному шляху. Нам слід думати не про те, без чого ми можемо дати собі раду, а лише про те, без чого ми справді не зможемо обходитись.

Джордж іноді каже на диво розумні речі. Інколи я цьому дивуюсь. Я навіть називав би це мудрістю. Йдеться не про саме цей випадок, а, так би мовити, загалом про нашу подорож річкою життя. Скільки людей, виrushаючи у цю подорож, набирають із собою у човен купу всілякого непотребу, перевантажуючи його так, що стає навіть небезпечно. Їм здається, що весь цей дріб'язок надзвичайно важливий для них, з ним під час подорожі вони почуватимуться доволі зручно і він усіляко додаватиме їм задоволення. Насправді ж усе це — непотрібний мотлох.

До самої верхівки щогли люди завалюють бідолашне суденце вишуканим одягом, заповнюють численними дномочадцями, іх супроводжує ціла юрма помічників, вони заводять собі поважних друзів, які для них нічого не варті і для яких нічого не варті вони самі, замовляють собі дорогі розваги — модні, за всіма правилами, з усією удаваністю та показовістю, — розваги, на яких ніхто не розважається, і найбільш незбагненным непотребом серед усього цього є думка про те, що ж подумає сусіда. Розкіш, обтяжливі задоволення та пуста помпезність зрештою стають наче прадавній залізний вінець злочинця, від якого туманиться свідомість та голова спливає кров'ю.

Люди, все це — пил, мотлох! Викиньте його якомога скоріш. Від нього ваш човен життя став надто важким. Ви налягаєте на весла, але вам уже не до снаги гребти. Ваш човен тепер некерований і небезпечний. Вас ні на мить не полишають хвилювання й турботи, ви не можете і хвильки побайдикувати, поринувши у своїй мрії, у вас немає часу спостерігати за тим, як у вечірніх сутінках легкий подих вітру жене по відміліні брижі, як переливаються і виблискують у них сонячні промені, як, милуючись собою, схилилися над

кришталевою гладінню річки велетенські дерева, як із зеленого на золотаве міняє своє вбрання ліс, як у блаженному спокої погойдуються на хвилях жовті та білі лілії, як хитаються від подмуху вітру потемнілій очерет з осокою, зозулинець та незабудки.

Викиньте це старе сміття! Нехай ваш човен життя буде світлим, залиште тільки те, що вам необхідно: затишний будинок і прості радощі: один або двоє найкращих друзів, того, кого ви кохаєте і хто буде кохати вас, іще кота, собаку, люльку (краще дві), достатньо їжі, достатньо одягу і трішки більше, ніж достатньо, пиття, бо спрага — річ небезпечна.

Ви побачите, що набагато легше стало гребти, ви не перейматиметеся, що ваш човен перекинеться, та якщо й перекинеться, великої шкоди від того не буде, бо хороший і простий крам води не боїться. У вас з'явиться час мріяти і працювати. З'явиться час, щоб упиватися насолодою від найсвітліших днів вашого життя, слухати, як божественний вітер перевирає струни Еолової арфи і звучить чарівна музика, що долинає до найглибших куточків вашої душі; з'явиться час...

Перепрошую.

Отже, ми доручили список Джорджу, і він почав.

— Гадаю, не варто брати намет, — висловив пропозицію Джордж, — ми візьмемо човна із дахом. Це значно простіше і зручніше.

Це здалось нам слушною думкою, і ми погодилися. Не знаю, чи вам доводилось таке робити: вздовж човна ви ставите металеві обручі, натягуєте на них величезну парусину, міцно прив'язуєте її довкола, і ваш човен перетворюється на невеличкий будиночок, хоча й дещо задушливий. Та, як казав один мій знайомий, коли в нього померла теща і йому довелося платити за її поховання, у всьому є свої недоліки й переваги.

Джордж сказав, що в такому разі кожному з нас потрібно буде взяти із собою ковдру, ліхтарик, мило, масажну щітку, гребінець (можна один на всіх), зубну щітку (кожному),

горня, трохи зубного порошку, причандали для гоління (виглядає так, наче ми вперше прийшли на урок мови) і пару рушників для купання. Я не раз зауважував, що, виришаючи кудись до води, люди надзвичайно багато уваги приділяють приготуванням до купання, насправді ж, прибувши на місце, майже не заходять у воду.

Так буває, коли ви виришаєте на відпочинок до моря. Я сам не раз казав собі (коли розмірковував про це, ще перебуваючи в Лондоні), що щоранку я вдосвіта вставатиму і ще до сніданку бігтиму до моря, щоб сполоснутися. З неюхитною вірою в це я вкладав до своєї валізи рушник та пару трусів для купання. Купальні труси в мене завжди були червоного кольору. От така я людина — мені подобаються труси червоного кольору. Вони дуже пасують до моєї комплекції. Але після того, як оселявся біля моря, я не відчував нічого, що нагадувало би навіть тінь бажання ранесенько бігти до моря і пірнати у воду. Хоча в місті я так часто мріяв про це.

Навпаки, я відчував, що більше за все хочу залишатися в ліжку до останнього моменту, а потім спуститися і поспідати. Декілька разів я все ж збирався з духом, вставав о шостій, брав рушника, труси для купання і без особливого піднесення, напівроздягнений, виришав до моря. Мені здається, що саме тоді, коли я вирішу поплавати, хтось навмисно випускає на волю пронизливий східний вітер, по всьому берегу розкидає гостре, як бритва, каміння, а щоб я його не зміг побачити, притрушує піском. Він бере та відтягує на добрих дві милі море, щоб я, скоцюробившись від холоду і підстрибуючи, плюскався по коліна у воді. Коли я зрештою дістаюсь моря, воно поводиться зі мною вкрай безцеремонно, я навіть сказав би, образливо.

Одна величезна хвиля підхоплює мене і, склавши вчетверо, щосили жбурляє на скелю, нібито навмисне приготовану для мене. Перш ніж я встигну застогнати і зрозуміти, що сталося, інша хвиля підхоплює мене і несе на глибочінь. Я щодуху намагаюся гребти до берега і вже думаю, що більше

ніколи не побачу свій дім та друзів. Я починаю жалкувати, що погано обходився зі своєю молодшою сестрою (я маю на увазі, коли був ще хлопчаком). Коли я вже втрачаю останню надію, хвиля відступає, а я залишаюсь лежати на піску, розпластаний, наче морська зірка. Я встаю, обертаюсь і бачу, що боровся за своє життя на глибині у два фути. Підстрибуючи, я одягаюсь і щодуху біжу додому, де мені доводиться робити вигляд, що все це мені дуже сподобалося.

Зараз ми планували все так, ніби щоранку збиралися купатися подовгу.

Джордж зауважив, що так приємно прокинутися в човні на світанку і, вдихаючи свіже вранішнє повітря, пірнути у прозору річку, Гарріс сказав, що немає нічого кращого, як поплавати перед сніданком, і що це неодмінно додає appetitu. Він наголосив, що йому — додає завжди. Джордж зауважив, що якщо це змусить Гарріса істи більше, ніж зазвичай, то він, Джордж, буде проти того, щоб Гарріс взагалі будь-коли купався.

Джордж вважав, що тягти човна проти течії з тією кількістю іжі, яка в такому разі буде необхідна Гаррісові, стане вкрай важкою справою.

Я не погодився із Джорджем — моя думка була простою: буде значно приємніше, коли Гарріс буде з нами в човні чистим і свіжим, і задля цього я ладен тягти зайву сотню кілограмів харчів. Джордж пристав на мою думку і відмовився від своїх заперечень щодо купання Гарріса.

Урешті вирішили, що треба взяти три рушники, аби не змушувати чекати один одного.

З одягу Джордж запропонував узяти по два фланелеві костюми і сказав, що, коли вони забрудняться, ми завжди зможемо випрати їх у ріці. Ми запитали його, чи доводилось йому будь-коли прати в ріці фланелевий костюм, на що він відповів:

— Сам я цього не робив, але я знаю тих, кому це доводилось робити. Вони казали, що це досить просто.

І Гарріс, і я були не в змозі уявити те, про що говорив Джордж: як троє справді пристойних молодиків, не маючи ні досвіду, ні бажання, зможуть самотужки якимось одним шматком мила випрати в Темзі свої сорочки і штані.

У наступні дні виявилося — хоча говорити про це було вже надто пізно, — що Джордж був жалюгідним брехуном і навіть гадки не мав, як це все робиться. Бачили б ви той одяг... але, як кажуть у дешевих бульварних романах, не будемо випереджати події.

Джордж наполягав, що треба набрати спідньої білизни і багато шкарпеток — на випадок, якщо перекинеться човен і захочеться перевдягтися. Крім того — багато носових хустинок, щоб ними можна було витирати якісь речі, а також, окрім калпців, по парі шкіряних черевиків, які також можуть знадобитися, якщо човен перекинеться.

Rozgіл IV

Продовольче питання. — Заперечення проти гасу. — Переваги сиру як супутника. — Заміжня жінка покидає будинок. — Ще одне нагадування про те, що човен перекинеться. — Моя валіза. — Характер зубних щіток. — Джордж і Гарріс пакують речі. — Жахлива поведінка Монморансі. — Ми рушаємо відпочивати.

Потім ми обговорили продовольче питання. Джордж сказав: — Почнімо зі сніданку. — Джордж справді практичний. — Отже, для сніданку нам знадобиться пательня... — Гарріс сказав, що вона не стравна, але ми просто попросили його не бути віслюком, і Джордж продовжив: — Чайник, казан та спиртівка. Ніякого гасу, — значуше поглянув на нас Джордж, і ми з Гаррісом погодилися.

Ми якось брали гасницю, після того сказали собі, що «більше ніколи в житті». Уесь той тиждень ми ніби жили в гасовій крамниці. Гас витікав й просочувався скрізь. Мені

ніколи не доводилося бачити, як просочується гас. Ми три-мали його на носі човна, але звідти він протік аж до корми. Весь човен і все, що було в човні та траплялось йому на шляху, просякло гасом. Ним залило всю річку, весь мальовничий краєвид, зіпсувало атмосферу. Хоч би звідки не дмухав вітер, чи то з заходу, чи то зі сходу, з півночі чи з півдня, відчувався тільки гас. Нам здавалося, що, якби він прилетів навіть із самої Арктики чи з піщаних пустель, все одно він був би наскрізь просякнутий запахом гасу.

І ще гас залив та спаскудив захід сонця; що ж до місячного світла, воно просто тхнуло гасом.

Ми намагалися позбутися його в Марлоу. Ми залишили човна біля мосту і пішли до міста, аби утекти від нього, але він переслідував нас скрізь. Усе місто було наповнене гасом. Ми проминали кладовище, і нам здавалося, що люди поховані в гасі. На Гай-стрит так тхнуло гасом, що ми дивувалися, як можна там жити. Миля за милю ми йшли до Бірмінгема, але не допомагало нічого. Уся країна занурилась у гас.

Наприкінці, десь опівночі, ми зупинилися біля розбитого дуба в якомусь віддаленому полі і присяглися (протягом цілого тижня ми тільки те й робили, що лаяли той гас звичайною, як це роблять пересічні люди, лайкою — цього разу це було щось нечуване) — присяглися ніколи більше не брати із собою в човен гасу, хіба що на випадок якоїсь недуги.

Тому цього разу ми обмежилися спиртівкою. Незважаючи на те, що і вона — не найкраще, що може бути. Ви їсте проспиртований пиріг, проспиртовані тістечка. Але спирт, навіть потрапивши до організму у великих кількостях, значно корисніший за гас.

На перший сніданок Джордж запропонував яйця та шинку, які легко готувати, холодне м'ясо, чай, хліб, масло та джем. На другий сніданок можна узяти з собою тістечка, холодне м'ясо, хліб з маслом та джем — і в жодному разі не СИР. Сир, як і гас, надто високої думки про себе. Він хоче, аби все навкруги було таким, як він. Він проникає крізь усі

пакунки і надає сирного присмаку всьому, що в них є. Ви навіть не можете сказати, що ви їсте, чи то пиріг з яблуками, чи то сардельку, а чи полуниці з вершками. Все відається сиром. Сир надто пахучий.

Пам'ятаю, як мій друг купив пару головок сиру в Ліверпулі. Сир був відмінний, витриманий, насичений із потужним — десь удві сотні кінських сил — ароматом. Цей запах, без сумніву, можна було зачути за три милі, а за дві сотні ярдів він міг звалити людину з ніг. У той час я саме був у Ліверпулі, і мій приятель сказав, що, коли я не проти, він передав би їх зі мною до Лондона. Протягом найближчих двох-трьох днів сам він не збирався повернатися, а сир, на його думку, не може так довго зберігатися.

— Звичайно ж, друже, — відповів я, — із приємністю.

Мені принесли сир, і я поклав його збоку в екіпажі. Це була напіврозвалена колимага, яку тягла якась засапана сновида із вивернутими колінами, що її господар із захопленням називав конем. Я поклав сир зверху, і ми поволі рушили, та так, що наша швидкість додала б честі найшвидшому паровому катку, який будь-коли існував у світі. Було весело, немов на поховальній процесії, доки ми не повернули за ріг. Там вітер підхопив сирний дух і погнав його прямісінько на нашого скакуна. Той умить пробудився, фуркнув і наддав до трьох миль на годину. Вітер дув у тому ж напрямку, і, поки ми доїхали до кінця вулиці, кінь побив усі свої рекорди та досяг швидкості чотири милі на годину, залишаючи далеко позаду усіх калік і оглядних старих пані.

Щоб затримати його біля станції, візнику знадобилась допомога ще двох носіїв. Хтозна, чи вдалося б ім це зробити, якби один із них не здогадався накинути на ніс шкапі хустинку і запалити шматок обгорткового паперу.

Я взяв квиток і зі своїм сиром гордо рушив на платформу. Всі довкола шанобливо поступалися мені дорогою. Потяг був переповнений, і я змушеній був прилаштуватися в купе, де вже й без мене сиділо семеро пасажирів. Якийсь старий

джентльмен роздратовано намагався було заперечити, але я все ж таки увійшов, поклав головки сиру на полицею, із задоволеною усмішкою втиснувся поміж них і сказав, що сьогодні чудова погода. Минуло кілька секунд, і один із джентльменів почав непокоїтися.

— Дуже душно тут, — сказав він.

— Просто нема чим дихати, — підхопив інший.

А потім вони обидва почали принюхуватися і раптом, зрозумівши, в чому річ, без жодного слова підхопились і вийшли. Потім підвелась огрядна пані і сказала, що не можна піддавати поважну заміжню жінку таким тортурам. Вона взяла свою валізу та вісім пакунків на додачу і також вийшла. Четверо пасажирів, що залишилися, ще певний час сиділи, поки похмурий чоловік у кутку, який, судячи з одягу та всієї зовнішності, мав стосунок до поховального бюро, не зауважив, що йому цей аромат нагадує мертве дитя. Після цього троє з них спробували одночасно дістатися дверей і понабивали собі гулі.

Я посміхнувся джентльмену у чорному і сказав, що тепер в купе ми залишилися самі. Він засміявся і мовив, що деякі особи через дрібниці здіймають надміру галасу. Але згодом, коли ми рушили, навіть він ставав дедалі стриманішим, тож, коли потяг прибув до станції Кру, я запропонував йому піти і чогось випити. Він погодився, і ми попрямували до буфету. Там нам довелося добрих чверть години кричати, грюкати і махати парасолями, доки не з'явилася молода панна і не запитала нас, чого ми бажаємо.

— Ви що будете? — запитав я, повертаючись до свого супутника.

— Мені, будь ласка, на півкрони чистого бренді, міс, — відповів він.

Він випив свій бренді, тихо вийшов і сів в інший вагон. Цей крок мене дещо образив.

Від Кру я сидів один у купе, хоча потяг був переповнений. Коли ми зупинялися на різних станціях, люди, побачивши

порожнє купе, спішили зайняти місця. «Ось тут, Мері, ходи сюди, тут зовсім вільно». «Томе, сідаймо тут», — перегукувалися вони. Метушилися, тягнули за собою важкі валізи, штовхалися біля дверей, намагаючись дістатися першими. Щойно хтось із них намагався пройти досередини, як похитування потяга відкидало його на руки тому, хто стояв позаду. Повсідавшись, вони посапували і крутили носами, а потім, не в силах терпіти, понуро виходили і шукали місця в інших купе, або, доплативши різницю, переходили до першого класу.

З Юстонського вокзалу я повіз сир до будинку моого приятеля. Щойно його дружина увійшла до кімнати, вона одразу ж почала принюхуватися довкола. Потім запитала:

— Що це? Кажіть, я готова почути найгірше.

Я відповів:

— Це сир. Том купив його в Ліверпулі й попросив привезти вам.

І додав, що, сподіваюсь, вона розуміє, що я тут ні до чого. Вона відповіла, що переконана в цьому, але розмовлятиме про це з Томом, коли він повернеться.

Приятель затримався в Ліверпулі довше, ніж сподівався, і через три дні після того, як він мав повернутися додому, його дружина зателефонувала мені й запитала:

— Що Том говорив про той сир?

Я відповів, що він казав, аби його поклали у вологому місці й не чіпали.

Вона відповіла:

— Ні кому й на думку не спало це чіпати. Він його нюхав?

Я сказав, що, очевидно, так, і додав, що мені здається, він дуже його цінує.

— Ви гадаєте, — запитала жінка, — він засмутиться, якщо я дам соверена кому-небудь, аби його забрали геть і закопали?

Я відповів, що, гадаю, вона більше ніколи не побачить усмішки на його устах.

Тут їй сяйнула інша думка, і вона запитала:

— Ви не будете заперечувати, якщо цей сир полежить у вас? Дозвольте мені прислати його вам.

— Мадам, — відповів я, — особисто мені подобається запах сиру, і недавню подорож з Ліверпуля я завжди згадуватиму як щасливе завершення приємної відпустки. Але в цьому світі ми повинні зважати на інших. Пані, під дахом якої я маю честь проживати, є вдовою та, наскільки мені відомо, сиротою. Вона дуже болісно, я б навіть сказав, надзвичайно болісно переживає, коли її «ображають». Я відчуваю своїм нутром, що перебування в її будинку сиру вашого чоловіка буде сприйнято нею саме як «образа». А я не можу допустити, щоб будь-хто і будь-коли зміг сказати про мене, що я ображаю вдів і сиріт.

— Дуже добре, тоді, — рішуче сказала дружина моого приятеля, — я можу сказати лише те, що забираю дітей і йду до готелю, і перебуватиму там доти, доки цей сир не з'їдять. Я відмовляюся від подальшого проживання в одному будинку з ним.

Вона дотримала слова, залишивши свій будинок на служницю, котра, коли її запитували, чи не відчуває вона якого-небудь запаху, перепитувала: «Запах? Який запах?», а коли їй показували сир і просили понюхати його, відповідала, що відчуває слабкий запах дині. Це було переконливим доказом того, що така атмосфера не зможе їй зашкодити, а тому її залишили в будинку.

Готель обійшовся у п'ятнадцять гіней. Звівши все докупи, мій приятель порахував, що кожен фунт сиру став йому у вісім шилінгів і шість пенсів. Він сказав, що йому завжди смакує шматочок сиру, але це надто дорого для нього. Він вирішив позбутися сиру і викинув його в канал. Але після того, як човнярі з барж почали скаржитися, змушений був виловити його назад. Вони недобре почувались від того аромату. Тоді він взяв і однієї темної ночі відніс сир до церковного моргу. Але там його знайшов коронер і зчинив страшний галас.

Він сказав, що це змова і хтось хоче, аби мерці повставали і він залишився без коштів до існування.

Мій приятель зрештою таки позбувся сиру. Він відвіз його до якогось міста на узбережжі і закопав на пляжі. Згодом той пляж здобув неабияку славу. Відвідувачі казали, що раніше ніколи не помічали, яке там насичене повітря, а ті, хто страждав на сухоти чи якісь інші легеневі недуги, збиралися там натовпами впродовж років.

Тому, незважаючи на мою любов до сиру, я дійшов думки, що Джордж мав рацію щодо відмови від нього.

— І жодних смаколиків на полуденок, — сказав Джордж (при цих словах обличчя Гарріса видовжилося). — Зате о сьомій у нас буде все, чого душа забажає, і це буде одразу й обідом, і полуденком, і вечерею.

Гарріс повеселішав. Джордж запропонував узяти м'ясо, пироги з фруктами, холодні закуски, помідори та зеленину. З напоїв ми вирішили взяти трохи того на диво тягучого варива, яке готував Гарріс — після того, як його розмішати з водою, це можна навіть назвати лимонадом, — багато чаю і пляшку віскі, на випадок, як сказав Джордж, якщо перекинеться човен.

Мені здалося, що Джордж надто вже часто говорить про те, що перекинеться човен, а вирушати з таким настроєм у подорож недобре.

Але мене тішило те, що ми мали взяти віскі.

Ми вирішили, що не беремо пива або вина. Брати їх на річку — помилка. Від них ви стаєте млявим, і вас доляє дрімота. Випити келих увечері, коли ви, байдикуючи, прогулюєтесь містом і заглядаєтесь на дівчат — це розумно. Але ніколи не пийте, коли вам голову немилосердно пече сонце і потрібно важко працювати.

Перш ніж розійтись, ми таки склали список речей, які необхідно взяти з собою, і він вийшов доволі довгий. Наступного дня — це була п'ятниця — ми зібрали їх докупи, щоб увечері зустрітися і спакуватися. Ми дістали велику

шкіряну валізу для одягу і кілька кошиків для провізії та кухонного начиння. Відсунули до вікна стіл, скинули все на купу посеред кімнати і повсідались довкола, дивлячись на неї.

Я сказав, що пакувати буду сам.

Чесно кажучи, я пишауся своїм вмінням пакувати речі. Пакування — це одна з тих багатьох справ, котру, перевонаний, краще за мене не зробить жодна людина у світі. (Іноді я і сам дивуюся, як багато всього вмію робити.) Я наполіг на цьому і сказав Джорджеві та Гаррісу, щоб вони повністю залишили цю справу на мене. Мою пропозицію вони сприйняли з повною, невластивою їм, готовністю. Джордж набив люльку і розлігся в кріслі, а Гарріс, задерши ноги на стіл, закурив сигару.

Це було майже те, чого я хотів. Майже. Звичайно, я плачував, що керуватиму роботою, а Гарріс із Джорджем будуть крутитися біля мене, виконуючи мої вказівки. Я буду штурхати по черзі кожного з них, примовляючи: «Ех ти!», «Зачекай, дай я сам», «Ну що ти, це ж так просто!» — і, так би мовити, навчаючи їх, як це має робитися насправді. Те, як вони це зрозуміли, мене роздратувало. Нічого так не дратує мене, як вигляд людей, що сидять і нічого не роблять, поки я працюю.

Я колись мешкав із чоловіком, який у такий спосіб просто доводив мене до сказу. Він розлягався на дивані і годинами спостерігав, як я що-небудь роблю. Він дивився, як я ходжу по кімнаті. Казав, що спостереження за моєю метушнею надає йому справжнє задоволення. Це наводить його на думку, що життя — не просто безглузд мрія про те, щоб прожити його позіхаючи і ловлячи гав. Що це — почесне завдання, сповнене обов'язків та важкої праці. Він казав, що нині не розуміє, як жив, допоки не зустрів мене, адже в нього ніколи не було нікого, за ким він міг би спостерігати, коли той працює.

Присягаюсь, я не такий. Я не можу сидіти і споглядати, як важко працюють інші. Мені хочеться підійти, дати якісь вказівки. Засунувши руки в кишень, я ходив би довкола і під-

казував, що треба робити. За своїм характером я дуже енергійний. І вдіяти із цим нічого не можу. —

Однак я нічого не сказав, просто почав спаковувати оту купу. Ставало зрозуміло, що ця справа потребує значно більше часу, ніж я собі думав. Але зрештою я спакував валізу і всівся на неї зверху, щоб защепнугти.

— А черевики ти не збираєшся вкладати? — запитав Гарріс.

Я озирнувся і побачив, що забув про них. У Гарріса так завжди. Він, звичайно, не промовив ані слова, аж доки я не закрив валізу і не замкнув її. Джордж зайшовся своїм дратівливим, безглуздим гигиканням. Це мене розлютило.

Я відкрив валізу і поклав туди черевики. А потім, коли вже збирався її замкнути, в мене раптом майнула жахлива думка: а чи поклав я свою зубну щітку? Не знаю чому, але я ніколи не пам'ятаю, чи поклав зубну щітку.

Зубна щітка — це річ, яка переслідує мене, коли я подорожую. Вона робить моє життя просто нестерпним. Мені починає снитися, що я забув її покласти. Обливаючись холдним потом, я підхоплююся з ліжка і починаю нишпорити в пошуках. А вранці я вкладаю її раніше, ніж почищу зуби, і мені знову доводиться все викладати, щоб дістати її, і чомусь завжди вона виявляється на самому дні валізи. Потім я знову вкладаю все до валізи і знову забиваю про неї. В останню мить мені доводиться стрімголов мчати по неї вгору по сходах і везти її до потяга в кишені, загорнувши в носовичок.

Звичайно, мені довелося вивернути всі до єдиної речі, і, як і слід було чекати, її не знайшов. Я перевернув усе догори дном. Безлад, який я створив, міг існувати лише до сотворіння світу, коли довкола панував суцільний хаос. Не було нічого дивного в тому, що щітки Джорджа і Гарріса потрапляли мені на очі вісімнадцять разів поспіль. Своєї ж я ніяк не знаходив. Я перекладав річ за річчю, перемаючи їх і перетрушуючи. Врешті я знайшов її в черевику. І почав усе спаковувати наново.

Коли я скінчив, Джордж запитав, чи поклав я мило. Я відповів, що мені цілком байдуже, поклав я мило чи ні, і, грюкнувши, замкнув-таки валізу. Тут я виявив, що поклав до неї свій кисет, і змушений був відкривати йї знову. Остаточно вона закрилася о пів на одинадцяту вечора. Лишилося спакувати кошики. Гарріс сказав, що менше ніж за дванадцять годин нам потрібно буде вирушати, тому все інше зроблять вони з Джорджем. Я погодився і сів, а вони взялися до роботи.

Вони почали в безтурботному дусі. Вочевидь, намагалися показати мені, як це робиться. Я мовчав і лише чекав. Якщо не брати до уваги Джорджа, то гіршого пакувальника, аніж Гарріс, навряд чи можна знайти в цілому світі. Я дивився на гори тарілок, чашок, сковорідок, пляшок, горщиків, пирогів, плиток, тістечок, помідорів і безкінечної решти і відчував, що от-от відбудеться щось надзвичайно захопливе.

Так воно й сталося. Вони почали з розбитої чашки. Це перше, що вони зробили. І зробили вони це просто для того, щоб показати, що вони можуть зробити ще, аби вам стало цікавіше.

Потім Гарріс поставив банку з полуничним джемом на помідор і розчавив його. Тож помідор довелося вигрібати чайною ложкою.

А потім настала черга Джорджа — він наступив на масло. Я нічого не сказав, лише підвівся, сів на краєчок стола і спостерігав за ними. Це їх дратувало більше, ніж будь-які мої слова. Я це відчував. Вони стали нервовими і збудженими, топталися по речах, відкладали їх десь позаду себе, а потім, коли ті були їм потрібні, не могли їх знайти. Вони вкладали пироги на низ, а зверху клали важкі речі, перетворюючи пироги на місиво.

Вони вивернули сіль, засипавши нею все. До того ж іще й масло! Я ніколи не бачив, щоб двоє чоловіків стільки часу вовтузилися з якоюсь грудкою масла, яка коштує шилінг і два пенси. Після того як Джордж віддер масло від свого капця, вони спробували запхати його в казанок. Воно ніяк туди

не заходило. Але й витягти його назад було годі. Зрештою, вони витягли його звідти і поклали на стілець. Після того як Гарріс одразу ж всівся на нього, воно приклейлось йому до штанів, і, щоб знайти його, вони обнишпорили всю кімнату.

— Присягаюсь, я поклав його сюди, — сказав Джордж, дивлячись на порожній стілець.

— Я й сам бачив, як ти це зробив лише хвилину тому, — відповів Гарріс.

І вони знову почали кружляти кімнатою в пошуках. Зійшовшись посередині кімнати, вони зупинилися, дивлячись один на одного.

— Неймовірно. Я ще такого не бачив, — сказав Джордж.

— Це просто якась загадка, — відповів Гарріс.

Тоді Джордж зайшов Гаррісові за спину і побачив його.

— Ось де воно було весь цей час! — обурено вигукнув він.

— Де? — скрикнув Гарріс, крутячись, немов дзига.

— Зупинись! — заревів Джордж, переслідуючи його.

Зрештою, вони віддерли його і запхнули в чайник.

Монморансі, звичайно, також не лишився осторонь. Усе життя Монморансі спрямовано на те, щоб плутатися комусь під ногами, а потім почuti на свою адресу найдобірнішу лайку. Якщо він вештається там, де особливо небажаний, якщо він стає до безміри набридливим і починає зводити людей з розуму, якщо в нього починають шпурляти всім, що потрапить під руку — тоді він відчуває, що день для нього видався на славу.

Його найвищою метою та справжнім мірилом успіху є бажання зачепити кого-небудь так, щоб прокльони сипались упродовж години. І коли йому вдається цього досягти, його самооцінка зростає просто до небес.

Він приходив і всідався на речі саме тоді, коли їх потрібно було вкладати. Він діяв з непохитною вірою в те, що, як тільки Гарріс чи Джордж простягають за чим-небудь руку, їм неодмінно потрібен саме його холодний, мокрий ніс. Він вstromив у джем свою лапу. Порозкидав чайні ложки. Він

уявив собі, що лимони — це шурі, і, залізши в кошик, розправився з трьома з них, поки Гарріс пательнею не повернув його до тями.

Гарріс сказав, що це я його нацьковую. Я нікого не нацьковував. Такому собаці, як Монморансі, не потрібне нацьковування. Єдине нацьковування, що змушує його все це витворяти, народилося разом з ним, воно — його єство.

Ми закінчили пакуватися за десять перша, Гарріс усівся на великий кошик і сказав, що він сподівається, що нічого не розіб'ється. Джордж відповів, що коли щось мало розбитися, то воно вже розбилося — схоже, так розмірковувати було йому зручніше, — і додав, що він не проти піти вже й поспати.

Ми всі вже були не проти поспати. Тієї ночі Гарріс залишився спати з нами, і ми пішли нагору.

Ми розіграли, кому де спати, і Гаррісові випало спати зі мною.

— Джей, тобі де більше подобається, посередині ліжка чи скраю?

Я відповів, що взагалі мені більше до вподоби спати посередині.

Гарріс відповів, що це старомодно.

Джордж спитав:

— О котрій годині вас розбудити?

Гарріс відповів:

— О сьомій.

Я сказав:

— Ні, о шостій. — Я хотів написати кілька листів.

Ми з Гаррісом трохи посперечалися і, зрештою, знайшли золоту середину.

— Джордже, розбуди нас о пів на сьому, — сказали ми.

Джордж не відповів. Виявилося, що, поки ми сперечалися, він уже заснув. Тож ми посунули ближче до нього ванну, щоб він зранку, коли вставатиме, одразу ж пірнув у неї, і самі також вклалися спати.

Розділ V

Нас будить місіс Попетс. — Ледашо Джордж. — Хтий прогноз погоди. — Наш багаж. — Нахабство хлопчика. — Довкола збираються люди. — Ми виrushаємо і прибуваємо до вокзалу Ватерлоо. — Необізнаність чиновників Південно-Західної залізниці про таку важливу річ, як потяг. — Ми пливемо, пливемо у відкритому човні.

Наступного ранку нас розбудила місіс Попетс. Вона спитала:

— Чи відомо вам, що вже майже дев'ята година?

— Майже яка?! — зіскакуючи з ліжка, мало не заридав я.

— Дев'ята, — повторила вона крізь замкову шпарину. —

Я подумала, що ви не бажаєте проспати.

Я розбудив Гарріса і сказав йому, котра година. Він пропурмотів:

— Мені здається, ти хотів піднятися о шостій?

— Так, хотів, — відповів я. — Чому ти мене не розбудив?

— Як я міг тебе розбудити, коли ти не розбудив мене? — відповів він мені в тому ж дусі. — Тепер раніше від дванацяткої ми до річки не дістанемося. Дивно, як ти взагалі спромігся піднятися.

— Тобі пощастило, що я це зробив, — відповів я. — Якби я тебе не розбудив, ти б вилежувався тут ще два тижні.

Ми гиркалися впродовж наступних п'яти хвилин, коли раптом нас перервало зухвале хропіння Джорджа. Уперше з того часу, як нас розбудили, він нагадав нам про своє існування.

Ось він лежить — той, хто допитувався, о котрій нас розбудити. Лежить на спині, розсявив рота, коліна повипинав.

Не знаю чому, але так воно зі мною є: просто від вигляду іншої людини, яка спить у той час, коли я вже на ногах, мене охоплює лютъ. Мене надзвичайно обурює, коли дорогоцінні години людського життя, неповторні миті, які більше ніколи не повернуться, деякі невдахи марнують на тваринний сон.

Тепер таким невдахою був Джордж, який у своїх огидних лінощах розтринькував неоціненні дарунки часу. Його дорогоцінне життя, за кожну секунду якого йому доведеться потім відповідати, минає безплідно. Він міг би набивати свій шлунок яйцями та беконом, дражнити собаку, фліртувати з прислугою. Натомість ось він, лежить, поринувши у повне забуття, яке міцними тенетами обплутує його душу.

Це було жахливо. Така думка одночасно промайнула у наших із Гаррісом головах. Ми вирішили його врятувати, і з цим благородним наміром зовсім забули про свої суперечки. Миттю підскочили до нього та зірвали покривало. Гарріс ляснув його капцем, а я крикнув йому в самісіньке вухо. Тільки тоді він прокинувся.

— Що? Де? — спросоння запитав він, сідаючи на ліжку.

— Піднімайся, нещасний телепню, — проревів Гарріс. — Уже за чверть десята.

— Що?! — пронизливо скрикнув він, зірвався з ліжка і втрапив прямісінько у ванну. — Хто, в біса, поставив її сюди?

Ми сказали, що треба бути юлопом, щоб не побачити ванну.

Ми швидко вдяглися, та коли дійшла справа до туалету, згадали, що запакували зубні щітки і гребінець (моя зубна щітка колись таки зведе мене в могилу, я в цьому переконаний). Тому нам довелося спускатися і виловлювати їх із валізи. Коли нам вдалося це зробити, Джордж раптом вирішив, що йому треба поголитися. Ми сказали, що цього ранку він буде змушений обійтися без гоління і що ми не бажаємо знову розпаковувати валізу. Ані для нього, ані для будь-кого іншого.

Він сказав:

— Яка дурниця. Як це я можу вийти до Ситі в такому вигляді?

З'явилася в Ситі у такому вигляді справді дещо неввічливо. Та що нам до того, що комусь це може завдати

незручностей! Як сказав Гарріс у своїй простій і грубуватій манері, Ситі доведеться це проковтнути.

Ми спустилися поснідати. Монморансі запросив якихось двох собак провести його, і вони гаяли час, б'ючись на поrozі. Угамувавши їх парасолькою, ми взялися до відбивних та холодної яловичини.

Гарріс сказав:

— Велика справа — добрий сніданок, — і почав розправлятися з відбивними, примовляючи, що воліє з'їсти їх, поки вони ще гарячі, а яловичина може й зачекати.

Джордж розгорнув газету і зачитав нам замітку про нещасні випадки зі смертельним наслідком, які трапилися із човнами, та останній прогноз погоди. Прогноз виголошував: «Дощ, холодно, хмарно з проясненнями» (найстрашніший прогноз погоди, який тільки може бути), «місцями гроза, вітер східний, загальне зниження атмосферного тиску в середній частині країни (від Лондона до Ла-Маншу), барометр падає».

Чесно кажучи, я переконаний, що найприкрішою з усіх дурниць, які, мов чума, заполонили наш розум і не дають нам спокою, є шарлатанство з прогнозом погоди. Він абсолютно точно «передбачає» те, що відбулося вчора чи позавчора, і стверджує зовсім протилежне тому, що має статися сьогодні.

Пам'ятаю, як минулого осені я повністю зіпсував собі відпустку лише тому, що прислухався до прогнозу погоди в місцевій газеті. У числі за понеділок було написано: «Сьогодні очікуються сильні зливи з грозою». Ми відклали пікнік і весь день просиділи за зачиненими дверима в очікуванні дощу. А повз будинок проходили веселі, радісні люди, проїжджали екіпажі, яскраво світило сонце, і на небі не було жодної хмаринки.

— Зараз, — казали ми, дивлячись у вікно, — зараз дощ їм покаже!

Ми посміювалися, коли уявляли, як цих людей наскрізь промочить дощ, знову сідали біля каміна, ворушили дрова

і переглядали колекції водоростей та мушель. Близько двадцятої сонячне світло залило всю кімнату, стало досить задушливо — ми вже не могли дочекатися, коли ж почнеться ця прогнозована злива та сильна гроза.

— Побачите, по обіді почнеться, — казали ми одне одному. — От буде весело дивитись, як їх поливатиме.

О першій хазяйка запитала, чи не хочемо ми вийти прогулятися, адже був такий гарний день.

— Ні-ні, — зі сміхом відповідали ми, — тільки не ми. Нам зовсім не хочеться намокнути, дякуємо.

День наближався до вечора, а дощу так нічого і не передвіщало. Ми пробували підбадьорювати одне одного думкою, що він почнеться раптово і саме тоді, коли всі поверталися з пікніків додому, коли не буде де заховатися. От тоді їх промочить — до нитки. Але жодної краплі так і не впало, чудовий день скінчився, і за ним настала прекрасна ніч.

Наступного ранку ми прочитали, що очікується «теплий, сонячний день». Ми легко вдяглися і вийшли з дому, а через півгодини почався страшений дощ і різкий холодний вітер. Справжня злива тривала весь день. Застижені і з відчуттям ломоти в усьому тілі ми повернулися додому і полягали спати.

Погода — річ зовсім незагненна. Я ніколи не міг її зrozуміти. Ви ж теж помічали — не допомагає жоден барометр, він дурить так само, як і всі прогнози.

Саме такий барометр висів у одному з готелів в Оксфорді. Я зупинявся там минулої весни. Коли я дістався вітальні, він показував «ясно». А надворі лило як з відра. Не зупиняючись ні на мить, доцило цілісінський день. Я не міг нічого зрозуміти. Постукав по барометру, і стрілка підстрибнула, показавши «дуже сухо». Коридорний, який проходив повз саме цієї хвилини, зупинився і сказав, що, на його думку, барометр показує, що буде завтра. Я перепитав, чи не має він на увазі позаминулий тиждень, на що коридорний відповів однозначним сухим «ні».

Наступного ранку я знову постукав по барометру — стрілка підскочила ще вище, а дощ полив ще сильніше. У середу я підійшов і знову стукнув по ньому. Стрілка пройшла «ясно», перейшла через «дуже сухо», «дуже гаряче» і, зачепившись за кілочок, зупинилася, бо нікуди було рухатися далі. Вона всіляко намагалася це зробити, але прилад був налаштований так, що, не зламавшись, не міг передбачати погоду старанніше, ніж він це робив. Вочевидь, ньому хотілося рухатися далі і спрогнозувати посуху, нестачу води, сонячний удар, самум чи щось подібне, але на заваді став кілок. Тому він вирішив задовольнитися, вказуючи на просте й незрозуміле «дуже сухо».

Навколо готелю без упину шуміла злива. Річка вийшла з берегів і вже залила нижню частину міста.

Коридорний сказав, що, цілком імовірно, потому надовго встановиться гарна погода, і прочитав вірша, яким починається якесь пророцтво.

Передбачене задовго довго триватиме;
Щойно помічене миттю мине.

Того літа гарна погода так і не настала. Гадаю, той чудовий прилад мав на увазі наступну весну.

Але існують ще й інші барометри — такі довгі та прямі. Я ніколи не міг у них розібратися. З одного боку він показує, що було о десятій ранку вчора, а з іншого — о десятій ранку сьогодні. Але ж не завжди можна поглянути на нього так рано, ви ж розумієте. Він піднімається і падає: то на дощ, то на добру погоду, на більш чи менш вітряну. На одному кінці написано «Пн», на іншому «Сх». А якщо по ньому стукнути, він взагалі нічого не показує. Вам потрібно знати, на якій висоті над рівнем моря він перебуває, а потім перевести градуси у шкалу Фаренгейта. Але навіть після усіх цих кроків мені не вдавалося отримати відповіді.

Скажіть мені, кому, зрештою, потрібні ці прогнози? Коли настає негода, почуваєшся досить паскудно і без них,

а знаючи це наперед, страждаєш ще більше. Яке пророцтво нам до вподоби — так це передчуття старенького дідуся, коли похмурого ранку саме того дня, коли нам хочеться сонця, він оглядає горизонт своїм досвідченим оком і каже:

— Та ні, сер, я думаю, ось-ось все зміниться на краще. Воно проясниться, і погода буде досить добра.

— Ну от, він знає напевне, — кажемо ми, бажаємо йому доброго ранку і виrushаємо у путь. — Цікаво, як дідуган може це знати!

Ми починаємо відчувати до нього прихильність, яку аж ніяк не применшує те, що небо і не думає прояснюватися, а дощ безперестану періщить цілий день.

— Ну, що ж, — співчуваємо ми, — він зробив усе, що міг.

До того ж, хто напророчив нам погану погоду, ми, навпаки, відчуваємо лише злість та бажаємо йому якось помститися.

— Ну що, проясниться, як ви гадаєте? — вигукуємо ми, сміючись, коли проїжджаємо повз нього.

— О ні, сер. Боюсь, що затягнуло на весь день, — відповідає він, похитуючи головою.

— Тупий старий дурень! — бурмочемо ми одне одному. — Що він може знати?

А коли прогноз збувається, ми повертаємося, сповнені ще більшої люті і якогось невловимого відчуття, що він щось-таки в тій клятій погоді розуміє.

Від повідомлень, які прочитав Джордж, від всіх цих слів про «барометр падає», «атмосферний фронт насувається з Південної Європи» і «тиск піднімається», в наших жилах холонула кров. Але першого ранку нашої подорожі було надто ясно й сонечно, щоб ми якось переймалися прогнозами. Тому, побачивши, що йому не вдалося нас засмутити і що він тільки згаяв час, Джордж крадькома потягнув цигарку, яку я так старанно крутив для себе, і вийшов.

Потім ми з Гаррісом, доївши те, що лишалось на столі, спустили на візочку весь наш багаж до дверей і стояли в очікуванні екіпажу.

Коли ми зібрали весь багаж разом, стало ясно, що його доволі багато. Одна велика валіза, одна трохи менша, два кошики, величезний вузол ковдр, чотири чи п'ять пальт та дощовиків, а також декілька парасольок... Немало. Крім того, в окремому мішку лежала дinya, тому що вона була надто громіздкою, щоб її можна було куди-небудь запхати, до того ж кілька фунтів винограду — в іншому мішку, японська паперова парасолька та пательня — через те, що вона надто довга, ми її просто обгорнули папером.

Речей було справді багато. Ми з Гаррісом навіть трохи зніяковіли, хоча чого було соромитися, я зараз не розумію. На біду, не траплялося жодного екіпажу. Зате вдосталь вуличних хлопчаків: їх, гадаю, зацікавило це видовище, і вони почали зупинятися.

Першим до нас наблизився хлопець Бігтса. Бігтс — це наш торговець овочами. У Бігтса справжній талант: він бере на роботу розсильними найбільш безсоромних і нахабних хлопчеськ, яких будь-коли породжувала цивілізація. Коли на нашій вулиці стається щось надзвичайно мерзотне і це зробив якийсь хлопчесько, можна бути впевненим, що це хлопець від Бігтса. Мені розповідали, коли на Грейт-Кoram-стрит сталося вбивство, на нашій вулиці одразу ж вирішили, що за всім цим стоїть один із тодішніх хлопців Бігтса. І коли б він під час прискіпливого перехресного допиту, який влаштував йому мешканець будинку № 19, зайшовши туди по замовленню наступного після дня злочину ранку (в допиті брав участь і мешканець будинку № 21, що випадково опинився поруч), не зміг довести свого алібі, йому було б непереливки. У той час я не знав хлопців Бігтса. Але з того, що побачив опісля, я б особисто не дуже покладався на те алібі.

Як я вже казав, хлопець Бігтса вийшов з-за рогу. Він, вочевидь, дуже поспішав, коли ми його помітили, але, поглянувши на мене з Гаррісом, на Монморансі і наші речі, хлопчина зупинився і став пильно розглядати нас. Гарріс і я своєю чергою грізно подивилися на нього. Більш вразливу

натуру це могло б образити, але хлопці Біггса зазвичай не з тих, хто близько бере щось до серця. Він зупинився на відстані одного ярда як укопаний, зіперся на поруччя і, жуючи соломинку, втупився в нас. Схоже, він хотів побачити, чим це все скінчиться.

Наступної миті на протилежному боці вулиці з'явився один із хлопчаків бакалійника. Хлопець Біггса гукнув йому:

— Дивись! Із першого поверху сорок другого переїжджають.

Хлопчик бакалійника переїшов вулицю і зайняв позицію на іншому боці тротуару. Через певний час із взуттєвої крамниці вийшов молодий джентльмен і теж зупинився, приєднавшись до хлопця Біггса. Наглядач за порожніми бляшанками з «Блакитних стовпів» прилаштувався окремо на узбіччі.

— Ну, з голоду вони не помрутъ, — вирішив джентльмен із взуттєвої крамниці.

— Невже ти, якби б збирався перетнути Атлантичний океан на маленькому човні, не брав би з собою нічого? — спитав той, що з «Блакитних стовпів».

— Вони не планують перетинати океан, — втрутівся хлопець Біггса. — Вони вирушають на пошуки Стенлі.

До цієї хвилини вже встиг зібратися невеличкий натовп. Люди допитувались одне в одного, що трапилося. Одні — молода і легковажна частина натовпу — вирішили, що це весілля, і показували на Гарріса, говорячи, що він наречений. Інші, старші й поміркованіші, схилялися до думки, що це похорон, а я, напевно, брат покійника.

Нарешті з-за рогу з'явився порожній екіпаж (я багато разів помічав, що, коли непотрібно, порожні екіпажі проїжджають цією вулицею кожні три хвилини або ж стоять десь неподалік, готові будь-якої миті відвезти вас будь-куди). Ми закинули свої пожитки, всілися самі і, відігнавши друзів Монморансі, які, гадаю, присяглися ніколи не залишати його, під дружні оплески натовпу поїхали. Услід нам Біггсів хлопчисько жбурнув морквину, мабуть, на щастя.

До Ватерлоо ми дістались об одинадцятій і поцікавились, звідки рушатиме потяг об одинадцятій нуль п'ять. Цього, звичайно, не знати ніхто. На вокзалі Ватерлоо ніхто ніколи не знає, звідки виїдатиме потяг і куди прямує той, що вже рушив, взагалі — нічого. Носій, який ніс наші речі, припустив, що він виїдатиме від другої платформи, та коли цей добродій запитав про це в іншого такого ж, як він, той сказав, що чув, нібито від першої. А начальник вокзалу був переконаний, що потяг стоїть біля приміської платформи.

Щоб остаточно з'ясувати це, ми піднялися і запитали про це в диспетчера. Той відповів, що щойно розмовляв з чоловіком, який розповів, що бачив його біля третьої платформи. Ми відразу ж пішли на третю платформу, але там службовці вокзалу сказали, що це буде або Саутгемптонський експрес, або Віндзорський кільцевий. Щоразу вони були впевнені, що це не потяг до Кінгстона, хоча чому вони були в цьому впевнені, навряд чи змогли б пояснити.

Тоді наш носій сказав, що, напевно, потяг мав би бути на верхній платформі і що він добре знає цей потяг. Ми піднялися на верхню платформу і запитали в машиніста, чи справді він виїдає до Кінгстона. Той сказав, що він не може стверджувати напевно, але йому здається, скоріше за все, саме туди він і їхатиме.

Якщо ж це не буде 11:05 до Кінгстона, то, поза всяким сумнівом, 9:32 до Вірджинія-Вотер або 10:00 експрес до острова Вайт, або куди-небудь іще в тому напрямку. Про це ми зможемо дізнатись, коли прибудемо до місця. Ми впхнули йому в руку півкрони і попросили їхати до Кінгстона об 11:05.

— На цій лінії, — сказали ми, — ніхто ніколи не дізнається, що це за потяг і куди він прямує. Ви знаєте, куди їхати, тихенько рушайте і зупиніться вже в Кінгстоні.

— Ну, не знаю, джентльмені, — поважно відповів юнак. — Мені здається, все ж таки мають існувати потяги, які їдуть до Кінгстона. Так і зробимо. Давайте ваші півкрони.

Так ми Південно-Західною залізницею дістались від Лондона до Кінгстона.

Згодом ми дізналися, що насправді той потяг був поштовим і мав прямувати до Ексетера. Того дня його впродовж декількох годин шукали у Ватерлоо, і ніхто не знав, що могло з ним трапитися.

Наш човен чекав на нас в Кінгстоні біля самого мосту. До нього ми прийшли пішки, оглянули, завантажили в нього свої речі і зайняли свої місця.

— Усе гаразд, панове? — запитав човняр.

— Усе гаразд, — відповіли ми.

Гарріс сів за весла, я взявся до кормового стерна, а Монморансі — виглядав він чомусь дуже нещасливим і підозріло озирався — вмостиився на носі. І ми попливли. Річкою, котра на два тижні мала стати нашою домівкою.

Rozdіл VI

Кінгстон. — Повчальні зауваження щодо ранньої історії Англії. — Спостереження за різьбленим дубом і життям в цілому. — Сумний випадок Стівінгса-молодшого. — Роздуми про давнину. — Я забуваю, що я за стерном. — Цікавий результат. — Лабіrint у Гемптон-Корті. — Гарріс у ролі провідника.

Стояв напрочуд погожий ранок чи ще пізньої весни, чи вже раннього літа, як вам більше до вподоби. Саме цієї пори ніжна зелень трави і листя набуває насиченого зеленого кольору. Природа стає схожою на цнотливу молоду красуню, охоплену дивним трепетом від передчуття неминучої зрілості.

Осяяні сонячними відблисками старовинні вулички Кінгстона йшли до самої води і були надзвичайно мальовничі. По мерехтливій гладіні річки повільно пропливають баржі, поміж дерев уздовж берега звивається дорога, доглянуті вілли — по

інший бік; налягає на весла Гарріс у своїй червоно-помаранчевій куртці, десь удалині з'являються і зникають обриси похмурого замку Тюдорів¹. Усе це утворювало яскраву картину, таку насичену і таку спокійну, сповнену життя і настільки мирну, що, незважаючи на ранковий час, заколисаний безтурботною мрійливістю, я поринув у роздуми.

Я думав про Кінгстон, чи Кінінгестун, як він називався у ті часи, коли в ньому коронували саксонських королів. Десь тут перейшов річку великий Цезар, і неподалік на схилах розташували свій табір римські легіони. Здавалося, Цезар, як пізніше і Єлизавета², був усюди. Щоправда, він був більш розсудливим, ніж королева Бесс, і не бігав по пивницях.

Ця Непорочна Королева просто обожнювала пивниці. На вряд чи можна знайти більш-менш привабливий заклад на десять миль довкола Лондона, де вона не бувала б — чи зупинялася на ніч, чи просто інколи зазирала. Мені цікаво: якщо припустити, що, скажімо, Гарріс почав нове життя, став великою і поважною людиною, наприклад прем'єр-міністром, а потім помер, чи стали б на пивницях, де він полюбляв посидіти, писати: «Тут Гарріс перехопив кухоль пива», «У цьому будинку 1888 року Гарріс випив дві чарки холодного шотландського віскі» чи «Звідси Гарріса виперли у грудні 1886 року»?

Ні, таких пивниць виявилося б надто багато. Популярними стали б місця, в яких Гарріс ніколи не побував. «Єдина будівля на півдні Лондона, де Гарріс ніколи нічого не випив». Люди кожного дня приходили б сюди, аби поглянути, що могло йому завадити.

Як нещасний недоумкуватий король Едві³ мав би ненавидіти Кінінгестун! Він навіть не в силах був витримати бенкет після коронації. Можливо, він не здолав кабанячу

¹ Тюдори — королівська династія Англії в 1485—1603 рр.

² Єлизавета I (королева Бесс, Непорочна Королева) — королева Англії з династії Тюдорів (1558—1603).

³ Едві (Едвін) — король Англії з Ґессекської династії (955—959).

голову, нафаршовану льодяниками (як на мене, то я знайшов би з нею спільну мову), або перебрав вина чи меду, але він нишком покинув бучний бенкет, щоб викроїти якусь годинку під місячним сяйвом для своєї коханої Ельдживи.

Можливо, стоячи біля вікна і тримаючись за руки, вони споглядали, як купається в річці місяць, і ледь чутно було, як з далекого покою долинають незбагнений шум і гамір галасливого бенкету.

А потім мерзотні Одо і Сент-Дустан¹ брутально вдираються до тихої кімнати, глумляться над красунею королевою і забирають бідолашного Едві назад до крикливої п'яноти натовпу.

Багато років потому під звуки бойових маршів поховали останніх саксонських королів, а з ними і їхні бурхливі застілля, і на якийсь час слава Кінгстона згасла. Але коли Гемптон-Корт² став резиденцією Тюдорів і Стюартів³, коли вздовж берега вишикувались королівські човни, а галантні кавалери у яскравих накидках гонорово спускалися по східцях до переправи, гукаючи човняра, вона засяяла з новою силою.

Багато довколишніх будинків безгучно, але промовисто нагадують про ті дні, коли Кінгстон був королівським містечком і вся придворна знать зупинялася в них, щоб бути близче до свого короля. Цілісінський день довгою дорогою до воріт палацу снували миловидні обличчя, супроводжувані брязкотом металу, цокотом кінських підків та шелестінням шовку й велюру. У тих великих просторих будинках з еркерами, загратованими вікнами, камінами та стрімкими дахами все нагадує про часи панчіх та камзолів, вишитих перлами корсажів та незбагнених клятв. Їх зводили в ті часи, коли

¹ Одо і Сент-Дустан — опікуни молодого короля Едві.

² Гемптон-Корт — колишня заміська резиденція англійських королів, розміщена на річці Темзі у передмісті Лондона.

³ Стюарти — шотландська династія, з якої походили королі Шотландії та Англії.

«знали, як будувати». Міцна червона цегла з роками ставала ще міцнішою, а дубові сходи досі не риплять, коли ви хочете непомітно спуститися, щоб вас ніхто не почув.

Розповідаючи про дубові сходи, я пригадав чудові різьблені дубові панелі в одному з будинків Кінгстона. Тепер там якась незрозуміла крамниця. Але колись, вочевидь, це був особняк поважної персони. Одного дня мій приятель, який живе у Кінгстоні, пішов туди, щоб купити капелюха. Ні про що не думаючи, він одразу ж дістав із кишені гроші і заплатив за нього.

Крамар (знайомий моого приятеля) спочатку трохи збентежився, але швидко опанував себе. Внутрішній голос йому підказував, що потрібно щось зробити, аби мій приятель на цьому не зупинявся. Він запитав нашого героя, чи не бажає той поглянути на прекрасний різьблений старий дуб. Мій приятель відповів: чом би й ні, тож крамар повів його через крамницю до сходів, які вели до будинку. Балюстра була справжнім витвором мистецтва, а стіни вздовж сходів були облицьовані різьбленими дубовими панелями, яких не посортимося б жоден палац.

Зі сходів вони пройшли до вітальні. Це була простора світла кімната, обклеєна яскравими, з блакитним тлом, паперовими шпалерами. Більше нічого визначного в кімнаті не було, тож мій приятель не міг зrozуміти, для чого його сюди привели. Власник крамниці підійшов до стіни і поступав по шпалерах: там теж було дерево.

— Дуб, — розповів він, — усе довкола — різьблений дуб. Аж до самої стелі. Такий самий, як ви бачили на сходах.

— О, великий Цезарю! Добрий мій друже, — лагідно запитав мій приятель, — чи не хочете ви сказати, що оцими блакитними шпалерами ви заклеїли увесь різьблений дуб?!

— Саме так, — почув він у відповідь. — Мені це обійшлося недешево. Спочатку ж довелося все закривати шпунтованими дошками. Зате тепер кімната виглядає весело. Раніше вона була надто похмурою.

Так, я не можу аж надто засуджувати того чоловіка (йому від того, поза всяким сумнівом, значно легше). Якщо взяти до уваги те, що він звичайний крамар і намагається сприймати життя якомога простіше, а не якийсь там звихнутий на старовині маніяк, то він, безперечно, мав рацію. Звичайно, різьблений дуб виглядає дуже гарно. І навіть мені самому хотілося б десь трішки його мати. Але, безперечно, коли ви серед нього живете, він починає гнітити. Особливо це стосується людей, яким він не дуже до вподоби. Здається, ніби живеш у церкві.

Найсумніше в цій історії те, що чоловікові, цілком байдужому до різьбленого дубу, дісталася вітальня, повністю ним оздоблена. Водночас тим, хто насправді цінує його, доводиться платити величезні гроші, щоб його придбати. Так чомусь улаштований цей світ: один має те, чого він не хоче, а в іншого є те, чого саме хоче перший.

Одружені чоловіки мають дружин, але щось не дуже схоже на те, щоб вони їх жадали. А тим часом молоді парубки обливаються слізами від горя, нарікаючи на долю, що вони дісталися не їм. У бідних людей, які заледве зводять кінці з кінцями, по восьмеро цілком здорових дітлахів. А багаті поважні подружжя не мають жодного, кому можна лишити свої статки, і так бездітними й помирають.

Або взяти панянок з їхніми залицяльниками. Панянки ніколи не хочуть хлопців, які до них залицяються. Вони кажуть, що ті їм непотрібні, щоб вони дали їм спокій, і чому б їм не піти до міс Сміт чи міс Браун — вони вже далеко не молоденькі, неперебірливі, і до них ніхто не залисається. А їм самим взагалі ніхто не потрібен, і вони ніколи не збираються виходити заміж.

Про це можна говорити скільки завгодно, і від цього стає сумно.

Був у нашій школі один хлопчина. Ми називали його Сендфорд і Мертон. Насправді його звали Стівінгз. Він був дуже дивакуватий, я таких не зустрічав. Йому надзвичайно

подобалося вчитися. Йому завжди діставалося за те, що він сидів у ліжку і читав грецькою. Що ж до французьких неправильних дієслів, то відірвати його від них було просто неможливо. Весь він був напханий якимись незрозумілими і неприродними уявленнями про те, що він має зробити честь для батьків і стати гордістю школи. Він прагнув отримувати нагороди, вирости і бути розумною людиною. Голова його була просто нашпигована всією цією маячнею. Це було якесь дивне, невинне, наче ненароджене немовля, створіння.

Хворів він зазвичай двічі на тиждень, і тоді, звісно, не міг відвідувати школу. Важко було знайти ще одного такого хлопчака, який хворів би так само, як Сендрфорд і Мертон. Він перехворів усіма хворобами, які тільки були на відстані десяти миль довкола нього. Причому завжди в найтяжчій формі. У літню спеку він міг підхопити бронхіт, а сінна лихоманка могла спіткати його на Різдво. Після шеститижневої посухи він міг злягти із запаленням суглобів, а листопадового туманного дня — вийти з дому і повернутися із сонячним ударом.

Через страшні муки, які він терпів від зубного болю, одного року його приспали і — о бідолашний! — вирвали йому всі зуби. Натомість вставили штучні щелепи. Зубний біль потім перейшов у невралгію і вушний біль. У нього завжди був нежить, окрім тих дев'яти тижнів, коли він хворів на скарлатину, і він постійно щось собі обморожував. Під час чуми 1871 року нам забороняли навіть наблизатися до нього: у всьому приході був відомий лише один випадок захворювання, і цим випадком був юний Стівінгз.

Весь час протягом своїх незліченних хвороб він лежав у ліжку і їв лише курятину, збиті з молоком яйця і парниковий виноград. Йому доводилося лежати й плакати, тому що йому не дозволяли займатися латиною і забирали від нього німецьку граматику.

Ми ж, хлопчаки, ладні були віддати всі десять років шкільного життя заради бодай одного дня будь-якої хвороби. Ми

навіть гадки не мали, навіть у страшних снах не мріяли дати нашим батькам хоч малесенький привід пишатися нами. Найбільша недуга, яка могла нас спіткати — це потиличний простріл. Ми казилися на протягах, але від них тільки свіжішли і нам ставало тільки краще. Ми іли все підряд, щоб захворіти, але це тільки додавало нам апетиту і ваги. Здавалося, хоч би що ми придумали, нічого не допоможе нам захворіти. Доки не приходили канікули. В останній день навчання ми всі застуджувалися, підхоплювали кашлюк та всілякі інші болячки. Аж поки не починалася наступна чверть. А після того, хоч би як намагалися щось зробити, ми раптом одужували і ставали здоровішими, ніж будь-коли.

Таке життя. А ми — не що інше, як трава, яку зрізають, кладуть у піч і спалюють.

Повернімось до питання про різьблений дуб. Наші пра-прадіди таки були хорошими майстрами і мали почуття прекрасного. Адже триста-чотириста років тому всі ті нинішні мистецькі скарби були звичайними повсякденними речами. Чи справді є щось надзвичайне в старій суповій тарілці, пивному кухлеві чи щипцях для зняття нагару зі свічок, які ми так цінуємо нині? Чи, можливо, довкола них лише сяє ореол старовини, який і заворожує нас? Посуд із блакитної порцеляни, який ми чіпляємо на всіх стінах як прикрасу, кілька століть тому був звичайним домашнім начинням. Рожеві пастухи і жовті пастушки, яких ми роздаємо всім своїм друзям у пориві почуттів і з надією, що вони їх зрозуміють, були звичайнісінькими цяцьками, які просто стояли собі на камінній полиці, і якась мати у вісімнадцятому столітті давала їх посмоктати своїй дитині, аби та не плакала.

Цікаво, чи в майбутньому буде так само? Чи будуть у ті часи цінними скарбами сьогоднішні дешеві дрібнички? Чи виставлятимуть гори китайських тарілок з отими вербочками та місточками на камінних полицях десь у двадцять першому столітті? Чи будуть білі горнятка із золотим обідком

і красивою золотою квіточкою (невідомого виду) всередині, які ми тепер інколи розбиваємо без особливого жалю, обережно склеювати і ставити на підставки, і лише господиня матиме право витирати з них пил?

А китайський собачка, той, що прикрашає спальню в моїй мебльованій квартирі... Такий собі білий собачка. З голубими очима, червонястим у плямках носом. Перемагаючи біль, він намагається тримати голову підведеною, а його доброзичливий вираз межує зі слабоумством. Особисто я не в захваті від нього. Хоча вважається, що це витвір мистецтва, мене він дратує. Мої легковажні друзі з нього насміхаються. Та й сама господиня від нього не в захваті й мириться з його присутністю лише тому, що це подарунок тітки.

Та цілком імовірно, що років через двісті цього песика звідкіляється викопають — без ноги, з відбитим хвостом — і назвуть дорогою порцеляною. Поставлять у скляну шафку, і люди ходитимуть довкола і захоплюватимуться ним. Вони будуть вражені надзвичайною виразністю кольору його носа і висловлюватимуть здогади, яким чудовим мав би бути відламаний шматок хвоста.

У цьому столітті нам важко побачити красу цього собачки. Ми надто до нього звикли. Це так само, як захід сонця чи зорі — їхня неповторність нас не зачаровує, тому що ми звикли їх бачити. Те саме і з собачкою. У 2288 році люди від нього шаленітимуть. Мистецтво виготовлення таких собачок до того часу, гадаю, буде забуте, і наші нащадки дивуватимуться, як ми могли таке зробити. Вони говоритимуть про те, якими розумними ми були. Нас ніжно згадуватимуть як «великих художників, що жили і творили в дев'ятнадцятому столітті й виготовляли таких ось порцелянових собачок».

Клаптик полотна з візерунком, який найстарша донька вишивала у школі, називатимуть гобеленом вікторіанської епохи, і йому не буде ціни. Усі полюватимуть за надщерб-

леними і потрісканими біло-блакитними кухлями з нинішніх придорожніх харчевень. Їх цінуватимуть на вагу золота, а багаті люди питимуть із них крюшон. Мандрівники з Японії скуповуватимуть вцілі «подарунки з Рамсгета» і «сувеніри з Маргета» та везтимуть їх до Едо як старовинний англійський раритет¹.

Тут Гарріс кинув весла, встав зі свого місця і ліг на спину, задерши догори ноги. Монморансі, крутнувшись на місці, заскавулів, верхній кошик підстрибнув, і все з нього посыпалось.

Я був дещо вражений, але стримався. Досить доброзичливо я спитав:

— Е-е! Ти що?

— Я що?! Ти...

Ні, я вирішив не повторювати того, що сказав Гарріс. Припускаю, що можна десь у чомусь мене звинувачувати. Але почути таку наругу над мовою, таку грубість, та ще й від людини, яку так трепетно виховували (наскільки мені відомо, з Гаррісом було саме так)... Ні, такого пробачити не можна. Я просто задумався і забув (з ким не буває?), що я стерничий, і ми трохи відхилися від курсу. Спочатку ми якийсь час не могли зрозуміти, де закінчуємося ми і де починається графство Мідлсекс. Але згодом ми таки розібралися і розділилися.

Гарріс, однаке, сказав, що він достатньо попрацював і що настало моя черга. Тож мені довелося вилісти з човна і, взявши мотузку, потягнути його вздовж Гемптон-Корту. Яка дивовижна у цьому місці давня кам'яна стіна! Завжди, коли я проходжу повз неї, від самого її споглядання настrijій поліпшується. Вона така гарна, такі насичені, яскраві барви. Яка вражуюча картина! Ось нишком підкрадається лішайник, а он там усе заполонив мох; зверху, спостерігаючи за річкою, сором'язливо визирає молода виноградна лоза,

¹ Рамсгет, Маргет — курорти в Англії; Едо — столиця Японії, в 1868 р. перейменована в Токіо.

а старий поважний плющ облаштувався трішки віддаля. Кожен й ярд — це незліченне розмаїття кольорів і відтінків. Якби я вмів писати картини чи малювати, я із задоволенням зобразив би її, цю старовинну стіну. Я часто ловив себе на думці, що хотів би жити в Гемптон-Корті. Він видається таким тихим і спокійним. Як приємно було б у вранішній тиші, коли нікого довкола ще немає, поблукати його давніми затишними закутками.

Та насправді, якби мені все-таки довелося там жити, я, напевно, вважав би трохи інакше. Настає вечір. Від вашої свічки злітають і розповзаються по облямованих стінах моторошні тіні. Звідкись здалеку долинають кроки, чути, як хтось вештається холодними кам'яними коридорами. Вони то наближаються, то завмирають удалині. І лише стукіт вашого серця порушує мертву тишу. Надзвичайно похмура і гнітюча картина.

Усі ми, чоловіки й жінки, — сонячні створіння. Ми любимо світло і життя. Тому ми всі гуртуємося в містах і містечках, а села з року в рік стають все більш безлюдними. При сонячному свіtlі, вдень, коли Природа оживає і всі довкола зайняті своїми справами, нам подобаються відкриті схили та густі ліси. Але вночі, коли мати-земля поринає у сон, а ми продовжуємо метушитися, — о! — світ здається таким похмурим, і нам стає страшно, немов дітям, залишеним на самоті. Ми сидимо і схлипуємо. Ми сумуємо за освітленими вулицями, за звучанням людських голосів, за сповненим руху життям. У тій всеосяжній мовчазності, коли від подиху нічного вітру шелестить лише листя охоплених темрявою дерев, ми почуваємося такими безпорадними і такими маленькими. Довкола — безліч привидів, і їхнє тихе зітхання лише додає нам смутку. Тож зберімося всі разом у великих містах, запалімо величезне вогнище з мільйонів газових ріжків, будемо співати, веселитися і почуватимемося сміливими.

Гарріс запитав мене, чи бував я коли-небудь у лабіrintах Гемптон-Корту. Він розповів, як одного разу пішов туди,

щоб показати комусь, як із нього вибиратися. Він роздивився карту, і все це йому видалося настільки простим, що навіть не вартувало тих двох пенсів, які просили за вход до лабіринту. Гарріс сказав, що карту, напевно, давали, щоб пожартувати, тому що на ній не було і краплі від того, що являв собою лабіринт насправді, і з нею все тільки переплуталося. Тоді з ним у лабіринті був його кузен з маленького містечка, і Гарріс сказав:

— Ми підемо сюди лише для того, щоб ти міг сказати, що побував тут. Насправді усе дуже просто. Навіть смішно називати це лабіринтом. Потрібно лише повсякчас повернати праворуч. Прогуляємося по ньому якихось десять хвилин, а потім підемо поснідаємо.

За певний час відтоді, як вони увійшли в лабіринт, вони зустріли людей. Ті сказали, що вони там уже понад три четверті години, і для них цього вже більш ніж достатньо. Гарріс запропонував: коли вони хочуть, можуть іти слідом за ним: він щойно увійшов, збирається швиденько пробігтися стежками і вийти. Вони відказали, що з його боку це дуже люб'язно, і пішли слідом.

По дорозі вони підбирали інших людей, які хотіли покінчiti із цією безглуздою пригодою, і потроху зібрали всіх, хто був у лабіринті. Відважність Гарріса та його компанії підносила настрій людям, що вже полишили всяку надію вибратися з нього і знову побачити свій дім та зустрітися з друзями. Зі словами невимовної вдячності вони приєднувалися до процесії; Гарріс сказав, що, за його оцінкою, всього за ним ішло осіб із двадцять. Одна жінка з дитиною, яка провела там весь ранок, наполягала на тому, щоб взяти його під руку, щоб часом не загубитися.

Гарріс постійно повертає праворуч. Але здавалося, що вони вже йдуть надто довго, і кузен висловив припущення, що лабіринт, вочевидь, досить великий.

— О, звичайно. Один з найбільших у Європі, — відповів Гарріс.

— Схоже на те, — погодився кузен, — тому що ми вже пройшли добрих дві милі.

Гарріс уже й сам почувався дещо незручно. Але він тримався, аж поки вони не пройшли повз шматок кинутої на землю булки за півпенні, яку, як присягався його кузен, він помітив сім хвилин тому. Гарріс сказав: «Це неможливо», — на що жінка з дитиною відповіла: «Цілком можливо», — і уточнила, що це вона відібрала ту булку в дитині і кинула її там саме перед тим, як зустріти Гарріса. Вона додала, що краще б ніколи не зустрічала Гарріса, і висловила припущення, що Гарріс — шахрай. Гарріса це розлютило. Він дістав свою карту і пояснив, у чому була суть його теорії.

— Карта стала б дуже у пригоді, — сказав хтось із компанії, — якби ви знали хоча б приблизно, де ми зараз є.

Цього Гарріс не знов. На його думку, найкраще було б повернутися до входу і почати спочатку. Частина тих, хто там був, не висловила особливого захоплення такою пропозицією. А от що стосується бажання повернутися до входу, то тут була цілковита одностайність. Усі розвернулися і знову пішли слідом за Гаррісом у протилежному напрямку. Минуло хвилин із десять, і вони побачили, що прийшли до самої середини.

Спочатку в Гарріса майнула думка прикинутися, ніби так він і планував, але вигляд натовпу насторожував, тому він вирішив списати це на випадковість.

У кожному разі в них уже було щось, від чого можна відштовхнутися — тепер вони знали, де перебувають. Знову звірилися з картою. Здавалося, що розв'язати проблему стало значно простіше, і вони рушили лабіринтом втретє.

Через три хвилини знову опинилися на тому ж місці.

Після того вони вже взагалі не змогли будь-куди вийти. Хоч би яким шляхом вони йшли, він все одно повертає їх до центру. Це вже набуло такої регулярності, що дехто залишався на місці і чекав, доки всі решта прогуляються довкола і повернуться до них. Урешті Гарріс знову дістав карту. Але сам її вигляд викликав у натовпу лише обурення й гнів,

і йому порадили накрутити собі з неї цигарок. Гарріс почав відчувати, що його популярність значною мірою похитнулася.

Усі вже просто божеволіли і почали кликати наглядача. Той приставив зовні драбину і почав гукати до них, даючи вказівки. Але до того часу в іхніх головах все так закрутилося, що збагнути що-небудь було вже не під силу, тож наглядач наказав їм залишатися на місці, а він до них піде-йде. Вони збилися докупи й чекали. Наглядач зліз із драбини і увійшов досередини.

На жаль, наглядач виявився досить молодим хлопцем, до того ж цілковитим новаком у цій справі. Увійшовши всередину, він не міг їх знайти, блукав довкола, намагаючись дістатися до них, і врешті загубився сам. Він потрапляв їм на очі то тут, то там, кружляючи по інший бік огорожі, він бачив їх і одразу ж поспішав у тому напрямку, вони чекали хвилин зо п'ять, і він знову з'являвся точнісінько в тому самому місці і питав у них, де вони є.

Нешасним довелось чекати, доки не повернувся з обіду один зі старих наглядачів і не витяг їх звідти.

Гарріс сказав, що, наскільки він може судити, це досить хороший лабірінт, і ми домовились, що на зворотному шляху спробуємо завести туди Джорджа.

Rozdział VII

Річка в недільному вбранині. — Одяг для прогуллянки річкою. — Шанс для чоловіків. — Відсутність смаку в Гарріса. — Джорджева куртка. — День з юними модними леді. — Могила місіс Томас. — Людина, якій не подобаються могили, надгробки та черепи. — Гарріс збожеволів. — Його погляди на Джорджа, банки та лимонад. — Він виконує трюки.

Коли Гарріс розповідав мені про свої пригоди в лабіринті, ми саме проходили через Молсейський шлюз. Це відібрало

в нас трохи часу, оскільки наш човен був єдиним, а це — великий шлюз. Я не пригадую, щоб колись раніше мені доводилось бачити у Молсейському шлюзі один-єдиний човен.

Гадаю, цей шлюз — найбільш пожвавлений на всій річці, більше навіть, ніж Боултерів.

Бувало, я стояв на причалі і спостерігав за ним. За розмаїттям яскравих блузочок, чоловічих капелюхів, вишуканих капелюшків, кольорових парасольок, шовкових накидок, плащів, стрічок та елегантних туалетів не можна було навіть розгледіти води. Здавалося, що це велетенська скриня, в яку накидали квітів усіх кольорів і відтінків, перемішали, а потім цю різnobарвну гору розгорнули по всіх куточках.

У погожу неділю таке можна спостерігати протягом цілого дня. Вгору і вниз за течією стоять в очікуванні своєї черги шереги човнів. Човни наближаються і пливуть геть. Від палацу до Гемптонської церкви сповнена веселошів і сонця річка вкрита крапчастим візерунком із жовтих і блакитних, помаранчевих і білих, червоних і рожевих кольорів. Усі жителі Гемптона і Молсі вдягаються в літні костюми, ідуть до шлюзу, прогулюються коло нього зі своїми собаками, спілкуються, курять, спостерігають за човнами. І все це — капелюхи і піджаки чоловіків, красиві барвисті сукні жінок, жваві собаки, човни, білі вітрила, приємний пейзаж, вода, що виблискуює на сонці — створює одне з найприємніших видовищ, які тільки можна побачити поблизу старого похмурого Лондона.

Річка надає людям великі можливості показати своє вбрання. Де ще, крім річки, ми, чоловіки, можемо продемонструвати смаки у кольорах? Якщо ви мене запитаете, я вам скажу: вони у нас досить витончені. Мені завжди подобається, щоб у моїх речах було трішки червоного кольору — червоного і чорного. Річ у тім, що волосся в мене золотаво-рудого кольору. Мені казали, досить гарний відтінок. Тому темно-червоний колір надзвичайно мені пасує. Крім того, я завжди був у цьому переконаний, дуже добре

з ним поєднується світло-блакитна краватка. А ще — пара хромових черевиків і червона хустина круг поясу. Хустина виглядає набагато краще за пасок.

Гарріс обирає одяг переважно помаранчевого і жовтого відтінків або їх поєднання. Але мені здається, що з його боку це зовсім нерозумно. Для жовтого він надто смаглявий. Жовті кольори йому зовсім не личать — тут навіть нема про що сперечатися. Я намагаюсь його переконати, щоб він більше одягав блакитного і додавав чогось білого чи кремового. Дарма! Що менше смаку людина має, то впертішою вона є. Дуже шкода, бо так він навряд чи зможе досягти успіху. А є ж кольори, в яких він виглядав би не так уже й погано. А ще — якби носив капелюха.

Джордж для нашої подорожі придбав кілька нових предметів одягу. Мене вони досить сильно засмутили. Куртка — просто видає очі. Мені не хотілося б, щоб Джордж дізвався мою думку, але насправді інакше і не скажеш. У четвер увечері він приніс її додому і показав нам. Ми запитали, якого, на його думку, вона кольору. Він відповів, що не знає і що, схоже, для цього кольору ще не придумали назви. Продавець сказав йому, що це якийсь східний візерунок. Джордж надягнув її і запитав нас, якої ми про неї думки, Гарріс сказав, що якщо це те, що можна розвісити навесні біля квітника, аби відлякувати птахів, то більш-менш підходить. Але якщо це вважається предметом одягу для людської істоти, окрім хіба що темношкірого з околиць Маргіта, то йому стає зле. Джорджа це доволі сильно образило, але, як сказав Гарріс, якщо він не хотів знати його думки, то для чого про це питав?

І мене, і Гарріса хвилювало, що його куртка привертатиме до човна надмірну увагу.

Панночки, якщо вони гарно вбрані, також доволі непогано виглядають у човні. Як на мене, то немає нічого привабливішого за пошитий зі смаком костюм для прогулянок у човні. Але «костюм для прогулянок у човні» виглядав би

ще привабливіше, коли б усі панночки розуміли, що він призначений для того, щоб подорожувати в човні, і що це не просто взірець для вітрини. Нічого так не псує мандрівку, як присутність у човні людей, що більше переймаються своїм одягом, аніж самою мандрівкою. Одного разу я мав нещастя вирушити на пікнік до води з двома такими панночками. Було справді весело!

Усе на них було просто чудове — шовкова тканина, мережива, квіточки, стрічечки, елегантні черевички, м'які рукавички. Але їхній одяг більше пасував для фотографії, ніж для пікніка на березі річки. Ці «костюми для прогулянок» були немов з якоїсь модної французької картинки. Це було смішно — на тлі природи дівчата виглядали в них просто безглаздо.

Від самого початку вони вирішили, що в човні не зовсім чисто. Ми повитирали для них усі лави і намагалися перевонати їх у тому, що все вже вичищено, але вони нам не повірили. Одна з них мазнула пальчиком в рукавичці по подушці сидіння і показала іншій. Вони обидві зітхнули і з виглядом мучениць часів раннього християнства, які намагаються якомога зручніше вмоститися на кілку, всілися у човні. Не доведи Боже, щоб із-під вашого весла вилетіла б хоч краплина води, яка неодмінно впаде на костюм і зіпсуеть його. Так воно й сталося — крапля попала на сукню, і пляма залишилася там назавжди.

На веслах був я. Я старався, як міг. Я піднімав весла на два тути над водою, після кожного гребка, перш ніж змахнути ними знову, чекав, доки стече вода, і перед тим, як занурити весла, вибирав на воді найспокійніші місця. (За певний час Боу сказав, що, дивлячись на мене, він почуває себе недостатньо вправним гребцем, щоб гребти зі мною, тому, якщо я не заперечуватиму, він просто сидітиме і вчитиметься в мене, як потрібно гребти.) Та, незважаючи на всі мої намагання, інколи бризки води все ж таки потрапляли на одяг наших панночок.

Панночки не виявляли свого невдоволення. Міцно стиснувши губи, вони лише щільно присунулися одна до одної. Але щоразу, коли якась краплина досягала їх, вони кривилися й сіпалися. Їхні мовчазні страждання були сповнені благородства, але мене хіба що дратували. Я надто емоційна людина. Я почав гребти щосили, ривками. І що більше я намагався не плескати, то частіше в мене виходило навпаки.

Зрештою я здався. Сказав, що краще перейду на ніс. Боу також вирішив, що так буде краще, і ми помінялися місцями. Побачивши, що я йду, панночки мимоволі зітхнули з полегшенням, і на якусь мить їхні обличчя навіть прояснили. Бідо-лашні дівчата! Зі мною їм було б значно краще. Тепер біля них був веселий, легковажний, пустоголовий юнак, у якого здатності до співчуття не більше, ніж у цуценята ньюфаундленда. Ви могли годинами свердлити його поглядом, а він цього навіть не помітив би. А навіть якби й помітив, його це зовсім не зачепило б. Ні про що не замислючись, він енергійно взявся до греблі. Немов у фонтані, над човном заграли бризки води, змусивши всіх виструнчитись від несподіванки. Вихлюпнувши добру пінту¹ води на сукню однієї з наших панночок, він лише добродушно засміявся й сказав:

— Мені дуже шкода, справді, — і дав свою хустинку, аби повитирати воду.

— Пусте, — пробурмотіли у відповідь дівчата, натягуючи на себе покривала та піджаки і намагаючись заховатися за своїми мереживними парасольками.

Сніданок минув україн погано. Усі запрошували їх сісти на траву, але вона була в пилюці.

А повалене дерево, яке їм запропонували натомість, схоже, ніхто не витирав протягом багатьох тижнів. Тож вони розстелили свої хустинки і посідали на них, до того ж боялись навіть поворухнутися. Хтось, прогулюючись зі своєю тарілкою зі шматком пирога з яловичиною, спіткнувся об

¹ Пінта — міра обсягу близько 0,568 л.

корінь, і пиріг вирушив у політ. На щастя, він у них не вцілив. Але сам випадок явив ще одну загрозу і змусив додатково хвилюватися. Тому, коли будь-хто вставав і проходив навз них, навіть не тримаючи в руках нічого, що могло б упасти і забруднити їхній одяг, вони сторожко спостерігали за ним, доки бідолаха знову не сідав на місце.

— Отже, дівчатка, — коли все скінчилося, весело звернувся до них наш приятель Боу, — підводьтеся — потрібно все помити.

Спочатку вони його не зрозуміли. Коли ж зметикували, що він мав на увазі, то сказали, що не знають, як це робиться.

— О, зараз я покажу вам, — вигукнув він, — це досить забавно! Ви лягаєте на... я хотів сказати, нахиляєтесь з берега і споліскуєте посуд у воді.

Старша із сестер сказала, що їхні сукні не зовсім пасують до роботи.

— О, з ними все буде гаразд, — безтурботно сказав він, — ви їх просто підібрайте.

Він таки змусив їх це зробити. Сказав, що це і є основною забавою на пікніку. І вони визнали, що їм було дуже цікаво.

Тепер я іноді себе запитую, чи був наш юний приятель таким пустоголовим, як ми про нього думали? Ні, це неможливо. У нього був такий по-дитячому добродушний вигляд обличчя...

Гарріс захотів зупинитися біля Гемптонської церкви, щоб піти поглянути на надгробок місіс Томас.

— Хто така місіс Томас? — запитав я.

— Звідки мені знати? — відповів Гарріс. — Це якась пані, в якої дуже красивий надгробок, і мені хочеться оглянути його.

Я заперечив. Не знаю, можливо, в мені щось не так, але чомусь мене особисто ніколи не приваблювали надмогильні пам'ятники. Я знаю, що, коли ви приїжджаєте до якогось міста, належить піти на церковне кладовище

і насолоджуватись спогляданням могил, але я завжди відмовляю собі в таких розвагах. Мені нецікаво плентатися довкола похмурих і холодних церков слідом за захеканими дідусями й читати епітафії. І вигляд шматка потемнілої міді, приліплениго до каменю, не викликає в мені нічого такого, що можна було б назвати справжнім щастям.

Незворушний вигляд, з яким я споглядаю усі ті таблички з написами, та цілковита байдужість до перипетій якогось там місцевого родоводу просто вражаютъ добропорядних причетників, а неприховане бажання якнайшвидше забратися звідти крає їхні серця.

Якось чудового сонячного ранку я курив біля невисокої кам'яної стіни, що огорджувала невеличку сільську церкву. Я насолоджувався спокоєм і гармонією, які панували довкола: обвита плющем стара сіра церква, її охайній різьблений ганочок, дорога, що звивається вузькою білою смужкою поміж шеренгами високих в'язів, солом'яні стріхи хатин, які видніють із-за старанно підстрижених кущів, річка, що виблискуює сріблом, укриті лісами пагорби...

Краєвид був справді чудовий, сповнений ідилії і викликав у моїй душі ліричні почуття. Він мене надихав. Я почував себе добрим і благородним, відчував, що не хочу більше бути грішним і неправедним. Мені хотілося залишитися тут і ніколи більше не робити нічого поганого. Я житиму бездоганним красивим життям до самої старості, і сивина вкріє мою голову, ну і все решта в такому дусі.

Тієї хвилини всім своїм друзям і родичам я пробачив їхні брудні чи невдалі вчинки та впертість. Усім їм я бажав щастя. Вони цього не знали. Вони йшли далі своїм гріховним шляхом, навіть не здогадуючись про те, що десь далеко, в якомусь тихому селі я стільки для них роблю. І я насправді робив. Мені навіть захотілося, щоб вони дізналися про це, адже я хотів зробити їх щасливими. Високі й чисті думки одна за одною осявали мене. Аж раптом мою замріяність перервав пронизливий писклявий крик:

— Усе гаразд, сер, я вже йду. Все гаразд. Можете не поспішати.

Я підвів голову і побачив лисого старигана, який, на кульгуючи, прямував до мене через подвір'я церкви. В руці він тримав величезну зв'язку ключів, яка брязкала з кожним його кроком.

З поважним виглядом я мовчки махнув йому рукою, аби він ішов геть, але він наближався, викрикуючи:

— Я йду, сер, я йду. Я трохи кривий і вже не такий прудкий, як колись. Ходіть сюди, сер.

— Забираїться геть, жалюгідний діду, — сказав я.

— Я прийшов, як тільки зміг, сер, — відповів він. — Моя господиня щойно вас помітила. Ходіть за мною, сер.

— Пішов геть! — повторив я. — Пішов, доки я не переліз через цю стіну і не скрутів тобі шию.

Він здивовано підвів погляд на мене.

— Ви не бажаєте поглянути на надгробки? — запитав він.

— Hi, — відповів я, — не хочу. Я хочу стояти тут, обіпершись на ось цю стару стіну. Забираїться і дай мені спокій. Мене сповнюють прекрасні благородні думки, і я хочу, щоб так було завжди, тому що тоді на душі спокійно й добре. Не ходи тут довкола і не дратуй мене своїм безглуздим виглядом. Дурнуватими бalaчками про ті надгробки ти прогнав від мене всі найкращі відчуття. Забираїться і знайди когось, щоб поховав тебе за невеликі гроші, а я заплачу половину.

На якийсь час він було розгубився. Потер очі і пильно подивився на мене. Він не міг нічого второпати — все ж таки я був доволі схожий на людину.

Він спитав:

— Ви... ви тут вперше? Ви не живете тут?

— Hi, — відповів я, — не живу. Коли б я жив тут, то ти би тут не жив.

— Ну, — сказав він, — тоді ви хочете поглянути на могили. Ну, знаєте, гробниці, усипальні — там люди поховані.

— Брехня, — відповів я, підвищуючи голос. — Я не хочу і не буду дивитись на могили. І на твою також. Чому я мушу на них дивитись? У нас є свої могили, нашої родини. От, до речі, надгробком моого дядечка Поджера на кладовищі Кенсел-Грін пишається вся околиця, а склеп моого дідуся в Бау можуть одночасно відвідати вісім осіб. У двоюрідної бабусі Сьюзен на церковному кладовищі у Фінчлі могилу обкладено цеглою, а на надгробку можна побачити чудовий кавник — то барельєф. І все довкола викладено шестидюймовою плиткою з найкращого білого каменю. Це коштує чимало. Якщо мені хочеться подивитися на могили, я йду саме до цих могил і насолоджуєсь ними. А споглядати чиєсь інші я не хочу. От коли поховають тебе, я таки прийду, щоб поглянути на твою. Це все, що я можу для тебе зробити.

Він почав лiti слізози. Я почув, що на одній з могил лежить шматок каменю, про який кажуть, нібито він є частиною того, що залишилось від скульптури якогось чоловіка, а на іншій вирізьблено слова, які ще ніколи нікому не вдавалося прочитати.

Я твердо стояв на своєму, і він запитав зажурено:

— То, може, ви поглянете на надгробний вітраж?

Я не хотів навіть бачити його. Тоді стариган вирішив використати свого останнього козиря. Він підійшов до мене і хрипко прошепотів:

— У мене там в одному склепі приховано кілька черепів. Ходімо, поглянете на них. Справді, чому б вам на них не поглянути. Ви молодий чоловік, у відпустці, вам хочеться розваг. Ходімо, подивитеся на черепи.

Після цього я кинувся навтьоки. Я поспіхом віддалявся, а він усе гукав:

— Чоловіче, подивіться на черепи! Поверніться — такі чудові черепи!

Гарріс же, навпаки, насолоджується, споглядаючи могили, надгробки, усілякі епітафії та пам'ятні написи. Сама

лише думка про те, що він не побачить надгробок місіс Томас, зводила його з розуму. Він сказав, що мав на меті подивитися на надгробок місіс Томас, щойно ми запланували цю мандрівку, і що він не поплив би з нами, коли б не думав про те, щоб поглянути на могилу місіс Томас.

Я нагадав йому про Джорджа і про те, що до п'ятої години ми повинні дістатися човном до Шеппертона, щоб зустрітися з ним. Тоді він приступив до Джорджа. Чому Джордж увесь день байдикує, а ми змушені тягатися з оцим важелезним старим човном уверх-вниз по річці лише для того, щоб зустрітися з Джорджем? Чому Джордж сам не прийде? Чому він не взяв вихідний день і не вирушив з нами? Дідько б його забрав, отої банк! Яка користь від нього в тому банку?

— Коли б я туди не прийшов, — вів далі Гарріс, — я ніколи не бачив, щоб він там що-небудь робив. Сидить за якоюсь шибою і намагається зробити вигляд, нібіто чимось займається. Велике діло — сидіти за шибою! Мені, щоб прожити, доводиться працювати. А він що, не може? Яка з нього користь в тому банку? Та й взагалі, для чого потрібні ті банки? Беруть твої гроші, а коли ти випишеш чек, вони тобі накарлюють на ньому «Немає коштів», «Зверніться до чекодавця» і повернуть назад. Яка з них користь? На минулому тижні вони двічі зі мною таке втнули. Я більше не збираюся терпіти. Я закрию рахунок.

Якби він був з нами, ми змогли б піти подивитися на ту могилу. Та я сумніваюсь, що він взагалі є в тому банку. Десь розважається собі, та й годі. А ми тут мусимо все робити самі. Я хочу вийти і чогось випити.

Я зауважив, що довкола на цілі милі немає жодного закладу, де можна було б чогось випити. І він перейшов до річки: мовляв, яка користь від річки, і хіба той, хто відповчиває біля річки, має померти від спраги.

Коли Гарріс такий, найрозумнішим буде не сперечатися з ним. Він виплесне із себе гнів, а потім заспокоїться.

Я нагадав йому, що в кошику є лимонадний концентрат, а на носі човна — дзбанок із водою, і що достатньо лише змішати їх, щоб отримати холодний освіжаючий напій.

Він тут же причепився до лимонаду. Згадав імбирне пиво, малиновий сироп і решту й обізвав усе це «помиями у недільній школі». Він сказав, що все це викликає розлади шлунку, руйнує тіло й душу і що половина злочинів у всій Англії котиться саме через ці напої.

Він сказав, що все ж таки йому потрібно чогось випити. Поліз через сидіння і нахилився, щоб дістати пляшку. Як завжди, вона була на самісінському дні кошика, і, схоже, знайти її було непростою справою. Він перехилявся все більше та більше і мало що не перекинувся вже догори ногами. Намагаючись в такому положенні водночас керувати човном, він смикнув не за ту мотузку, і човен з усього ходу врізався в берег. Від удару Гарріс не втримався і головою пірнув прямісінько в кошик. Задерши догори ноги і намертво вчепившись руками за борти човна, він стояв на голові, не в силах навіть поворухнутися, щоб не випасті у воду. Так йому довелося стояти, аж поки я не витягнув його, схопивши за ноги. Це його розлютило ще більше.

Розділ VIII

Шантаж. — Егоїзм власника землі на березі. — Дошки «повідомлень». — Нехристиянські почуття Гарріса. — Як Гарріс співає комічні куплети. — Світська вечірка. — Ганебна поведінка двох юнаків. — Деяка непотрібна інформація. — Джордж купує банджо.

Ми зупинилися під вербами біля Кемптонського парку, щоб поспідати. Там гарна місцинка: понад самим берегом — гаяльвина, вкрита м'якою зеленою травою, довкола схилилися верби. Ми щойно перейшли до третьої страви — хліба з джемом, — коли з'явився якийсь джентльмен у сорочці

та з короткою люлькою в руках і запитав, чи відомо нам, що ми зайшли в чужі володіння. Ми відповіли, що наразі ми не замислювались ні про що таке, що могло б змусити нас дійти такого висновку, але якщо він запевнить нас своїм словом джентльмена, що ми справді зайшли в чужі володіння, ми без жодного сумніву готові йому повірити.

Він нас у цьому запевнив, і ми за це подякували. Але він і далі ходив коло нас і всім своїм виглядом виявляв невдоволення. Ми запитали, чи можемо ще що-небудь зробити для нього, а Гарріс, завжди готовий підтримати розмову, запропонував йому скибку хліба з джемом.

Вочевидь, джентльмен належав до певного товариства, члени якого присягалися ніколи не вживати хліба з джемом. Він досить різко нам відмовив, ніби обурений тим, що його намагаються спокусити, і додав, що вважає своїм обов'язком виперти нас геть.

Гарріс відповів, що, якщо він вважає це своїм обов'язком, то неодмінно повинен його виконати, і запитав джентльмена, у який спосіб, на його думку, це найкраще зробити. Гарріс має досить кремезну статуру, та й зріст у нього добрячий, тому виглядає він чоловіком міцним і жилавим. Джентльмен зміряв його поглядом і сказав, що він піде порадитися зі своїм господарем, а потім повернеться і кине нас обох у річку.

Звичайно, ми його більше ніколи не бачили, і радше за все він просто хотів заробити якогось шилінга. Є такі нахаби, які вештаються вздовж берега і досить непогано заробляють. Улітку вони тиняються біля річки і шантажують довірливих простаків. Вони видають себе за уповноважених власником осіб. Найкраще в таких випадках — залишити йому своє ім'я та адресу, щоб власник, якщо він справді має якийсь стосунок до цього всього, зміг викликати вас до суду і довести, що ви сиділи на шматкові його землі й завдали йому якихось збитків. Та переважно люди за своюю природою настільки ледачі й сором'язливі, що ім простіше щось

йому дати, сприяючи шахрайству, аніж покласти цьому край, показавши бодай трішечки твердості характеру.

Якщо ж справді є власники, яких можна в цьому звинувачувати, то їх потрібно викривати. Егоїзм прибережних власників зростає щороку. Якби це було ім під силу, вони перекрили б вздовж усю Темзу. На невеличих притоках чи десь на заводах вони вже так і роблять. У дно річки забивають палі, від берега до берега натягають ланцюги і на кожному дереві прибивають цвяхами величезні таблички з по-передженнями. Від одного вигляду цих табличок у мене всередині все закипає. Мені хочеться їх позривати і товкти ними по голові того, хто їх почепив, доки з нього не вийде дух, а потім поховати його і поставити йому ту табличку на могилі замість надгробка.

Я розповів про свої почуття Гаррісові, але він відповів, що в нього вони ще гірші. Він сказав, що убив би не тільки того, хто наказав начіпляти цих табличок, а й усю його сім'ю, усіх друзів і родичів, а потім спалив би їхній будинок. Я зауважив Гаррісові, що, на мою думку, це вже занадто, але він відповів:

— Аніскілечки. Вони насправді на те заслуговують. Я ще й якихось веселеньких пісеньок заспівав би на згарищі.

Мені було прикро бачити в Гаррісові таку кровожерливість. У своїй інстинктивній жадобі до справедливості ми не маємо опускатися до звичайної помсти. Мені довго довелося переконувати Гарріса, щоб пробудити в ньому більш християнське ставлення до цього, і, зрештою, це вдалося — Гарріс пообіцяв, що дасть спокій друзям і родичам та не співатиме на згарищі пісеньок.

Якби ви будь-коли чули, як Гарріс співає комічні куплети, ви б зрозуміли, яку послугу я зробив людству. У Гарріса є нав'язливе переконання, що він вміє співати комічні куплети. Друзі, яким доводилося його слухати, зовсім іншої думки. Вони переконані в тому, що Гарріс не вміє і ніколи не навчиться співати, і взагалі йому не можна дозволяти навіть пробувати це.

Коли Гарріс відвідує якусь вечірку і його просять заспівати, він відповідає: «Але, ви знаєте, я співаю лише комічні куплети». До того ж він каже це таким тоном, щоб всім було зрозуміло: він співає їх так, що достатньо один раз почути — і можна помирати.

— Чудово, — всміхається господиня. — Заспівайте нам одненький, містер Гарріс.

Гарріс встає і з сяючою посмішкою велиcodушного джентльмена, який збирається подарувати комусь щось надзвичайне, підходить до рояля.

— Попрошу тиші, — каже господиня, — зараз містер Гарріс співатиме комічних куплетів.

— Як цікаво, — перешіптуються гості, поспішають із оранжерей, спускаються сходами, збираються у вітальні, всідаються довкола і посміхаються в очікуванні.

І Гарріс починає.

Звичайно, коли хтось співає такі куплети, ви не особливо переймаєтесь його голосом, не дуже слідкуєте за тим, як складаються слова. Ви не звертаєте уваги на те, як співак, зрозумівши, що затягнув надто високо, на середині ноти раптом сповзає донизу. Вас не хвилює темп. Вам байдуже, що він на два такти випереджає мелодію, потім посеред рядка зупиняється, про щось там сперечаеться з піаністом, а після того починає куплет заново. Вас цікавить лише те, про що він співає.

Чого ви не очікуєте, так це тієї колізії, що він пам'ятає лише перших три рядки першого куплету і повторює їх, доки не настане час співати хором. Ви не готові, що він посеред куплету може зупинитися і почати хихикати, приказуючи, що, хай би як це було смішно, але, бодай він луснув, не пам'ятає, про що там ідеться далі. Потім він намагається щось придумати сам, а перешовши вже до зовсім іншого куплету, раптом все згадує і без будь-якого попередження повертається назад, щоб проспівати вам те, що він забув. Ви не... А тепер я спробую описати, як Гарріс

співає комічні куплети, і тоді ви будете в змозі судити про все самі.

Гарріс (*перед роялем звертається до публіки*). Боюсь, ця пісенька досить стара. Ви всі її, звичайно, знаєте. Але це єдина пісенька, яку я знаю. Це куплети судді з «Фартуха» — ні, я не мав на увазі «Фартух». Я мав на увазі... ну, ви знаєте, що я мав на увазі, зовсім інше. Ви будете допомагати мені хором.

Усі починають шепотіти, передчуваючи задоволення від співу хором. Лунає вступ до пісеньки судді із «Суду присяжних» у бездоганному виконанні нервозного піаніста. Підходить момент для вступу Гарріса. Гарріс пропускає це повз увагу. Піаніст починає нервувати, знову починає вступ, і в той же час починає співати Гарріс, видаючи перших два рядки Першої пісні лорда з «Фартуха». Знервований піаніст намагається завершити вступ, потім полишає його і намагається підігравати Гаррісові пісеньку судді із «Суду присяжних». Він бачить, що щось не збігається, намагається зрозуміти, що він робить і де він є, відчуває, що розум полишає його, і зупиняється.

Гарріс (*добродушно підбадьорює піаніста*). Усе гаразд. У вас все чудово виходить. Справді. Продовжуйте.

Знервований піаніст. Здається, тут якась помилка. Що ви співаете?

Гарріс (*не замислюється*). Як що? Пісеньку судді із «Присяжного суду». Ви що, не знаєте її?

Хтось із друзів Гарріса (*із глибини кімнати*). Та ні ж, юлопе, ти співаеш куплети адмірала з «Фартуха».

Довга суперечка між Гаррісом та його приятелем про куплети, які він насправді співає. Врешті приятель замовкає, вирішивши, що вже не важливо, що саме Гарріс співає, аби лише співав. Гарріс, не приховуючи образи через таку несправедливість, просить піаніста розпочати заново. Піаніст розпочинає вступ до пісні адмірала, і Гарріс, вибравши, на його думку, слушний момент для вступу, заспівує:

Коли я був ще молодим і став я адвокатом...

Загальний шум і сміх, які Гарріс сприймає як комплімент. Піаніст, згадавши про свою дружину та сім'ю, здається в цьому нерівному поєдинку і йде. Його місце займає чоловік із міцнішими нервами.

Новий піаніст (*бадьоро*). Ну, друже, ви розпочинайте, а я — за вами. Будемо без усяких вступів.

Гарріс (*до якого поволі починає доходити, в чому річ, сміється*). Заради Бога! Я вибачаюсь. Я справді перепутав ці дві пісеньки. Це мене Дженкінс спантеличив. Ну, починаймо... (*Співає, його голос звучить ніби з підземелля і нагадує гул землетрусу, що наближається.*)

...Колись давно, ще хлопцем молодим
в повірника в конторі служив я розсильним.

(*Повертається до піаніста*) Дуже низько, друже. Да-вай-но спочатку, якщо не заперечуєш.

Знову співає перших два рядки. Цього разу високим фальцетом. Для частини аудиторії це виявляється великою несподіванкою. Якась стара пані біля каміна починає плакати. Доводиться її вивести.

Гарріс (*продовжує*):

І мив я вікна, двері мив
і я...
Ні-ні...
Я скельця в дверях вичищав,
і я підлоги натираю...

Ні. От дідько! Вибачаюсь. Смішно, але щось я не можу пригадати той рядок. І я... і я... Перейдемо до приспіву (*співає*):

Тепер я тра-ля-ля-ля-ля-ля-ля
У королівськім флоті адміral.

А тепер разом знову останніх два рядки.

(Усі співають хором):

Тепер він тра-ля-ля-ля-ля-ля-ля
У королівськім флоті адмірал.

Гарріс не помічає, яким дурником виглядає і як дратує людей, які не зробили йому нічого поганого. Він щиро вірить, що розвеселив їх, і каже, що куплети заспіває ще раз, після вечері.

Коли я заговорив про комічні куплети та вечірки, мені пригадався один досить цікавий випадок, свідком якого я був. Оскільки цей випадок багато в чому проливає світло на загальний процес мислення людини, я думаю, слід про нього згадати на цих сторінках.

Зібралась ціла компанія світських людей. На нас був найкращий одяг, ми вели вищукані розмови, і всім було дуже весело. Усім, за винятком двох юнаків-студентів, які щойно повернулися з Німеччини. Це були звичайні молоді люди, і видно було, що вони почуваються якось неспокійно й незатишно. Все, що відбувалося, видавалось їм дуже нудним. Правда була в тому, що для них ми були надто розумними.

Наши високоінтелектуальні вищукані розмови, наші витончені смаки — все це було понад їхнє розуміння. Серед нас вони почувалися зовсім недоречно. Їм не слід було там бути взагалі. Пізніше кожен з нас із цим погодився.

Ми виконували на роялі п'єси старих німецьких композиторів. Ми сперечалися на теми філософії та етики. Наши залицяння були сповнені достойної елегантності. І навіть жарти в нас були найдобірнішими.

Після вечері хтось продекламував французьку поему, і ми сказали, що вона була чудовою. Потім одна пані заспівала сентиментальну баладу іспанською: там було стільки пристрасті, що дехто з нас навіть не втримався від сліз.

І тут підводяться тих два молодики і запитують у нас, чи доводилось нам коли-небудь чути, як гер Слоссен Бошен

(він саме приїхав і був у ї дальні) співає свою знамениту німецьку жартівливу пісеньку.

Наскільки ми пам'ятали, ніхто з нас його не чув.

Юнаки розповіли, що це найсмішніша пісенька, яка будь-коли була написана, і, якщо ми бажаємо, вони приведуть герा Слоссена Бошена, свого доброго знайомця, щоб він нам заспівав. Вони запевняли, що пісня настільки смішна, що, коли гер Слоссен Бошен одного разу співав її перед німецьким імператором, того (звісно, німецького імператора) довелося заспокоювати та вкладати в ліжко.

Вони казали, що ніхто не може заспівати цю пісню так, як це робить гер Слоссен Бошен. Під час її виконання він настільки серйозний, що може скластися враження, ніби він виконує якусь трагедію, і від цього стає ще смішніше. Вони запевняли: ніколи ні голосом, ні манерою виконання він не виказував, що співає щось кумедне, і що цим він все тільки зіпсував би. Саме ця його серйозність, яка межувала з пафосом, робила цю пісню такою смішною.

Ми відповіли, що не можемо дочекатися, коли почуємо її, бо нам дуже хотілося посміятися. Тож вони пішли донизу і запросили герा Слоссена Бошена.

Схоже, він із задоволенням готовий був співати, тому що прийшов одразу і без жодного слова сів за рояль.

— Зарах ви насмієтесь, — шепотіли юнаки. Вони проїшли через кімнату і скромно розташувались за спиною професора.

Гер Слоссен Бошен акомпанував собі сам. Вступ нічим не натякав на те, що це мала бути жартівлива пісня. Це було щось таке таємниче і емоційне. Від нього навіть мурашки поповзли спиною. Але поміж собою ми вирішили, що це в німецькій манері, і приготувалися до розваг.

Сам я німецької не розумію. Я вчив її у школі, але вже через два роки після закінчення забув геть усі слова і після того став почуватися значно краще. Водночас мені не хотілося, щоб хтось дізнався про моє невігластво, тож

я придумав для себе досить-таки непогану річ. Я стежив за двома молодими студентами і повторював усе за ними. Коли вони посміювались, я посміювався також, коли вони реготали, реготав і я. Крім того, я ще час до часу хихикав і сам, ніби вловлюючи щось смішне там, де іншим цього зробити не вдавалось. Мені здалося, що з мого боку це було досить вдало.

Коли почали співати пісню, я помітив, що багато хто так само, як і я, прикипів очима до двох юнаків, слухачі посміхалися, коли посміхалися юнаки, і реготали разом з ними. А оскільки юнаки пирхали, реготали і вибухали сміхом майже безперестану, все йшло просто чудово.

Але чомусь сам професор не виглядав щасливим. Коли ми почали сміятися вперше, на його обличчі з'явився вираз надзвичайного здивування, так ніби найменше він очікував того, що його спів сприйматимуть зі сміхом. Нам це видалося дуже потішним. Ми казали, що ця його серйозність вже сама собою становить половину його успіху. Найменший натяк з його боку на те, що він знає, який у нього кумедний вигляд, зіпсував би геть усе. Ми продовжували сміятися, і здивування на його обличчі поступово почало переходити в роздратування й обурення. Похмурим, сповненим люті поглядом він обвів усіх присутніх (за винятком двох юнаків, які сиділи в нього за спиною і яких він не міг бачити). Ми покотилися зі сміху. Повторювали одне одному, що від реготу ми тут і повмираємо. Досить того, що від самих лише слів ми надривали животи, а тут ще ця його удавана серйозність. Hi, це вже занадто!

Професор на останньому куплеті перевершив самого себе. Він поглянув на нас так сердито, розгнівано, що, якби нас не попередили про німецьку манеру виконання жартівливих пісень, ми напевно захвилювалися б. Супроводжуваний цією сповненою таємничості музикою, його голос зазвучав так розплачливо й трагічно, що, коли б ми не знали, що це жартівлива пісенька, могли б розплакатися.

Він закінчив співати посеред неймовірного вибуху сміху. Ми говорили йому, що нічого смішнішого нам ще не дово-дилося чути, скільки живемо, і що, коли слухаєш такі пі-сеньки, стає незрозумілим, чому про німців завжди кажуть, що у них відсутнє почуття гумору. Ми запитали професора, чому він не перекладе пісню англійською мовою, щоб про-сті люди могли зрозуміти її та дізнатися, що таке насправді жартівлива пісня.

Після цього гер Слоссен Бошен підхопився зі стільця, закипаючи від зlostі. Він лаяв нас німецькою (на мій по-гляд, ця мова підходить для цього найбільше), пританцьо-вував, розмахував кулаками і обзвив нас усіма англій-ськими словами, які тільки знав. Він казав, що ще ніколи в житті його так не ображали.

Виявилося, що пісня була зовсім не кумедною. Вона роз-повідала про юну дівчину, яка жила в горах Гарц та пожерт-вувала своїм життям заради спасіння душі свого коханого. Він помер і зустрів на небі її дух, а потім, в останньому куп-леті, покинув її дух і пішов з духом іншої. Я не певен всіх тонкощів, знаю лише, що це було щось надзвичайно сумне. Сам гер Бошен розповів, як одного разу він співав цю пісню перед німецьким імператором, і він (звісно, німецький імпе-ратор) ридав, наче дитина. Він (тепер вже гер Бошен) ска-зав, що всі знають цю німецьку пісню як одну з найбільш трагічних та найбільш хвилюючих німецьких пісень.

Ми опинилися в досить незручній ситуації. Відповісти було нічого. Ми почали озиратися, намагалися знайти тих юнаків, які все це влаштували, але вони непомітно залиши-ли будинок, тільки-но пісня закінчилася.

На тому вечірка й добігла свого кінця. Я до того ніколи не бачив, щоб якась вечірка закінчувалася так тихо і без жодної метушні. Ми навіть не прощаались один з одним. Просто поодинці спускалися сходами донизу, мало що не навшпиньки, і тримались затіненого боку. Ми пошепки веліли слузі подати нам капелюха та плаща, самі відчиняли

двері і вислизали на вулицю, намагаючись якомога швидше повернути за ріг, і всіляко уникали один одного.

Відтоді я не виявляю особливої цікавості до німецьких пісень.

О пів на четверту ми дісталися шлюзу Санбері. Перед самими воротами шлюзу річка казково мальовнича. Та й обвідний канал зачаровує своєю красою. Але ніколи не намагається гребти вгору по ньому.

Я одного разу спробував. Я був на веслах і запитав приятелів, які стернували, чи можливо, на їхню думку, це зробити. Вони відповіли, що якщо я добре гребтиму, то, вони гадають, це можливо. Коли вони це сказали, ми були саме під невеличким пішохідним містком, що проходив над каналом і з'єднував дві греблі. Я нахилився до весел, зібрався із силами і почав гребти.

Краще за мене не гріб ніхто. Чіткі розмірені рухи; руки, ноги,脊 — все було задіяне. Я відпрацював гарний, швидкий і ефектний гребок, робив усе на найвищому рівні. Мої приятели запевняли, що спостерігати, як я гребу, — саме задоволення. Минуло хвилин п'ять, і я думав, ми вже десь біля самої греблі. Я обернувся — ми були під мостом. Точнісінько в тому самому місці, звідки я починав. І ті ж самі двоє дурнів, які надривалися від сміху. Виявляється, я, як навіжений, пнувся зі шкіри лише для того, щоб утримати човна під мостом. Після того — нехай інші гребуть проти течії в обвідному каналі.

Ми підплівли до Волтона. Як на прибережне містечко — він досить великий. Як і в усіх прибережних містечках, до води підходить лише невеличка його частинка, тож, дивлячись із човна, можна подумати, що це поселення з якихось п'яти-шести хатин. Між Лондоном та Оксфордом лише два міста — Віндзор та Ебінгдон — можна по-справжньому роздивитися з річки. Усі решта ховаються десь по закутках, і до річки лише якась одна вуличка визирає. І моя їм подяка за те, що вони такі уважні і залишили її береги лісам, полям і струмочкам.

Навіть Редінг, попри те, що він усіляко намагається зі-псувати, забруднити та споганити якомога більше всього довкола річки, виглядає досить благородно, ховаючи від людського ока добру частину свого потворного обличчя.

У Цезаря, звичайно, також було невеличке пристанище біля Волтона — щось на зразок табору чи якогось укріплення. Цезар узагалі любив зупинятися поблизу річок. Та й королева Єлизавета тут побувала. Від тієї жінки не сховатися, хоч би як ви намагалися це зробити. Кромвель та Бредшоу (не той, що склав путівника, а той, за чим наказом відтяли голову королю Карлу) також навідувались сюди¹. Весела, певно, була компанія.

У Волтонській церкві є залізна «вуздечка для сварливих». У давні часи такі штучки застосовували, щоб притримати жіночі язики. Тепер від таких засобів відмовились — гадаю, через те, що забракло заліза, а більш нічого такого ж міцного не знайшли.

А ще в церкві є визначні могили. Я хвилювався, що мені ніяк не вдасться завадити Гаррісові відвідати їх. Але він, схоже, не думав про них, і ми попливли далі.

Угорі за мостом річка надзвичайно звивиста. Це робить її ще мальовничішою. Та водночас вона може вас і дратувати, залежно від того, що вам доводиться робити: тягти човна на мотузці чи гребти. Крім того, це викликає суперечки між тим, хто гребе, і тим, хто стоїть за стерном.

У цьому місці на правому березі розташований Оутлендс-парк. Це відомий старовинний маєток. Генрих VIII² у когось його вкрав — не пам'ятаю в кого, — і жив собі там. У парку також є печера, її можна відвідати, звісно,

¹ Олівер Кромвель (1599—1658) — англійський державний діяч і полководець, вождь Англійської революції. Джон Бредшоу — англійський юрист; у 1649 р. очолив суд, за вироком якого було засуджено до страти короля Карла I (1625—1649).

² Генрих VIII Тюдор — король Англії з династії Тюдорів (1509—1547), відомий своєю надмірною жорстокістю.

платно. Усі вважають, що вона чудова, але я нічого такого в ній не бачу. Покійна герцогиня Йоркська, яка жила в Аутленді, дуже любила собак. Їх була сила-силенна. Вона й відвела окреме місце для кладовища, аби ховати їх, коли вони здохнуть. Там вони й лежать. Близько п'ятдесяти. І над кожним собакою — надгробок із висіченою епітафією.

Але, насмілюсь сказати, вони заслуговують на те так само, як і кожен християнин.

Поблизу Коруей-Стейкс — першої звивини вгору за Волтонським мостом — відбулася битва між Цезарем та Кассівелауном¹. Кассівелаун чекав Цезаря біля річки і повбивав у дно безліч кілків (поставивши, поза всяким сумнівом, переджуvalльні таблички). Та, попри це, Цезар річку перейшов. Примусити його відмовитись від цього було неможливо. От такий чоловік зараз нам знадобився б на наших заводах.

Там, де Елліфорд і Шеппертон підходять до річки, також гарні місця. Але жодне з них нічим особливим не вирізняється. Хоча у дворі церкви в Шеппертоні є могила з написаними на надгробку віршами, і я хвилювався, щоб Гаррісові часом не заманулося вийти і повештатися довкола неї. Я бачив, як він вдивлявся у пристань, тому, коли ми пропливали повз неї, я ніби ненаrocом зачепив Гаррісової кашкета і скинув його у воду. Обурений моєю необережністю і в запалі виловлювання кашкета, він геть забув про свої улюблені могили.

Біля Уейбриджка річка Уей (маленька мальовнича річечка, по якій на невеличкому човні можна дістатися до Гілфорда — я давно хотів дослідити її, але все ніяк не виходить), Борн та Бейзінгстокський канал разом впадають у Темзу. Шлюз стоїть саме навпроти міста, і перше, що ми побачили, коли нам стало його видно, була Джорджева куртка над одними з воріт шлюзу. При більш детальному обстеженні виявилося, що всередині в ній був Джордж.

---

¹ Кассівелаун — бритський вождь. Протистояв Юлію Цезарю під час його другого походу на Британію в 54 р. до н. е.

Монморансі розгавкався, немов скажений. Я заверещав, Гарріс загорланив. Джордж помахав своїм капелюхом і за-кричав у відповідь. Тут же вибіг наглядач шлюзу з драгою в руках, бо подумав, що хтось упав у шлюз, але, побачивши, що там нікого немає, лише розчарувався.

У Джорджа в руках був якийсь дивний пакунок. З одного кінця він був округлої форми, а з іншого з нього стирчала якась пряма ручка.

— Це що, — запитав Гарріс, — пательня?

— Ні, — відповів Джордж, і в його очах промайнув якийсь дивний неприродний блиск. — Зараз це дуже модно. Усі, хто вибуває на річку, беруть його з собою. Це банджо.

— Не знав, що ти граєш на банджо! — вигукнули ми з Гаррісом в один голос.

— А я і не граю, — відповів Джордж. — Але мені казали, що це дуже просто. Та я й посібник купив.

Розділ IX

Джорджа залучено до роботи. — Язичницькі інстинкти мотузки. — Невдячна поведінка човна. — Хто тягне і кого тягнуть. — Як можна використати закоханих. — Дивне зникнення літньої леді. — Тихше їдеш — далі будеш. — Нас тягнуть дівчата: цікаве відчуття. — Відсутній шлюз, або річка з привидами. — Музика. — Врятовані!

Щойно Джордж ступив до човна, ми одразу залучили його до роботи. Звичайно, працювати йому не хотілося — про це можна було б навіть не згадувати. Він пояснював, що у Ситі в нього був важкий день. Гарріс, за своєю природою людина черства і не схильна до співчуття, відповів:

— Ну що ж! Тепер в тебе буде важкий день на річці. Це для контрасту. Контрасти завжди тільки на користь. Ану, вилазь!

Совість, навіть стільки, скільки її було у Джорджа, не дозволила йому заперечувати. Щоправда, на його думку було б, напевно, краще, коли б я з Гаррісом тягнув човна, а він зайнявся приготуванням чаю. Адже приготування чаю — досить кропітка робота, а ми з Гаррісом мали втомлений вигляд. Ми нічого не відповіли, лише дали йому в руки мотузку. Він узяв її і вийшов із човна.

Якщо згадати про мотузку, то це напрочуд дивна і навіть непередбачувана річ. Ви її змотуєте терпляче і дбайливо, ніби складаєте пару щойно придбаних штанів. А вже за якихось п'ять хвилин потому, коли ви її берете, вона перетворюється на жахливий непокірний клубок.

Я не хочу нікого ображати, але твердо переконаний: якщо взяти звичайну мотузку і розтягти її посеред поля, відвернутися на тридцять секунд, а потім знову поглянути на неї, побачите, що посеред того ж поля вона буде лежати згорнута, сплутана, вся у вузлах, із суцільними петлями і з кінцями невідомо де. Вам потрібно буде добрих півгодин, щоб, сидячи на траві і проклинаючи все на світі, розплутати кожен вузол.

Це моя загальна думка про мотузки. Звісно, є винятки, які заслуговують на згадку. Я ж не кажу, що такого не буває. Напевно, є мотузки, які додають честі своєму родові — свідомі, поважні. Вони не уявляють собі, що їх плетуть гачком, і, щойно їх залишать без нагляду, не перетворюються на серветки. Напевно, такі є. Я широко вірю в це. Але мені вони жодного разу не траплялися.

Нашою мотузкою я зайнявся саме перед тим, як ми підійшли до шлюзу. Я не дозволив Гаррісові навіть доторкатися до неї, бо він недбалий. Повільно, зі всією старанністю я змотав її кільцями, зв'язав посередині, склав удвоє і акуратно поклав на дно човна. Гарріс, дотримуючись усіх правил, підняв її і дав у руки Джорджеві. Джордж міцно взяв її і, тримаючи у витягнутій руці, почав розпускати так, ніби він розповивав немовля. Коли він розпустив із десяток

ярдів, те, що утворилося, більше нагадувало невміло сплетений килимок перед дверима.

У таких випадках все відбувається як завжди. Той, хто на березі намагається розплутати мотузку, думає, що в усьому винен той, хто її змотував. А коли людина на березі щось думає, вона про це каже:

— Що ти хотів із неї зробити? Сплести сітку для риби, чи що? Ти тут такого накрутив! Ти що, бовдуре, не міг її змотати як належить? — час від часу бурчить він, несамовито змагаючись із нею. Він відкладає мотузку на рівне місце і бігає довкола неї в пошуках кінців.

З іншого боку, той, хто змотував мотузку, у всій цій катавасії звинувачує того, хто намагається її розплутати.

— Коли ти її брав, з нею було все в порядку! — обурено відповів він. — Голову потрібно мати на плечах, коли щось робиш. У тебе все абияк. Ти і стовпа скрутиш у вузол, якщо забажаєш!

Вони вже ладні одне одного повісити на тій мотузці.

Минає десять хвилин, і перший з них видає пронизливий крик, скаженіє і починає топтати мотузку. Намагаючись розпрямити мотузку, він хапає її у першому-ліпшому місці і починає тягти. Звичайно, від того вузол затягується ще міцніше.

Тоді другий вилазить із човна і йде йому на допомогу. Кожен робить щось по-своєму, і вони тільки заважають один одному. Вони хапаються за одну й ту саму петлю і тягнуть кожен у свій бік. Вони не можуть зрозуміти, де їх щось тримає. Нарешті дають раду мотузці і, обернувшись, бачать, що іхнього човна понесло течією прямісінько на греблю.

Одного разу я був свідком самого такого. Це трапилося неподалік від Бовені. Ранок був досить вітряний. Ми пливли вниз за течією і саме вийшли на пряме русло, коли помітили на березі двох чоловіків. Ні раніше, ні після того мені не доводилося бачити людей, які б мали такий жалюгідний і безпорадний вигляд. У руках чоловіки тримали довгу

мотузку. Навіть сліпому було б ясно, що щось трапилося. Ми перестали гребти і запитали, що сталося.

— Та от, нашого човна віднесло! — невдоволено відповіли вони. — Нам шойно вдалось розплутати мотузку, а коли ми озирнулися, його вже нема!

З усього було видно, що вони вкрай обурені таким ганебним і невдячним учинком свого човна.

Їхнього човна ми знайшли за півмілі вниз за течією — він застряг в очереті — та повернули його господарям. Б'юсь об заклад, упродовж тижня такої нагоди у човна більше не було.

Ніколи не забуду, як ті двоє ходили вздовж берега з мотузкою в руках у пошуках свого човна.

Подорожуючи річкою, можна не раз спостерігати багато смішних ситуацій, які виникають, коли тягнуть човна. Найчастіше можна побачити, як двоє людей, швидко йдучи берегом, тягнуть човна і жваво щось обговорюють, а той, хто у човні, за сотню ярдів позаду, даремно намагається докричатися до них, щоб ті зупинилися. Він знемагає, подаючи їм якісь немислимі знаки стерновим веслом. У нього щось негаразд: чи то зламалося стерно, чи то багор впав за борт. А може, капелюх упав у воду і його стрімко відносить течією.

Спочатку він досить спокійно і ввічливо гукає, щоб вони зупинилися.

— Агов! Зупиніться на хвилинку, чуєте? — весело кричить він. — Мій капелюх упав у воду.

Потім:

— Агов! Томе! Діку! Ви що, не чуєте? — цього разу вже не так дружньо.

Потім:

— Агов! Дідько б вас забрав, безголові! Зупиніться! Бодай вас!

Потім він починає стрибати й метушитися в човні, волати, багряніючи від зlostі, і проклинати все на світі. Хлопчаки на березі зупиняються і починають з нього сміятися,

жбурляти в нього камінням, знаючи, що його тягнуть повз них зі швидкістю чотири милі на годину і він не зможе вийти.

Такого могло б не статися, якби ті двоє пам'ятали, що вони тягнуть човна, і бодай інколи озирались би, щоб побачити, як там іхній товариш. Найкраще, коли човна тягне одна людина. Коли тягнуть двоє, вони починають теревенити між собою і забувають за човна. А оскільки сам човен не створює великого опору, він ніяк не може нагадати їм про те, чим вони насправді зайняті.

Увечері ми розмовляли про це, і Джордж розповів нам історію, яка є дуже красномовним прикладом того, як двоє людей, що тягнуть човна, можуть забути про те, що роблять.

Одного вечора він та ще троє, розповідав Джордж, пливли в дуже навантаженому човні проти течії від Мейденхеда. Трошки вище Кукхемського шлюзу вони помітили чоловіка й дівчину, які йшли вздовж берега. Було видно, що між ними точиться якась цікава і захоплива розмова. В руках вони несли багор із причіпленою до нього мотузкою, яка тяглась за ними, а кінець її зникав у воді. Жодного човна поблизу чи деінде видно не було. Цілком зрозуміло, що колись до тієї мотузки було прив'язано човна. Але що з ним трапилось і яка жахлива доля спіткала його та тих, хто в ньому залишився, було цілковитою таємницею. Проте хай би що там сталося, воно зовсім не хвилювало молоду панну та джентльмена, котрі тягли човна. У них був багор, і в них була мотузка, і цього, на іхню думку, було досить.

Джордж хотів було гукнути їх, щоб вони опам'яталися, але тієї миті йому спала на думку цікава ідея, і він не став цього робити. Натомість узяв багор, перехилився і зачепив кінець мотузки. Вони з товаришами зробили петлю і накинули її на свою щоглу. Потім прибрали весла, всілися біля стерна і закурили люльки.

І той чоловік з молодою панною тягли чотирьох дебелих чоловіків і важкого човна до самого Мерлоу.

Джордж казав, що раніше йому ніколи не доводилось бачити такого глибокого розчарування у чийомусь погляді, як у тієї парочки, коли біля шлюзу вони зрозуміли, що останні дві милі тягли не того човна. Джордж припустив, що, якби поряд із чоловіком не було панянки, він, напевно, не втрямався б від висловлювань у досить різкій формі.

Першою від подиву оговталась дівчина. Вона заломила руки і у відчай вигукнула:

— Генрі, а де ж наша тіточка?

— І що, знайшли вони свою стареньку? — запитав Гарріс.

Джордж відповів, що цього він не знає.

Одного разу неподалік Волтона ми з Джорджем були свідками іншого прикладу небезпечної відсутності взаєморозуміння між тими, хто тягне, і тими, кого тягнуть. Це було саме в тому місці, де дорога полого спускається до води. Ми розташувалися на протилежному березі і споглядали все довкола. Незабаром на річці з'явився невеликий човен. Берегом шаленим алюром мчав могутній тягловий кінь із хлопчиною верхи і тягнув по воді човна. Порозлягавшись, у човні спокійно дрімали п'ятеро юнаків, а найбільш безтурботний вигляд був у стерничого.

— Хотів би я побачити, що буде, якщо він скерує не туди, — пробурмотів Джордж, коли вони пропливали повз нас. І саме цієї миті стерничий так і зробив. Човен врізався в берег із таким шумом, ніби одночасно розірвали сорок тисяч лляних простирадл. Двоє людей, кошик і три весла разом вилятили з човна через лівий борт і порозлітались по берегу. За якусь мить потому двох інших висадило з правого борту і примостило поміж багрів, вітрил, валіз та пляшок. Останній проіхав ще ярдів зо двадцять далі і вилетів головою вперед.

Це значною мірою розвантажило човен, він став набагато легшим, і хлопчина, зриваючи голос, погнав свого скакуна галопом. Юнаки сиділи і лише дивились один на одного. Минуло кілька секунд, доки вони зрозуміли, що з ними

трапилось, і тоді щосили почали кричати хлопцеві, щоб він зупинився. Але той, вочевидь, був надто заклопотаний своїм конем, щоб їх почути. Ми сиділи й дивилися, як вони чимдуж бігли за ним, аж поки не зникли вдалині.

Не певен, що співчував їхній невдачі. Навпаки, я хотів би, щоб усіх молодих дурнів, які в такий спосіб тягнуть свого човна (а їх вдосталь) спіткало те саме. Ризикуючи самі, вони, крім того, створюють загрозу і незручності для всіх інших човнів. Несучись на такій швидкості, вони не зможуть звернути з чийогось шляху чи дати можливість комусь їх обминути. Їхня мотузка може зачепитись за вашу щоглу і перекинути вас, або ж захопити когось у човні і скинути його у воду чи порізати йому обличчя. Найкраще в такій ситуації — це міцно триматись і бути готовим зустріти їх нижнім кінцем щогли.

Пригод, пов'язаних із волочінням човна, безліч, але найбільш захопливі — це коли човна тягнуть дівчата. Це відчуття, яке варто піznати кожному. Для цього завжди беруть трьох дівчат: дві тягнуть мотузку, а третя бігає довкола і хихикає. Зазвичай усе починається з того, що мотузка повністю їх обплутує. Мотузка обплутується довкола їхніх ніг, і їм доводиться сідати на дорозі і розплутувати одна одну. Потім вона закручується їм на шиї і мало що не душить. Нарешті вони її розплутують і починають бігти, тягнучи човен з досить-таки небезпечною швидкістю. Через сто ярдів вони повністю видахидаються і зупиняються. Вони сідають на траву і сміються. Перш ніж ви починаєте розуміти, в чому річ, чи встигаєте вхопитися за весло, вашого човна відносить на середину і починає крутити.

— О, поглянь! — кажуть вони. — Він уже аж на середині.

Після цього певний час вони тягнуть рівномірно. А потім одна з них раптом вирішує защепнути шпилькою спідницю. Дівчата зупиняються, і човен сідає на міlinу.

Ви вистрибуєте, відпихаєте його і кричите дівчатам, щоб вони не зупинялися.

- Що? Що трапилось? — гукають вони у відповідь.
- Не зупиняйтесь! — кричите ви.
- Що-що?
- Не зупиняйтесь, давайте, тягніть.
- Емілі, йди до них, запитай, що тепер ім потрібно, — каже одна з них. Емілі йде до нас і запитує, в чому річ.
- Що ви хотіли? — питає вона. — Щось трапилось?
- Ні, — відповідаєте ви, — все гаразд, тягніть, продовжуйте. Тільки не зупиняйтесь, розумієш?
- Чому?
- Тому що, коли ви зупиняєтесь, ми не можемо стернувати. Човен має бути в русі.
- Бути в чому?
- В русі. Човен має рухатись.
- Добре, я передам ім. Ми все добре робимо?
- Так, звичайно, все чудово. Тільки не зупиняйтесь.
- Це зовсім неважко. Я думала, буде значно важче.
- Та ні, все досить просто. Потрібно тільки постійно тягти, і все.
- Я зрозуміла. Подайте мені мою хустину, вона під подушкою.

Ви знаходите хустину і подаєте їй. Саме в цей час приходить інша і каже, що вона також хотіла б взяти свою. Про всякий випадок вони беруть ще хустину Мері, але Мері вона не потрібна, тож вони приносять її назад, а натомість беруть гребінця. Минає хвилин двадцять, поки вони повертаються до мотузки, а за наступним поворотом бачать корову. Вам доводиться вилазити із човна і проганяти корову з їхнього шляху.

Коли дівчата тягнуть човна, нудьга вам не загрожує.

Нарешті Джордж розібрався з мотузкою і без зупинок дотягнув нас до Пентон-Хука.

Там ми почали розмірковувати над важливим питанням — ночівлею. Вирішили тієї ночі спати в човні. Ми могли зупинитись на ночівлю або спуститися за Стейнс.

Сонце було ще високо, і вкладатися спати було зарано. Тож ми вирішили пройти до Ранніміда. Це ще три з половиною милі. Там спокійні лісисті місця біля річки, і саме там можна було б зупинитися.

Потім ми все ж пошкодували, що не зупинилися біля Пентон-Хука. Пройти три чи чотири милі проти течії із самого ранку — дрібниця, а от наприкінці довгого дня — досить тяжко. На тих останніх милях вас зовсім не цікавлять довколишні краєвиди. Ви вже не розмовляєте і не смієтесь. Півмилі вам видаються за дві. Ви ніяк не можете повірити в те, що ви лише там, де ви є. Ви починаєте переконувати себе, що з картою щось не те. А коли вам здається, що ви вже пройшли миль із десять, а шлюзу все ще немає, закрадається побоювання, що його хтось поцупив і втік із ним.

Одного разу я був просто збитий наповал (звісно, в переносному значенні). Я вирушив на річку з однією молодою леді, кузиною по материнській лінії. Ми гребли вниз до Горінга. Було вже досить пізно, і нам хотілося якнайшвидше дістатися до нього, принаймні кузина дуже цього хотіла. Коли ми допливли до Бенсонського шлюзу, було вже пів на сьому і спадали сутінки. Вона почала хвилюватися і сказала, що мусить повернутися додому до вечері. Я відповів, що я також був би не проти, і дістав свою карту, щоб поглянути, скільки нам залишилось. Як виявилось, до наступного шлюзу, у Воллінгфорді, півтори милі, а звідти — ще п'ять до Кліва.

— Усе гаразд! — сказав я. — Близько сьомої ми будемо вже поряд з наступним шлюзом, а там залишиться ще один, і все. — Я згорнув карту і взявся гребти.

Ми проминули міст, і невдовзі я запитав її, чи не видно ще шлюзу. Вона відповіла, що не бачить жодного шлюзу, на що я лише мугикнув і продовжував гребти. Минуло хвілин зо п'ять, і я попросив її поглянути знову.

— Та ні, — сказала вона. — Нічого навіть схожого на шлюз я не бачу.

— А ти... ти впевнена, що, коли побачиш його, то зрозумієш, що це саме він? — пошепки запитав я, намагаючись не образити її.

Проте мое запитання таки образило її, і вона запропонувала мені подивитися самому. Я відклав весла і обернувся. На милю вперед перед нами простягалася оповита сутінками річка, але жодних ознак шлюзу я не побачив.

— Може, ми заблукали? — запитала моя супутниця.

Я не думав, що таке могло статися, однак припустив, що, можливо, ми десь звернули у відвідний канал і зараз рухаємося до водоспаду.

Ця думка вкрай її засмутила, і вона заплакала. А потім сказала, що ми потонемо і що це їй покарання за те, що вона поїхала зі мною.

Таке покарання видалося мені надміру жорстоким, але моя кузина була іншої думки й висловила сподівання, що незабаром усе скінчиться.

Я спробував підняти її дух і сказав, щоб вона так не переймалася. Я припустив, що, скоріш за все, гріб не так швидко, як того хотів би, і незабаром ми дістанемося шлюзу. І я пройшов іще одну милю.

Тут я вже й сам почав хвилюватися. Знову подивився на карту. На ній було чітко позначено Воллінгфордський шлюз за милю нижче від Бенсонського. Це була хороша, надійна карта. До того ж я сам добре пам'ятав той шлюз. Я двічі проходив через нього. Де ми є? Що з нами трапилось? Я почав думати, що все це — сон, що насправді я сплю у своєму ліжку, і за мить прокинусь, і мені скажуть, що вже по десятій.

Я спитав кузину, чи не видається їй все це за сон. За хвильку вона відповіла, що хотіла запитати те ж саме. Ми почали розмірковувати: чи справді то був сон, і якщо це так, то хто ж спав насправді і хто був лише сном. Ставало досить цікаво.

Я, однак, продовжував гребти, а шлюз так і не з'являвся. Ніч іще більше оповивала річку тінями, і вона ставала дедалі

похмурішою і таємничішою. Все довкола видавалося чимось надприродним і моторошним. Я почав думати про лісовиків, духів, вогники, що блукають; про порочних дівчат, які сидять уночі на скелях і заманюють людей у коловороти, та всяку всячину. Почав шкодувати, що я недостатньо добрий, що знаю мало псалмів... І раптом, посеред цих роздумів, я почув блаженні протяжні звуки пісеньки «Я їх надягнув...», що супроводжувались поганенькою грою на гармоніці. Я зрозумів, що ми врятовані.

Зазвичай я не надто захоплююсь звуками гармоніки, але зараз... Якими прекрасними видалися вони нам обом! Вони були кращими за голос Орфея, співи лютні Аполлона чи за будь-що подібне. Зараз божественна мелодія тільки ще більше роз'ятрила б наші душі. Будь-яку жалісливу, гарно виконану мелодію ми сприйняли б як попередження для наших душ і остаточно втратили б надію. А те протяжливе, поривчасте, з невимушеними імпровізаціями «Я їх надягну...» у супроводі старенької гармоніки було таким людяним і таким підбадьорливим.

Солодкі звуки чулись усе ближче, і незабаром ми зрівнялися з човном, з якого лунала музика.

Це була компанія провінційних «співаків», які подалися прогулятися річкою під місячним сяйвом. (Місяця не було, але це вже не їхня провина.) Більш привабливих і приємних людей я не зустрічав відтоді. Я гукнув їх і запитав, чи не можуть вони показати мені шлях до Воллінгфордського шлюзу. Я пояснив їм, що намагаюся знайти його вже протягом двох годин.

— Воллінгфордський шлюз?! — перепитали вони. — Бог із вами, сер. Уже більше року, як його прибрали звідси. Тепер тут немає ніякого Воллінгфордського шлюзу, сер. Зараз ви біля самого Кліва. Білл, щоб мені луснути, якщо цей джентльмен не шукає Воллінгфордський шлюз!

Я й уявити такого не міг. Я бажав кинутися їм на шию і задушити в обіймах. Але течія була надто сильною, щоб

я зміг це зробити, тому довелось задовольнитися звичайними словами вдячності.

Ми не припиняли їм дякувати і казати, що сьогодні чудова ніч. Ми бажали їм приємної подорожі, і, мені здається, я запросив їх на тиждень до себе, а моя кузина сказала, що її матуся буде надзвичайно рада бачити їх у себе вдома. Ми заспівали хор солдатів з «Фауста» і після всього дісталися додому саме перед вечерею.

Розділ X

Наша перша ніч. — Під парусиною. — Звернення по допомогу. — Упертість чайника та як її здолати. — Вечеря. — Як відчути себе добродетесним. — Потрібен комфортабельний, добре осушений, безлюдний острів, бажано у південній частині Тихого океану. — Смішна історія з батьком Джорджа. — Неспокійна ніч.

Ми з Гаррісом почали думати, що Белл-Уїрський шлюз прибрали так само. Джордж дотягнув нас до Стейнса, і там уже ми взялися за човна. Нам здавалося, що ми тягнемо за собою п'ятдесят тонн і вже пройшли цілих сорок миль. Коли ми перестали тягти, було пів на восьму. Ми всілися в човен і підгребли ближче до лівого берега, вишукуючи місце, де б зупинитися.

Спочатку ми мали намір дійти до острова Великої Хартії. У цьому чарівному місці річка звивається долиною, вкритою м'якою зеленою травою. Нам хотілося зупинитися в мальовничій заводі, яких безліч біля берегів того крихітного островця. Але зараз наші прагнення до краси чомусь зовсім не скидалися на ті, які були вдень. Тієї ночі нас цілком задовольнило б якесь місце на воді посеред барж із вугіллям та поряд із газовим заводом. Нам не хотілося ніяких краєвидів. Нам хотілося лише якнайшвидше повечеряти і лягти спати. Та все ж таки ми добребли до того місця — його називають

Мис Пікніків, — і зупинилися в затишній затоці під величезним в'язом, до коріння якого ми й прив'язали свого човна.

Ми гадали, що одразу ж візьмемось до вечері (щоб не гаяти часу, вирішили обійтися без чаю), але Джордж за-перечив. Він сказав, що, поки ще не зовсім стемніло і видно, що робиш, потрібно натягти парусину. Коли зробимо всю роботу, от тоді з легкою душою і сядемо вечеряти.

Із парусиною довелось вовтузитися значно довше, ніж будь-хто з нас міг уявити. Здавалося б, нічого складного немає. Ви берете п'ять металевих дуг, схожих на велетенські ворота для крокету, і закріплюєте їх по всьому човну. Після цього розтягуете на них парусину і прив'язуєте її. Ми думали, все це може забрати хвилин із десять.

Ми явно недооцінювали задачу.

Ми взяли дуги і почали вставляти їх у призначенні для цього отвори. Вам навіть важко уявити, яка це небезпечна робота. Оглядаючись назад, я дивуюсь, як ми залишилися живими і маємо змогу тепер про це розповідати. Це були не дуги — це були демони. Спочатку вони взагалі не хотіли триматися в тих отворах. Нам доводилось накидатись на них, товкти їх і грюкати по них багром. А коли їх уже було вставлено, виявилося, що ми їх переплутали, і нам довелося виймати їх знову.

Але тепер вони не хотіли вийматися. Двом із нас доводилося боротися з кожною з них хвилин зо п'ять, а після того вони раптово вискакували, намагаючись скинути нас у воду і втопити. Посередині кожної з них були гачки, і варто було нам відвернутися, як вони щипали нас тими гачками за най-більш тендітні місця. Поки ми боролися з одним кінцем дуги, прагнучи навчити його виконувати свій обов'язок, інший підступно підкрадався і бив по голові.

Нарешті нам вдалося встановити їх усі, і лишалося натягти на них парусину. Джордж розгорнув її і прив'язав один кінець до носа човна, Гарріс стояв посередині, щоб прийняти його від Джорджа і розгорнути в мій бік. Я стояв на

кормі і був готовий прийняти парусину. Поки вона дійшла до мене, минуло багато часу. Свою частину роботи Джордж зробив бездоганно. А от Гарріс — він ніколи раніше цього не робив — все зіпсував.

Як йому це вдалось, я не знаю. Та він і сам не міг цього пояснити. Але якимось дивним чином після десяти хвилин надлюдських зусиль він спромігся повністю загорнутися в парусину. Він так щільно обкутався нею, так міцно підібрал її, що ми не могли його звідти витягти. За свою свободу, яка належала йому по праву від народження, як і кожному англійцеві, він, звичайно, боровся, не шкодуючи сил. У цій боротьбі (про це я дізнався пізніше) він добряче вдаврив Джорджа. Тоді Джордж, сиплячи на Гарріса лайками, також вступив у боротьбу, зрештою сам заплутався і також загорнувся в парусину.

На той час я нічого про це не знав. Я взагалі не розумів, що відбувається. Мені було наказано стояти там, де я стояв, і чекати, доки парусина не дійде до мене. Тож ми з Монморансі стояли там і спокійно собі чекали.

Було видно, що парусина чомусь різко смикається і сильно підстрибує, але ми вважали, що все так і має бути, тому не втручалися.

Ми також чули приглушенні голоси, що долинали звідкись із-під парусини, але подумали, що робота завдає їм багато клопоту, і вирішили, що приєднаємося, коли все вже буде трохи простіше.

Певний час ми чекали. Але все вказувало на те, що справа стає дедалі складнішою. Нарешті над бортом човна, викручуючись, з'явилася Джорджева голова і заговорила:

— Ти що, не можеш допомогти, роззяво? Стоїш, як на бальзамована мумія, і не бачиш, що ми тут задихаємося. Бовдур!

Я завжди готовий прийти на допомогу, коли мене про це просять. Тож я підійшов і звільнив їх. І досить вчасно, тому що лице у Гарріса вже майже почорніло.

Після того нам довелося ще з півгодини добряче попрацювати, щоб зробити все як належить. Потім ми прибрали в човні і взялися до вечері. Ми поставили кип'ятити воду в чайнику на носі човна, і, вдаючи, що не звертаємо на нього уваги, самі пішли на корму діставати все інше.

Це єдиний спосіб змусити чайник закипіти. Якщо він побачить, що ви чекаєте і намагаєтесь стежити за ним, він ніколи навіть не зашумить. Потрібно йти і приступати до їжі, так, ніби ви не збираєтесь пити ніякого чаю. Тоді ви досить скоро почуете, як він булькотить, благаючи вас як найшвидше зробити чай.

Якщо ви дуже квапитесь, можна також (добряче допомагає) голосно розмовляти між собою про те, як ви не хотете чаю і не збираєтесь нічого запарювати. Ви підходите якомога ближче до чайника, щоб він міг вас чути, і вигукуєте: «Я не хочу ніякого чаю, а ти, Джордж?» А Джордж вам гукає у відповідь: «Та ні. Я взагалі не люблю чай. Замість чаю попиймо лимонаду. Чай так погано перетравлюється». Після цих слів вода з чайника починає аж вихлюпуватися і гасить спиртівку.

Ми застосували цю невинну хитрість, і, як наслідок, поки все приготували, вода скипіла. Ми засвітили ліхтар і, всівши навпочіпки, взялися до довгоочікуваної вечері.

Наступні тридцять п'ять хвилин у всьому човні не пролунало жодного слова. Чути було лише, як побрязкують ножі по тарілках і розміreno працюють чотири пари щелеп. По закінченні тридцять п'ятої хвилини Гарріс видихнув: «У-ух!», витягнув з-під себе ліву ногу і простягнув її перед собою, помінявши місцями з правою.

П'ять хвилин потому Джордж також сказав «У-ух!» і жбурнув на берег свою тарілку. Ще через три хвилини Монморанські виявив перший, відтоді як ми вирушили, знак задоволення. Він перевернувся на бік і розкинув лапи. Потім я сказав «У-ух!» і, відкинувши голову назад, вдарився об дугу, але не звернув на це жодної уваги. Я навіть не вилявся.

Як добре бути ситим! Почуваєшся таким задоволеним самим собою і всім світом! Люди, котрі пересвідчились в цьому, кажуть, що чисте сумління робить вас щасливим і задоволеним. Але повний шлунок робить це аніскілечки не гірше. Більше того — це дешевше і простіше. Після ситної хорошої їжі почуваєшся таким поблажливим і великудушним, таким благородним і добросердним!

Дивовижно, наскільки розум підвладний органам травлення. Ми не зможемо ані працювати, ані думати, якщо цього не захоче наш шлунок. Він нав'язує нам емоції та пристрасті. Після того як він отримає яйце з беконом, він каже: «Тепер йди працювати!» Після біфштекса і портера: «Спи!»

Після чашки чаю (дві повні ложки на чашку і настоювати не більше трьох хвилин) він каже мозкові: «А тепер прокидайся і покажи, на що ти здатен. Будь красномовним, серйозним і чуйним. Поглянь світлим поглядом на Природу і на життя. Розправ білі крила своїх трепетних думок і лети, немов божественний дух, над метушливим світом, поміж довгими рядами палаючих зірок до воріт вічності!»

Після гарячої здоби він наказує: «Будь тупим і бездушним, наче худоба у полі, безмозка тварина з байдужим поглядом, в якому немає навіть іскорки уяви, надії, страху, любові й життя». А після бренді, до того ж прийнятого в достатній кількості, каже: «А тепер давай, будь нерозумним, жартуй та спотикайся, щоб твої друзі могли посміятися, мели дурниці і белькочи, покажи, яким безпорадним дурником є бідолаха, чий розум і воля потонули, немов кошенята, у чарці спиртного».

Ми просто жалюгідні раби свого шлунку. Не прагніть моральності та праведності, друзі мої. Пильнуйте свого шлунку. Дбайливо і розсудливо добирайте їому їжу. І тоді чесноти і вдоволеність запанують у вашому серці. І вам не потрібно буде докладати до цього жодних зусиль. Ви станете хорошим громадянином, люблячим чоловіком і ніжним батьком — благородною і благочестивою людиною.

Перед вечерею Гарріс, Джордж і я були сварливими, прискіпливими і дратівливими. Після вечері ми із сяючими усмішками дивилися один на одного, посміхались навіть до пса. Ми любили один одного, ми любили всіх. Гарріс, проходячи повз Джорджа, наступив йому на мозоль. Якби це сталося перед вечерею, Джордж висловив би всі, які тільки можна, побажання на долю Гарріса у цьому і в наступному житті, що змусили б здригнутися кожну мислячу людину.

Тепер же він сказав: «Обережно, друже: там боляче».

А Гарріс замість того, щоб зробити зауваження у найне-привабливіших тонах про те, що Джорджеві ноги неможливо обійти, бо він розкинув їх на десять ярдів від себе, замість того, щоб припустити, що з такими довжелезними ногами Джордж ніколи не поміститься у звичайному човні, замість того, щоб запропонувати Джорджеві звісити ноги за борт, що він зробив би перед вечерею, зараз лише промовив: «О, я перепрошую, друже. Сподіваюсь, я не зробив тобі боляче».

І Джордж відповів: «Зовсім ні», бо він сам винуватий, Гарріс же сказав, ні, винуватий у цьому саме він. Слухати їх було саме задоволення.

Ми запалили люльки і, милуючись тихою ніччю, сиділи й розмовляли.

Джордж сказав, що було б гарно завжди так жити — на відстані від світу з його гріхами й спокусами, жити розміреним спокійним життям і творити добро. Я мовив, що прагнув цього завжди. І ми почали обговорювати, як би нам чотирьом забратися кудись далеко, облаштуватись на якомусь безлюдному острові і жити там собі посеред лісу.

Гарріс сказав, що, наскільки він чув, найгірше на безлюдних островах те, що там дуже волого. Джордж відповів, що, якщо добре осушити острів, то все буде гаразд.

Тоді ми перейшли до теми осушування.

Тут Джорджеві згадалась дуже смішна історія, яка одного разу трапилася з його батьком. Він розповів, як його

батько з приятелем, подорожуючи Уельсом, зупинились на ночівлю в сільському готелі. Там була ще якась компанія, і вони приїдналися до них, щоб розділити вечірнє дозвілля.

Вони дуже весело провели вечір і засиділись допізنا, а коли настав час іти спати, вже були трішки тепленькі (батько Джорджа тоді був ще дуже молодим). Вони (батько Джорджа та його приятель) мали спати в одній кімнаті, але на різних ліжках. Вони взяли свічку і пішли нагору. Коли вони зайдли в кімнату, свічка, похитнувшись, торкнулася стіни і згасла, тож їм довелось роздягатися в темряві і навпомацки добиратися до ліжка. Це їм вдалося, але замість того, щоб влягтися в різне ліжко — а вони думали, що саме так і роблять, — обидва вклалися на одне, самі про це не здогадуючись. Один ліг як належить, а другий заліз із протилежного боку і влігся, поклавши ноги на подушку.

Певний час вони мовчали, а потім батько Джорджа сказав:

— Джою!

— Що таке, Томе? — відповів голос Джоя з протилежного кінця ліжка.

— У моєму ліжку хтось є, на моїй подушці його ноги.

— Це неймовірно, Томе, але, провалитися мені крізь землю, якщо в моєму ліжку також хтось не спить!

— Що ти збираєшся робити? — запитав батько Джорджа.

— Ну, я збираюсь його скинути, — відповів Джой.

— Я теж, — рішуче сказав батько Джорджа.

Після короткої сутинки почулося, як щось важке двічі гупнуло об підлогу, а потім сповнений жалю голос сказав:

— Томе!

— Ну?

— Ти як?

— По правді сказати, той «хтось» мене скинув.

— І мій також. Ти знаєш, не подобається мені цей готель...

— А як називався той готель? — запитав Гарріс.

— «Свіння і свисток», — сказав Джордж. — А що таке?

— А-а, тоді це не те, — відповів Гарріс.

— Ти про що? — запитав Джордж.

— Дуже цікаво, — пробурмотів Гарріс, — але точнісінько така сама історія трапилася колись із моїм батьком в якомусь сільському готелі. Я часто чув, як він розповідав цю казочку. Я подумав, що, можливо, це той самий готель.

Тієї ночі ми полягали спати о десятій. Я думав, що через второму спатиму дуже міцно, але вийшло інакше. Зазвичай я лягаю, пригортаюся до подушки, а потім хтось стукає у двері і каже, що вже пів на дев'яту. Але тієї ночі все було проти мене: стільки всього нового довкола, твердий човен, незручна поза (мої ноги були під одним сидінням, а голова — під іншим), плюскіт води і вітер поміж віття заважали мені й не давали заснути.

На кілька годин я таки заснув. Але тут щось у човні, що виросло саме тієї ночі — я точно знаю, що його не було, коли ми виrushали, і так само воно зникло вранці, — впільлось мені в хребет. Певний час я з ним так і спав. Мені снилося, що я проковтнув соверена¹ і хтось хоче якимсь буравом просвердлити мені у спині дірку, щоб дістати його. Мені видається, що це дуже нелюдяно з їхнього боку. Я кажу, що краще буду винен їм гроші, а в кінці місяця вони зможуть їх отримати. Але вони не хочуть мене слухати і кажуть, що буде краще, якщо дістанутъ його зараз, інакше доведеться сплачувати відсотки. Певний час я з ними сперечався, а потім виклав усе, що про них думаю. Після цього вони так крутонули буравом, що я прокинувся.

Під парусиною було задушливо, і в мене розболілася голова. Я вирішив вийти подихати свіжим нічним повітрям. Накинув на себе, що зміг знайти — щось своє, щось Джорджеве, а щось Гаррісове, — і виліз на берег.

Ніч стояла чарівна. Місяць уже залишив землю наодинці з зірками. Здавалося, що коли ми, її діти, спимо у тій мовчазній тиші, зірки розмовляють із нею, своєю сестрою,

¹ Соверен — золота монета номінальною вартістю в 1 фунт стерлінгів.

розвідаючи про щось надзвичайно таємниче. Їхній голос надто об'ємний і глибокий, щоб людське вухо могло його вловити.

Перед зірками, такими холодними і яскравими, ми відчуваємо незрозумілій, навіть благоговійний страх. Ми почуваємося, наче діти, які придріботіли своїми маленькими ніжками до якогось напівосвітленого Божого храму. Їх учили поклонятися цьому Богові, але не сказали, який він із себе. Вони стоять під лунним куполом, всіяним нескінченими ланцюжками тъмяних вогників, і дивляться вгору, з надією і страхом очікуючи появи якогось величного видіння.

І все ж ніч здається сповненою затишку і сили. В її величавій присутності наші маленькі прикроші կудись присоромлено зникають. День був сповнений хвилювань і турбот. Наші серця переповнились злістю і гіркими думками, а світ відавався таким жорстоким і таким несправедливим до нас. І ось надходить ніч. Вона, немов велика любляча маті, ніжно кладе свою руку на нашу розтривожену голову, повертає наше заплакане личко до себе і усміхається. Вона нічого не каже, але ми знаємо, що вона хоче нам сказати. Ми пригортаемося розпашілою щокою до її грудей — і біль зникає.

Інколи наш біль стає нестерпним, і ми мовчки стоїмо перед нею, тому що словами наш біль передати неможливо. Вона чує лише наш стогін. Серце Ночі сповнене жалю до нас: вона не може полегшити наші страждання. Вона бере наші руки у свої, і світ стає таким крихітним і далеким. Вона здіймає нас на своїх темних крилах, і за якусь мить перед нами з'являється Хтось, ще могутніший від неї. Осяяне світлом невимовної краси, яке випромінює цей Хтось, перед нами, наче книга, розкривається все людське життя, і ми розуміємо, що Біль і Смуток — не що інше, як ангели, послані Богом.

Лише ті, кому випадало приміряти вінець страждання, можуть побачити це чудове світло. Та, коли вони поверта-

ються, ім не дозволено ні говорити про нього, ні розкривати таємницю, яку вони дізналися.

Колись давно якоюсь чужою країною їхали верхи кілька доблесних лицарів. Їхній шлях пролягав через густий ліс. Щільні зарості колючих чагарників до крові роздирали тіло всякого, хто заблукав у ньому. Дерева були вкриті густим темним листям, і жоден промінь сонця не міг проникнути крізь них, щоб розсіяти імлу і смуток.

Коли вони їхали темним лісом, один із лицарів відбився від своїх товаришів і відійшов надто далеко. Він до них не повернувся. Далі вони їхали без нього й гірко тужили, оплачуючи його, немов покійника.

Нарешті вони дісталися прекрасного замку, до якого йшли увесь цей час. Багато днів провели вони в ньому в розвагах і веселощах. І от одного вечора, коли вони, сидячи у великій залі довкола вогню, безтурботно попивали свій улюблений напій, увійшов їхній загублений товариш і привітав їх. Його одяг був обірваний, немов у жебрака. Усе його ніжне тіло було вкрите ранами. Але очі його сяяли і випромінювали невимовну радість.

Вони почали розпитувати його про все, що з ним трапилося. Він розповів, що загубився в темному лісі і багато днів і ночей блукав ним. Весь у ранах, стікаючи кров'ю, він уже був готовий померти.

А потім, коли здавалося, що смерть уже зовсім поряд, із темних непрохідних нетрів раптом з'явилася величава жінка. Вона взяла його за руку і повела якимись звивистими стежками, невідомими жодній людині. Вона вела його, доки темрява лісу не розступилася перед сяючим світлом. У порівнянні з ним світло дня було все одно що світло ліхтаря при сонці. І в цьому прекрасному свіtlі наш утомлений лицар, немов уві сні, побачив образ. Він видався йому таким величним і таким чистим, що лицар забув про свої криваві рани та стояв, охоплений глибокою, наче море, радістю. Описати глибину тієї радості не в змозі жодна людина.

Образ розвіявся, і наш лицар, впавши на коліна, подякував добрій святій, що у тому похмурому лісі вказала йому дорогу, і він зміг побачити чарівний казковий образ.

Ліс цей звався Смутком, а що ж до образу, що його тоді побачив наш лицар, то про нього ми ні говорити, ні розповідати не можемо.

Розділ XI

Джордж одного разу прокинувся зранку. — Джордж, Гарріс і Монморансі не терплять навіть вигляду холодної води. — Рішучість Джея. — Джордж і його сорочка. — Гарріс кок. — Історичний огляд спеціально для школярів.

Наступного ранку я прокинувся о шостій і побачив, що Джордж також уже не спить. Ми перевернулися на інший бік і спробували заснути знову, але нічого не вийшло. Якби в нас була якась інша особлива причина, яка не дозволяла нам спати далі і змусила нас піднятися і вдягтися, щойно ми поглянули на годинники, ми одразу ж залізли б назад у ліжко і проспали до десятої. А зараз, коли на всій землі не було жодної необхідності вставати протягом щонайменше двох найближчих годин і прокидатися в цей час було цілковитим безглуздям, доводилося поступатися невблаганності природи: ми відчули, що полежати ще хвилин зо п'ять для нас рівнозначно смерті.

Джордж розповів, як щось подібне трапилося з ним приблизно півтора року тому, коли він винаймав житло у якоєї місіс Гіппінгс. Одного вечора його годинник зупинився.

Зупинився о чверть на дев'яту. Тоді він того не зінав, тому що з якихось причин забув його накрутити, перед тим як лягати спати (річ для нього незвичайна). Він просто повісив його над подушкою, навіть не поглянувши на нього.

Це було взимку, мабуть, перед найкоротшим днем. Упродовж цілого передріздвяного тижня стояв туман.

До того ж було досить темно, коли вранці Джордж прокинувся, тому він аж ніяк не міг зорієнтуватися в часі. Він простиг руку і зняв годинника. Той показував чверть на дев'яту.

— Ангели святі, заступники, рятуйте! — вигукнув Джордж. — Я ж о дев'ятій маю бути в Ситі. Чому ніхто мене не розбудив? Неподобство!

Він відкинув годинник і зістрибнув із ліжка. Прийняв холодний душ, умився, убрався, поголився з холодною водою, бо на гарячу було ніколи чекати, і перед тим, як виходити, знову поглянув на годинник.

Чи через те, що годинник трусонуло, коли його жбурнули на ліжко, чи з якихось інших причин, Джордж сказати не міг, — але він пішов. Було зрозуміло: від чверті на дев'яту він почав іти і зараз показував за двадцять хвилин дев'яту.

Джордж схопив його і рушив униз сходами. У вітальні було темно й тихо: не горів камін, ніхто не подавав ніякого сніданку. Джордж подумав, що це було надзвичайним неподобством з боку місіс Гіппінгс, і вирішив після повернення ввечері додому висловити усе, що він про неї думає. Надягнувши пальто й капелюха та схопивши парасольку, він рушив до вхідних дверей. Двері ніхто навіть не відмикав. Джордж виляяв місіс Гіппінгс, обізвавши її старою ледаркою, і здивувався, що хтось не може піднятися у належний добропорядним людям час. Він відімкнув двері, відчинив їх і вибіг на вулицю.

Джордж стрімголов пробіг чверть милі, і тут йому почало здаватися дивним і незрозумілим, чому довкола так мало людей і чому зчинені всі крамниці. Ранок був справді досить темним і туманним, але було б дивно, якби через це все довкола зупинилося. От йому потрібно йти на роботу: чому ж тоді інші люди залишаються в ліжку тільки тому, що надворі темно і туманно?

Нарешті він дістався Холборна. Усі віконниці зчинені! Довкола жодного омнібуса! Він побачив лише трьох чоловіків, з яких один був поліцейським, базарного візка

з капустою та якийсь старий напіврозвалений екіпаж. Джордж дістав годинник і поглянув на нього: було за п'ять хвилин дев'ята! Він стояв і рахував свій пульс. Нахилився і помацав ноги. Потім, тримаючи годинник в руках, підійшов до поліцейського і запитав, чи не знає той, котра година.

— Котра година? — перепитав поліцейський, підозріло оглядаючи Джорджа з ніг до голови. — Послухайте, зараз буде бити.

Джордж прислухався, і найближчий годинник виконав свій обов'язок.

— Але ж пробило тільки три рази! — ображено промовив Джордж, коли годинник перестав бити.

— А скільки вам хотілося б, щоб пробило? — запитав констебль.

— Дев'ять, — відповів Джордж, показуючи свого годинника.

— Ви знаєте, де ви живете? — суворо запитав охоронець громадського порядку.

Джордж подумав і назвав свою адресу.

— Он як! — сказав поліцейський. — От що я вам пораджу. Ідіть собі спокійно додому і заберіть із собою ваш годинник. І більше ніколи так не робіть.

Замислившись, Джордж виrushив додому і увійшов до свого будинку.

Діставши своєї квартири, він спочатку вирішив зняти одяг і знову лягти. Та коли подумав про те, що знову потрібно буде вдягатися, вмиватися і приймати ванну, то вирішив, що не буде цього робити, а поспить сидячи у кріслі.

Але заснути він не зміг. Ще ніколи в житті у нього не було такого безсоння. Тож він засвітив лампу, дістав шахову дошку і вирішив зіграти в шахи сам із собою. Але й це його не підбадьорило. Це заняття вдалось йому надто нудним. Він відклав шахи і спробував почитати. Нічого цікавого в читанні він також не знаходив. Урешті він знову вдягнув пальто і вийшов прогулятися.

Було надзвичайно безлюдно й хмарно. Усі поліцейські, яких він зустрічав, пильно вдивлялися в нього, не приховуючи своїх підозр. Вони спрямовували на нього свої ліхтарі і йшли слідом за ним. Зрештою, це так подіяло, що в нього з'явилось відчуття, ніби він справді щось накоїв, і щойно він чув, як наближаються чийсь розмірені кроки, одразу ж звертав на бокові вулички і ховався в темних підвір'ях.

Звичайно, така поведінка ще більше підсилила підозру. Поліцейські підійшли, обшукали його і запитали, що він там робить. Коли він відповів, що просто вийшов прогулятися (була четверта година ранку), вони так подивились на нього, що він одразу зрозумів: ці поважні люди йому не повірили. Двоє констеблів у штатському пішли слідом за ним, щоб пересвідчитися, чи справді він живе там, де сказав. Вони бачили, як він дістав свого ключа і зайшов усередину. Тоді вони зайняли позицію навпроти будинку і почали за ним спостерігати.

Зайшовши, він вирішив розпалити камін і приготувати собі щось на сніданок, просто так, аби згаяти час. Але хоч би що він брав, чи то відерце з вугіллям, чи то чайну ложку, все падало в нього з рук або ж він увесь час перечіплявся. Джордж зчиняв стільки шуму, його охоплював смертельний страх від самої думки, що від цього може прокинутись місіс Гіппінгс. Вона подумає, що це злодії, відчинить вікно і закричить: «Поліція!» І тоді ті двоє детективів вдеруться до будинку, закують його в кайдани і відвезуть у поліцейську дільницю.

У нього був хворобливо-нервозний стан. Він уявляв собі, як його допитують, як він намагається пояснити суду всі обставини, йому ніхто не вірить, і його засуджують до двадцяти років каторги, а його матуся помирає від серцевого нападу. Тому він облишив усі намагання приготувати собі сніданок, загорнувся в пальто і сидів так у кріслі, доки о пів на восьму не спустилася донизу місіс Гіппінгс.

Джордж сказав, що від того часу він ніколи більше не вставав так рано: навчило його дуже добре.

Ми сиділи, закутавшись у пледи, і Джордж розповідав мені цю правдиву історію. Він закінчив, і я взявся будити Гарріса веслом. Вдалося мені це зробити лише після того, як я штурхнув його втретє. Він повернувся на інший бік і сказав, що за хвилинку спуститься і що хотів би отримати свої черевики на шнурівці. Ми нагадали йому, де він є, що-правда, довелося застосувати багор. Гарріс аж підскочив, через що Монморансі, який мирно спав у нього на грудях, полетів шкереберть через увесь човен.

Потім ми відгорнули парусину, і всі четверо виткнули голови назовні. Подивилися на воду, і по спинах у нас побігли мурашки. Напередодні ввечері ми казали, що прокинемося зраночку, посидаємо всі покривала, відкинемо парусину і з радісними криками насолоджуємося купанням. Та чомусь зараз, коли настав ранок, ця мрія виявилась не такою привабливою. Вода виглядала мокрою і холодною, а прохізливий вітер пробирав до кісток.

— Ну, хто перший? — нарешті сказав Гарріс.

Першого не знайшлось. Джордж, оскільки це стосувалось його особисто, вирішив це питання швидко: він тихенько всівся подалі у човні і почав натягувати шкарпетки. Монморансі мимоволі заскавулів так, ніби сама лише думка про купання наганяла на нього жах. Гарріс сказав, що потім буде досить-таки важко знову забиратися в човен, і пішов складати свої штані.

Я не хотів відступати, хоча також не був у захваті від купання. Я подумав, що у воді можуть бути корчі та водорости. Тому вирішив піти іншим шляхом — ставши скраечку, поблизкати на себе водою. Я взяв рушника, вибрався на берег і виліз на гілку, що звисала над річкою.

Було дуже холодно. Вітер пробирав до кісток. Я вирішив не близкати на себе водою, а повернутися до човна і вратитися. Я було вже розвернувся, щоб так і зробити, коли раптом клята гілляка переломилася, і я разом з рушником з оглушливим сплеском впав у воду. Перш ніж я зрозумів,

що трапилось, я вже був посеред річки, з добрим галоном¹ води всередині.

— Боже праведний! Старий Джей таки пірнув, — почув я голос Гарріса, коли, відсапуючись, з'явився над водою. — А я думав, що в нього не стане духу це зробити. Що скажеш?

— Ну як? — гукнув Джордж.

— Чудово, — відповів я, спльовуючи. — Ви йолопи, якщо не хочете спробувати. Ні за що у світі я не пропустив би такої нагоди. Спробуйте! Трішки рішучості, і все.

Але мені не вдалося їх переконати.

Того ранку, коли я одягався, сталася одна досить кумедна історія. Я дуже змерз і, повернувшись у човен, намагався якомога швидше надягти сорочку. Я випадково випустив її, і вона впала в річку. Це мене страшенно розлютило, а ще більше — те, що Джордж розреготався. Я не бачив у тому нічого смішного і так Джорджеві й сказав. Але він тільки почав реготати ще більше. Я ще не бачив, щоб хтось так сміявся. Нарешті мені просто терпець урвався, і я сказав йому, що він скажений дурень і безмозкий бовдур. Та він лише надривався від сміху. А потім, коли я розкладав сорочку на землі, помітив, що це була зовсім не моя сорочка, а Джорджева. Я помилково взяв її замість своєї. Комізм ситуації зачепив мене, і я також почав сміятися. Що частіше я переводив погляд із Джорджевої мокрої сорочки на Джорджа, заливаючись сміхом, то веселіше мені ставало. Я так сміявся, що знову впустив сорочку у воду.

— Ти не зби-збираєшся її діставати? — запитав Джордж, трясучись від сміху.

Через сміх я навіть не міг йому нічого відповісти. Але якось між нападами реготу мені нарешті вдалося витиснути із себе:

— Це не моя сорочка — це твоя!

Ніколи раніше мені не доводилося бачити, як обличчя людини з веселого так швидко стає серйозним.

---

¹ Галон — міра об'єму, дорівнює близько 4,405 л.

— Що-о? — закричав він, зіскакуючи з місця. — Безголовий роззява! Ти що, не можеш бути обережнішим? Якого дідька ти не пішов одягатися на берег? Тобі взагалі не можна бути в човні! Подай мені багор.

Я намагався пояснити йому, як це все смішно, але не зміг. Інколи Джордж буває аж ніяк не схильний до жартів.

Гарріс запропонував приготувати на сніданок яєчню-бовтанку. Сказав, що сам її підсмажить. На його думку, в нього це дуже добре виходить. Він завжди смажив її на пікніках та під час прогулянок на яхті. Він був просто уславленим майстром яєчні-бовтанки. Як ми дізналися з його слів, хто хоч раз скуштував Гаррісової яєчні-бовтанки, на жодну іншу їжу після того й дивитися не хотів. А якіщо вона їм не діставалась, вони просто знемагали і помирали.

Від цих розмов у нас покотилася слина. Ми дістали спиртівку, дали йому пательню й ті яйця, що ще не розбилися і не залили всього в кошику, аби він взявся до роботи.

Коли Гарріс почав розбивати яйця, у нього виникли певні труднощі. Хоча найскладнішим для нього було не розбити яйце, а вцілити вже розбитим яйцем у пательню, не давши йому витекти на штани чи на руки. Зрештою йому все ж таки вдалося доправити до неї з півдюжини яєць, і, присівши навпочіпки біля спиртівки, він почав колотити їх виделкою.

Як ми з Джорджем могли судити, це була досить виснажлива праця. Щойно Гарріс наблизався до пательні, він одразу обпікався. Він усе кидав і починав пританцювати довкола спиртівки, трясучи рукою і проклинаючи пательню. Щоразу, коли ми з Джорджем поглядали на нього, він неодмінно виконував цей номер. Спочатку ми навіть подумали, що це було невід'ємною частиною кулінарної процедури.

Ми не знали, що таке яєчня-бовтанка, і думали, що це якась страва червоношкірих індіанців чи аборигенів із Сендвічевих островів, і приготування її неодмінно має супроводжуватись танцями та заклинаннями.

Монморансі захотілось устромити в пательню носа, але киплячий смалець бризнув і обпік його. Тієї ж миті він також заходився пританцювати і причитати. Спостерігати за таким цікавим і захопливим дійством мені ще не доводилось. Ми з Джорджем навіть пожалкували, коли воно скінчилося.

Результат виявився не зовсім таким, як очікував Гарріс. Дуже мало з того, що ми побачили, нагадувало продукт кулінарії. У пательню потрапило шість яєць, а вийшла чайна ложка якогось пригорілого неапетитного місива.

Гарріс сказав, що в усьому винна пательня, і якщо б у нас був котел для приготування риби та газова плита, було б значно краще. Тож ми вирішили не готовувати більше яєчні-бовтанки, доки не матимемо на господарстві всього вищевказаного.

Коли ми закінчили снідати, сонце вже добре пригрівало. Вітер ущух, й кращого ранку годі було й чекати. Усе довкола мало чим нагадувало нам, що ми у дев'ятнадцятому столітті. Споглядаючи річку в світлі ранкового сонця, можна було навіть подумати, що століття, які відділяли нас від незабутнього червневого ранку 1215 року, відійшли вбік, і ми, нащадки англійських йоменів¹ в одязі із домотканого полотна і з кінджалом за поясом, очікуємо побачити, як пишеться та надзвичайно важлива сторінка історії, що її значення через чотириста з лишком років доніс до простих людей Олівер Кромвель, який так глибоко її вивчив.

Гарний літній ранок — сонячний, теплий і спокійний. Але в повітрі витає дух якогось неспокою, що посилюється.

Король Іоанн² перебуває у Данкрофт-Холлі. Напередодні невеличке містечко Стейнс було сповнене брязкотом зброї, лунким цокотом кінських копит по бруківці, вигуками

¹ Йомени — у феодальній Англії дрібні землевласники, які до середини XVII ст. становили основну частину англійського селянства.

² Іоанн Безземельний (Джон Лекленд) — король Англії з 1199 до 1216 р.

командирів, страшними прокльонами та брутальними жартами бородатих лучників, алебардистів, списників і озброєних дротиками іноземних воїнів, які розмовляли незрозумілою мовою.

Прибувають загони лицарів та зброєносців. Їхні яскраві накидки притрушені порохом далеких доріг. У весь вечір двері помешкань сторопіліх містян тільки те ѹ робили, що відчинялися, аби впустити нахабну юрбу солдатів, нагодувати їх і поселити, причому зробити це якнайкраще, інакше непереливки буде тому дому і всім ѹого пожильцям, бо у ті бурхливі часи меч був усьому суддя і присяжні, обвинувач і кат, і за те, що він бере, він платить тим, що залишає живими тих, у кого взяв, якщо на те ѹого ласка.

Довкола вогнища посеред ринкової площе збирається щоразу більше війська баронів. У весь вечір до глибокої ночі вони ѹдять і пиячать, а потім горланять п'яних пісень, грають в кості та лаються. Від полум'я химерні тіні падають на звалену в купу зброю та їхні незgrabні постаті. Сповнені цікавості міські дітлахи підкрадаються якомога ближче, щоб подивитися на них. Міцні сільські дівчата, сміючись, підсідають до них, аби пожартувати та посміятися з відважними вояками, що такі несхожі на сільських парубків, яких вони щойно залишили, і ті стоять остононь із розгубленими посмішками на широких обличчях. У навколоишніх полях тъмяно мерехтять вогні віддалених тaborів, де зібралися прихильники якого-небудь феодала, а десь там, наче безпритульні вовки, причаїлися французькі найманці підступного Іоанна.

І так, з вартовим на кожній темній вуличці, з мерехтінням сигнальних вогнів на кожному довколоишньому пагорбі, ми-нула ніч, і над прекрасною долиною старої Темзи настав ранок того великого дня. Дня, який так багато змінив у долях ще ненароджених поколінь.

Щойно почало сіріти, з нижнього із двох островів, трішки вище від того місця, де ми зараз стоямо, вже було чути

гамір і голоси робітників. Увечері сюди доправили величезне шатро, і тепер його встановлювали. Теслі облаштовували ряди лав, а з Лондона прибули підмайстри з різnobарвними сувоями шерсті та шовку та гаптованим золотом і сріблом вбранням.

Ось, дивіться! Дорогою, що звивається вздовж берега, сміючись і розмовляючи глибоким гортанним басом, від Стейнса до нас спускаються з десяток міцних алебардистів. Це — люди баронів. Вони зупиняються на протилежному березі десь сотнею ярдів вище від нас і, обіпершись на свою зброю, чекають.

Щогодини дорогою підходять усе нові групи й загони озброєних людей. Їхні шоломи й лати довгими рядами виблискують під вранішнім сонцем, аж поки вся дорога, скільки сягає око, не стане вщерть заповненою блискучим металом і гарцюючими кіньми. Вершники щось вигукують і переїжджають від однієї групи до іншої. Невеликі знамена лініво тріпочуть під подихом теплого вітру. Час від часу відбувається якийсь рух: ряди розступаються, даючи дорогу, і який-небудь великий барон верхи на своєму бойовому коні, в оточенні охорони й зброєносців проходить уздовж, щоб зайняти своє місце на чолі своїх кріпаків і васалів.

А вгорі вздовж схилу Купер-Хілла, що саме навпроти, збираються здивовані селяни та зацікавлені містяни, котрі прибігли зі Стейнса. Ніхто з них достеменно не знає, до чого вся ця метушня, і в кожного своя думка про цю велику подію, на яку вони прийшли подивитися. Дехто каже, що цей день буде на благо всім, але старі люди хитають головами, мовляв, такі казочки вони вже чули й раніше.

Уся річка вниз від Стейнса всіяна човнами, човниками і рибальськими плетінками, які зараз не в пошані і використовуються лише найбіднішими. Міцні гребці перетягують їх через пороги, де згодом постане прекрасний Белл-Уірський шлюз, і вони, наблизившись, наскільки їм стало хоробрості, згуртовуються довкола великих накритих човнів, що

вишикувались у готовності доправити короля Іоанна до місця, де чекає його підпису доленосна Хартія¹.

Настав полудень, і ми разом з усіма людьми впродовж багатьох годин терпляче чекаємо. Поміж народом вже чути розмови, що верткому Іоаннові знову вдалося вислизнути з рук баронів, і разом зі своїми найманцями він утік із Данкрофт-Холлу, і що незабаром, замість того щоб підписувати хартії вольностей для свого народу, він перейде до інших справ.

Але ні! Цього разу його вхопили залізними кліщами, і даремно він намагався вивернутися й вислизнути. Десь далеко внизу на дорозі з'являється хмаринка куряви. Вона наближається і росте. Дедалі голоснішим стає стукіт копит. Бліскуча кавалькада яскраво вбраних лордів і лицарів просувається від однієї групи людей до іншої. З усіх боків її супроводжують йомени баронів, а посередині — король Іоанн.

Він верхи прямує туди, де на нього чекають у всій готовності човни, а великі барони виступають із шеренг, щоб привітати його. Він вітається з ними з усмішкою на устах, промовляє приємні дружні слова, наче його запросили на якийсь бенкет, влаштований на його честь. Але, вже пристаючи, щоб злісти з коня, він окидає швидким поглядом своїх французьких найманців, які вишикувались позаду, і грізні шеренги вояків баронів, які колом оточили його.

А може, ще не пізно? Один потужний несподіваний удар вершникові збоку, заклик до французьких вояків, відчайдушна атака на розгублені шеренги, що стоять поперед нього, — і всі ці бунтівні барони пошкодують про той день, коли вони насмілилися втрутитись у його плани! Вправною рукою можна переламати хід гри навіть у такий момент. Був би тут зараз Ричард! Він би вирвав із рук чашу свободи, яку

¹ Ідеється про Велику хартію вольностей (Магна Карта) — першу «неписану» конституцію Англії, підписану королем Іоанном у 1215 р.

Англія піднесла до своїх уст, і ще сотню років не дізналася б, яка вона на смак, ця свобода.

Але серце короля Іоанна здригається від суворого вигляду англійських вояків, він знову береться за вуздечку, злазить з коня і сідає у перший човен. Барони, тримаючись вкритими латами руками за руків'я мечів, ідуть за ним. Лунає наказ вирушати.

Яскраво прикрашені човни повільно відпливають від берега в Ранніміді. Повільно проти швидкої течії вони прокладають собі шлях і, з глухим звуком вдаряючись, пристають до берега невеличкого острова, який віднині буде носити назву острова Великої Хартії. Король Іоанн сходить на берег, і ми, затамувавши подих, чекаємо. Ось повітря здригається від гучного крику — на наших очах міцно закладено великий наріжний камінь англійського храму свободи.

Розділ XII

Генрих VIII і Анна Болейн. — Недоліки життя в одному будинку з парою закоханих. — Важкі часи для англійського народу. — Нічні пошуки краси. — Безпритульні. — Гарріс готується померти. — Поява янгола. — Раптовий напад веселошів. — Легка вечеря. — Сніданок. — Висока ціна на гірчицю. — Жахлива битва. — Мейденхед. — Ми йдемо під вітрилами. — Троє рибалок. — Ми прокляті.

Я малював в уяві всі ці сцени, коли Джордж сказав, що якщо я вже достатньо відпочив, то чи не хотів би я допомогти йому помити посуд. Це повернуло мене від днів славетного минулого до прозайчного сьогодення з усіма його незгодами та гріховністю.

Я спустився у човен і за допомогою дерев'яної палички та жмутка трави вичистив сковорідку, а потім витер її Джорджевою мокрою сорочкою.

Ми вирушили на острів Великої Хартії і поглянули на камінь, який стояв там у будинку і на якому, як кажуть, було підписано визначну хартію. Чи була вона підписана саме тут чи на іншому березі, біля Ранніміда, як стверджують інші, невідомо. Хоча я більше склонний до відомої серед людей версії з островом. Поза всяким сумнівом, якби я був одним із тогочасних баронів, то всіляко намагався би переконати своїх товаришів у тому, що такого верткого клієнта, як король Іоанн, слід доправити саме на острів, де в нього було б значно менше можливостей влаштувати якийсь сюрприз чи знову щось утнути.

Біля Енкервік-Хаусу, що неподалік від мису Пікніків, є руїни старого монастиря. Кажуть, що біля цього монастиря Генрих VIII зустрічався з Анною Болейн¹. Він також часто зустрічався з нею і біля замку Гевер у Кенті, і десь поблизу Сент-Олбенса. У ті дні англійцям, напевно, важко було віднайти якийсь клаптик землі, де б не побувала ця молода легковажна парочка.

Чи доводилося вам коли-небудь жити в будинку, в якому є закохана парочка? Витримати це надзвичайно важко. Ви вирішуєте піти посидіти у вітальні і виrushаєте туди. Щойно ви відчиняєте двері, як одразучуєте якийсь галас, ніби хтось щось раптом згадав. Ви заходите і бачите, що Емілі стоїть біля вікна і з цікавістю спостерігає за протилежним боком вулиці, а в іншому кінці кімнати ваш приятель Джон Едвард з головою поринув у розглядання фотографій чиїхось родичів.

— О! — кажете ви, зупинившись у дверях. — Не знав, що тут хтось є.

— Та невже? — холодно питає Емілі.

Своїм тоном вона дає зрозуміти, що не вірить вам.

Якусь мить ви вагаєтесь, а потім кажете:

---

¹ Анна Болейн — дружина короля Генріха VIII, мати королеви Єлизавети I.

— Тут дуже темно. Чому ви не запалите газ?

Джон Едвард здивовано каже, що він цього не помітив, а Емілі каже, що її татусеві не до вподоби, коли в обідню пору запалюють газ.

Ви розповідаєте їм одну-дві новини і висловлюєте свої думки та погляди на ірландське питання. Але, схоже, їм це не цікаво. Хай би що ви розповідали, вони відповідають лише щось на зразок: «О-о!», «Та невже?», «Насправді?», «Так» і «Це неможливо!». Після десяти хвилин такої розмови ви прямуєте до дверей і вислизаєте з кімнати. Ви дещо здивовані тим, що двері за вашою спиною одразу ж зачиняються і замикаються без будь-якої вашої участі.

Півгодини потому ви вирішуєте піти попихкати лялькою в оранжереї. Єдине крісло, яке там є, зайняте Емілі, а Джон Едвард, якщо він довіряє своєму одягові, сидить на підлозі. Вони ні про що не розмовляють, але з погляду, який вони вам подарували, можна зрозуміти все, що може бути сказане в цивілізованому товаристві. Ви одразу ж розвертаєтесь і швиденько зачинаєте за собою двері.

Тепер ви вже побоюєтесь навіть поткнутися у будь-яку з кімнат будинку. Тож, прогулявшись кілька разів угору-вниз сходами, ви йдете до себе в спальню і сидите там. Зрештою вам це набридає, ви надягаєте капелюх і йдете до саду. Спускаєтесь стежкою і, коли проходите повз альтанку, ви-рішуєте зазирнути туди. Але там у кутку сидять тих двоє ідіотів. Вони помічають вас і, як зрозуміло з їхнього вигляду, думають, що з якихось нехороших міркувань ви за ними стежите.

— Ні щоб відвести собі якусь окрему кімнату для цього і не змушувати інших на все це дивитися... — бурчите ви, прямуєте до будинку, хапаєте парасольку і забираєтесь геть.

Щось подібне, напевно, було й тоді, коли той безрозсудний Генрих VIII упадав за своєю маленькою Анною. Несподівано наштовхнувшись на них, коли вони при місячному

сяйві блукали довкола Віндзора та Рейсбері, мешканці Бекінгемшира, напевно, вигукували: «О-о! Це ви!», а Генрих, червоніючи, відповідав: «Так, я прибув, щоб зустрітись з однією особою». Анна ж, напевно, казала: «О-о! Я така рада бачити вас! Як цікаво! Я щойно зустріла містера Генриха VIII, і він іде в той самий бік, що і я».

Ті люди йшли і, напевно, говорили поміж собою: «Забираємося звідси, нехай вони собі тут воркочуть і муркочуть. Ідьмо до Кента».

Вони виrushали до Кента. І перше, що вони бачили в Кенті, були Генрих і Анна, які прогулювались біля замку Гевер.

— Та що за халепа! — казали вони. — Ходімо звідси. Мені це вже починає набридати. Йдемо до Сент-Олбенса. Сент-Олбенс — тихе гарне містечко.

Коли вони прибувають до Сент-Олбенса, знову ж таки бачать ту парочку, яка цілується під стінами абатства. Після того ті люди йшли геть і, напевно, ставали піратами, доки не закінчувались усі весільні процедури.

Ділянка річки від мису Пікніків до Віндзорського шлюзу зачаровує своєю красою. Тіниста дорога, вздовж якої то тут, то там красуються охайні будиночки, звивається понад берегом до самого готелю «Ауслейські дзвони». Як і більшість прибережних готелів, цей готель стоїть у дуже мальовничому місці, і там, як каже Гарріс — а в цих питаннях Гаррісові можна довіряти, — завжди можна випити кухоль відмінного елю. Старий Віндзор — по-своєму відоме місце. Тут був палац Едварда Сповідника¹, саме тут судді тих часів довели причетність великого графа Годвіна до смерті брата короля. Ерл Годвін відламав шматок хліба і, тримаючи його в руці, сказав:

— Якщо я винен, то нехай я удавлюсь цим хлібом.

---

¹ Святий Едвард Сповідник — король Англії з 1042 до 1066 р., останній представник династії Вессексів.

Він поклав хліб до рота і спробував проковтнути його, але вдавився і помер.

За Старим Віндзором річка не така мальовнича, і лише біля самого Бовені вона знову набуває своєї краси. Ми з Джорджем тягнули човна повз Хоум-парк, який простягається по правому берегу від моста Альберта до моста Вікторії. Коли ми проходили біля Детчета, Джордж запитав мене, чи пам'ятаю я нашу першу подорож річкою, як ми висадились біля Детчета о десятій годині вечора та як нам хотілося спати.

Я казав, що, безперечно, пам'ятаю її і що таке не скоро забувається.

У суботу напередодні серпневих канікул ми були втрьох, так само, як і тепер. До Детчета ми підійшли втомленими і дуже хотіли їсти. Узявши кошик, дві валізи, покривала, плащі та інші речі, ми пішли поглянути, де можна зупинитися. Ми підійшли до невеличкого гарненького готелю. Весь його ганок був обвітій клематісом та плющем. А от жимолості там не було. Я не знаю чому, але мені вкрай хотілося, щоб була жимолость, тому я сказав:

— Hi, не будемо тут зупинятися. Пройдемо трохи далі, може, десь є готель із жимолостью.

Ми пішли далі і прийшли до іншого готелю. Це також був гарний готель, і з одного боку все було обплетене жимолосью. Але Гаррісові не сподобався вигляд чоловіка, який стояв, спершись на вхідні двері. Він сказав, що той чоловік зовсім не схожий на добру людину, і, крім того, на ногах у нього потворні черевики. І ми знову пішли далі. Ми пройшли чималу відстань, але на своєму шляху більше не натрапили на жоден готель. Потім ми зустріли якогось чоловіка і запитали в нього, як пройти до якого-небудь із них.

— Але ж вони залишились у вас позаду, — сказав він. — Повертайте і йдіть назад. Там буде готель «Олень».

— Ми там були, — відповіли ми, — нам там не сподобалось: там немає жимолости.

— Ну, тоді, — продовжував чоловік, — якраз навпроти є «Панська садиба». Туди не заходили?

Гарріс відповів, що ми не захотіли там зупинятися через те, що нам не сподобався вигляд чоловіка, який стояв біля дверей, а крім того, Гаррісові ще й не сподобалися колір його волосся і черевики.

— Тоді я навіть не знаю, що вам порадити, панове, — сказав наш перехожий. — Крім цих двох тут більше немає готелів.

— Що, взагалі? — вигукнув Гарріс.

— Жодного, — відповів чоловік.

— Що ж нам, в дідька, робити? — закричав Гарріс.

Тут обізвався Джордж. Він сказав, що коли ми з Гаррісом хочемо, то можемо збудувати собі такий готель, який нам до вподоби, і найняти відповідну прислугу. Що ж до нього, то він повертається в «Олень».

Досягти в чомуусь ідеалу ніколи не вдавалось навіть най-світлішим головам. Усвідомлюючи нікчемність земних бажань, ми з Гаррісом зітхнули і пішли слідом за Джорджем.

Ми принесли наші речі до «Оленя» і склали їх у холі.

Підійшов господар і привітався:

— Добрий вечір, джентльмені.

— О-о, добрий вечір, — відповів Джордж, — нам, будь ласка, три ліжка.

— Дуже шкода, сер, — сказав господар, — але, боюсь, із цим я не зможу вам зарадити.

— Пусте, — сказав Джордж, — може бути і два. — Двоє з нас можуть спати на одному ліжку, хіба ні? — продовжував він, повертаючись до мене з Гаррісом.

— Так, звичайно, — відповів Гарріс. Він подумав собі, що ми з Джорджем дуже легко зможемо поміститися на одному ліжку.

— Дуже шкода, сер, — знову повторив господар, — але в цілому будинку немає жодного вільного ліжка. Ми і без того вже повкладали по двоє, а то й по троє чоловіків в одне ліжко.

Це дещо приголомшило нас.

Але Гарріс був давнім мандрівником. Він швидко опанував ситуацію і, весело засміявшись, сказав:

— Ну що ж... Справді нічого не можна вдіяти. Доведеться миритися з незручностями. Влаштуйте нас у більярдній.

— Дуже шкода, сер. Троє джентльменів уже сплять на більярдному столі, а двоє в кав'янрі. Жодної можливості прийняти вас на ніч.

Ми взяли свої речі і пішли до «Панської садиби». Це був гарний невеликий готель. Я сказав, що мені він подобається навіть більше, ніж попередній, Гарріс погодився зі мною і мовив, що все буде гаразд і що нам необов'язково дивитися на того чоловіка зrudим волоссям, та й, зрештою, не винен же він у тому, що в нього руде волосся.

Коли Гарріс говорив про це, в його голосі звучали доброзичливість і співчуття.

У «Панській садибі» нас навіть не хотіли слухати, господиня зустріла нас біля сходів і привітала повідомленням, що протягом останніх півтори години ми вже чотирнадцята компанія, яку їй доводиться завернути. На наші несміливі пропозиції щодо стайні, більярдної кімнати чи вугільного льоху вона лише презирливо посміхнулася: всі ці закапелочки вже давно були захоплені.

Чи може вона порадити якесь місце в селі, де ми могли б зупинитися на ніч?

— Якщо ви готові змиритися з певними незручностями — але запам'ятайте: я вам цього не радила — то за півмилі вниз по Ітонській дорозі є пивниця.

Ми не стали чекати, що вона казатиме далі. Ми схопили кошики, валізи, плащі, покривала, решту пакунків і помчали. Туди було радше миля, ніж півмилі, але нарешті ми дісталися до місця і, відсапуючись, увійшли усередину.

Зустріли нас досить безцеремонно. Усі просто сміялися. У цілому будинку було всього три ліжка, і на них уже спали семеро одиноких джентльменів та дві подружні пари. Однак

добросердний господар, який саме був у залі, порадив нам спробувати щастя в бакалійника, це поряд з «Оленем». І ми знову пішли назад.

У бакалійника не було де яблуку впасти. Якась стара леді, що трапилась нам у крамниці, люб'язно запропонувала пройти з нею zo чверть милі до своєї подруги, котра інколи здає кімнати чоловікам.

Ця літня пані ходила дуже повільно, тож до її подруги ми йшли хвилин зо двадцять. Ми пленталися за нею, і наш похід вона прикрашала розповідями про те, як у неї болить脊на.

Кімнати її подруги вже були зайняті. Звідти нас скерували до будинку 27. Двадцять сьомий був заповнений, і послили нас до тридцять другого. Але і в тридцять другому все було зайято.

Потім ми повернулись на велику дорогу, Гарріс сів на кошик і мовив, що більше нікуди не піде. Сказав, що тут місце наче спокійне і він хотів би тут і померти. Він попросив Джорджа й мене поцілувати за нього його матусю, а також переказати всім родичам, що він пробачив їх усіх і помер щасливим.

Саме цього часу з'явився янгол в образі маленького хлопчика (мені здається, що більш вдалого образу для ангела годі й придумати). В одній руці він ніс жбан із пивом, а в іншій щось прив'язане до мотузки. Він відпускав його, воно падало і вдарялось кожен раз об камінь, хлопчик знову смикав його до себе, і все це супроводжувалось якимсь особливо неприємним, жалібним і стражденним звуком.

Ми запитали цього посланця небес (пізніше ми зрозуміли, що саме ним він і виявився), чи не знає він якого-небудь самотнього будинку з нечисленними і немічними мешканцями (краще, коли б це були старі пані чи паралітики), які не побояться прийняти на ночівлю трьох доведених до відчаю чоловіків, або, може, підкаже, де є який-небудь сви-

нарник, чи якась закинута піч для випалювання вапна, чи ще щось. Нічого з того, про що ми питали, він не знав, принаймні одразу сказати не міг. Але мовив, що, якщо ми хочемо, то можемо піти з ним — у його матері є вільна кімната, і вона може здати її нам на ніч.

При світлі місяця ми кинулися йому на шию і благословили його. Картина, певно, мала б чудовий вигляд, якби хлопчика не здолали наші емоції, і він, не в змозі протистояти їм, опустився на землю, і ми навалилися на нього зверху. Гарріс настільки переповнився радістю, що в нього затуманився розум: він вихопив у хлопчика жбан із пивом і, перш ніж прийти до тями, наполовину спорожнив його, потім кинувся бігти, і ми з Джорджем мусили нести весь наш багаж.

У невеличкому будинку, де жив хлопчик, було чотири кімнати. Його мати — добра душа! — подала нам на вечірню шматок бекону, який ми змололи дочиста (п'ять фунтів), потім — пиріг із джемом і два чайники чаю. Лише тоді ми пішли спати. У кімнаті було два ліжка, одне з яких було на коліщатках, два тути і шість дюймів завширшки. Ми з Джорджем лягли на нього і, щоб не впасти, зв'язались між собою простирадлом. Друге ліжко належало маленькому хлопчикові, і Гарріс на ньому влігся сам. Вранці ми побачили, як з нього на два тути стирчать Гаррісові ноги, і коли ми з Джорджем умивалися, то скористалися ними замість вішака для рушників.

Наступного разу, коли ми приїхали до Детчета, ми вже не були такими перебірливими щодо готелів.

Та повернімося до нинішньої подорожі. Нічого особливого не сталося, і ми потихеньку тягли нашого човна. Ми дотягли його до Мавпячого острова і зупинились там, щоб поснідати. Снідали ми холодною яловичиною, коли раптом звернули увагу на те, що забули взяти гірчицю. Мені здається, що більше ніколи в житті, ні раніше, ні після того, мені так не хотілося гірчиці, як того ранку. Як правило,

я взагалі байдужий до гірчиці і вживаю її час від часу. Але зараз я був ладен віддати за неї все на світі.

Не знаю, скільки світів може бути у всесвіті. Але я віддав би їх усіх тому, хто саме тієї миті приніс би мені ложку гірчиці. Коли я чогось хочу і не можу його отримати, я ладен на все.

Гарріс сказав, що за гірчицю він також віддав би все на світі. Якби хтось у той час прийшов до нас із банкою гірчиці, йому б надзвичайно пощастило: він до кінця своїх днів володів би всіма світами.

Хоча хтозна... Якщо б у нас із Гаррісом вже була гірчиця, ми, напевно, спробували б переглянути нашу угоду.

Охоплена бажанням отримати, людина робить несуспітні пропозиції. Та, отримавши бажане, починає розуміти, якими безглуздими вони є відносно вартості отриманого. Мені розповідали про одного чоловіка, який вирушив у гори у Швейцарії. Він казав, що віддав би все на світі за кухоль пива. Та коли дістався якоїсь невеличкої пивнички, де воно було, обурення його не мало меж, бо з нього запросили п'ять франків за пляшку. Він назвав це грабунком і навіть написав до «Таймс».

Над човном панувала гнітюча атмосфера — гірчиці у нас не було. Ми мовчки жували нашу яловичину, і наше існування видалося беззмістовним і нецікавим. У думках проходили щасливі дні дитинства, і чути було лише наші зітхання. Коли ми доплентались до яблучного пирога, на душі трішки просвітліло, а коли Джордж витягнув із кошика бляшанку з ананасами і викотив її на середину човна, нам здалося, що життя не таке вже й погане.

Ми троє дуже любимо ананаси. Ми розглядали малюнок на бляшанці, ми думали про те, який там сік, посміхалися один до одного, а Гарріс уже навіть приготував ложку.

Тоді ми стали шукати ножа, щоб відкрити бляшанку. Перевернули все дотори дном у кошику, вивернули усе з валіз, підняли дошки на дні човна, винесли все на берег і перетрусили — відкривачки не було.

Гарріс спробував відкрити бляшанку кишеньковим ножем. Ніж зламався, і він неабияк порізався. Джордж спробував ножицями. Ножиці вистрибнули з рук і мало що не викололи йому очі.

Поки ці двоє перев'язували рані, я вирішив зробити в бляшанці отвір гострим кінцем багра. Але багор вислизнув, і, як наслідок, я опинився між човном і берегом на два фути у брудній воді. Бляшанка, без жодної подряпини, покотилася і розбилася чашку.

Ми оскаженіли. Ми взяли бляшанку на берег, Гарріс пішов у поле і приніс величезний гострий камінь, а я повернувся до човна і виволік звідти щоглу. Джордж тримав бляшанку, Гарріс приставив до неї згори гострий кінець каменю, а я взяв щоглу, підняв її високо і щосили опустив.

Того дня Джорджеві врятував життя його солом'яній капелюх. Він його досі береже (точніше, те, що від нього лишилося), і зимовими вечорами, коли, попихуючи люльками, друзі розповідають усякі бувальщини про небезпеки, через які їм довелося пройти, Джордж приносить його і показує всім довкола, знову і знову розповідаючи ту історію, щоразу прикрашаючи її новими небувалими подробицями.

Гарріс відбувся незначними синцями.

Потім я взяв бляшанку і почав товкти її щоглою. Я товк її, доки не втратив сили, після чого вона перейшла до рук Гарріса.

Ми позбивали на ній усі краї, ми розплющили її, вона набувала усіх відомих геометрії форм, але бодай крихітної дірочки зробити нам не вдавалось. Потім до неї взявся Джордж. Він так її гамselив, що вона набула якоїсь незрозумілої, неземної і неприродно потворної форми. Джорджеві аж самому стало страшно, і він відкинув щоглу вбік. Ми сіли на траву і мовчки дивилися на неї.

Через усю банку проходила довга вм'ятина, яка нагадувала їдку посмішку. Це нас так розлютило, що Гарріс схопив

її та жбурнув далеко на середину річки, і поки вона тонула, її услід ми посилали прокляття за всі ті страждання, які вона змусила нас витерпіти, а потім сіли в човен і погребли звідти, не зупиняючись до самого Мейденхеда.

Мейденхед надто високої про себе думки, тому не можна вважати його приємним. Це улюблене місце річкових денді та їхніх розчепурених супутниць. Це місто вишуканих готелів, які відвідують переважно розпещені франти і балерини. Це відъомська кухня, на якій плодяться оті річкові демони — пароплави. У всякого князька із «Лондонської газети» є «маленький будиночок» в Мейденхеді, а геройна тритомного роману обов'язково обідає там, коли вкотре виходить позабавлятися з чиємось чоловіком.

Ми швидко минули Мейденхед і попливли, повільно та спокійно, споглядаючи довколишню красу, яка оточувала нас на підході до Боултерівського та Кукхемського шлюзів. Клівденський ліс, досі в своєму ніжному весняному вбранні, наблизився до самої води і вигравав неповторним розмаїттям тендітної зелені. Ці місця в їхній незайманій красі, напевно, є найбільш привабливими на всій річці, і нам хотілося якнайдовше залишатися в нашому маленькому човні перед цього спокою і тиші.

Одразу за Кукхемом ми звернули в обвідний канал і зупинилися, щоб попити чаю. Коли ми пройшли шлюз, уже настав вечір. Здійнявся прохолодний вітерець — як не дивно, в нашему напрямку. Чому завжди, коли ви на річці, вітер рішуче налаштований проти вас. Уранці, коли ви вирушаєте в подорож на один день, він дме вам назустріч. Ви довго гребете, думаючи, як легко буде повернатися під вітрилом. Але після того, як ви вже попили чаю, він чомусь розвертався, і назад вам знову доводиться наполегливо гребти проти нього.

Якщо ж ви забудете взяти із собою вітрило, в який бік ви не пливли, вітер завжди буде тільки попутним. Так уже воно є! Цей світ — лише випробування, і як іскрам

призначено летіти дотори, так людині від самого її народження призначено долати труднощі.

Проте цього вечора десь нагорі, напевно, помилилися. Замість того щоб дути нам в лиці, вітер повернули у спину. Без зайвого галасу, поки там не зрозуміли, що до чого, ми швиденько поставили вітрило, а самі, поринувши в роздуми, розляглись у човні.

Вітрило випнулося й натяглося, скрипнула щогла, і човен помчав.

Я був біля стерна.

Не знаю більш захопливого відчуття, ніж коли пливеш під вітрилом. Це найбільше схоже на відчуття польоту — якщо він, звичайно, не уві сні. Здається, вітер на крилах несе вас кудись уперед, невідомо куди. Ви перестаєте відчувати себе тим неповоротким, важким і немічним витвором із глини, який, звиваючись, плавує по землі. Ви — часточка Природи! Биття ваших сердець зливається воєдино! Вона обіймає вас своїми руками і пригортає до грудей! Ви єдині духом! У всьому тілі ви відчуваєте легкість! Вітер співає вам пісень. Земля здається такою далекою і такою маленькою. А хмаринки, які так близько над вашою головою, — ваші побратими, і ви простягаєте до них свої руки.

Річка належала нам. Лише вдалині посеред її плеса видніла рибальська плоскодонка з трьома рибалками на ній. Наш човен плавно ковзав над водою, минаючи лісисті береги, і жодному з нас навіть не хотілося розмовляти.

Я кермував.

Коли ми підплівли ближче, то побачили, що ті троє рибалок були старими та похмурими. Вони сиділи на стільчиках у плоскодонці і уважно стежили за своїми вудками. Багряні промені вечірнього сонця відбивалися у воді якимось містичним сяйвом. Немов охоплені полум'ям, стояли велетенські дерева, а вгорі тихо пропливали вкриті позолотою довгі вервечки хмар. Це був час, коли все довкола, ніби зачароване, поринає у надію і смуток. На тлі пурпур-

рового неба дихало вітрило; довкола нас опускалися сутінки, окутуючи світ різnobарвними тінями, а позаду підкрадалась ніч.

Здавалося, що ми, наче лицарі з давньої легенди, пливемо через таємниче озеро в невідоме царство темряви, до великої країни, де ховається сонце.

Але до царства темряви ми не допливли. Ми врізались прямісінько в плоскодонку, на якій рибалили троє стариків. Спочатку ми не могли второпати, що трапилось, бо за вітром нічого не було видно, але з характеру мови, що лунала у вечірньому повітрі, ми зрозуміли, що поряд з нами людські істоти і що вони роздратовані й незадоволені.

Гарріс опустив вітрило, і нам усе стало зрозумілим. Ми збили тих трьох старих джентльменів з їхніх стільчиків, і вони звалились на купу на дні човна. І тепер вони зі стогонами намагаються повільно відділитися один від одного, струшуючи із себе рибу. При цьому вони щедро обсипали нас лайкою. Це були не абияка лайка — це були довгі, ретельно продумані, змістовні фрази, які охоплювали все наше життя і сягали в далеке майбутнє разом з усіма нашими родичами і всім, що нас стосувалося. Це була справжня, добірна лайка.

Гарріс сказав їм, що, просидівши цілий день із вудкою, вони мають бути нам вдячні за невеличке пожавлення, а також додав, що він вражений і засмучений тим, що люди їхнього віку так легко піддаються своєму настроєві.

Але це аж ніяк не допомогло.

Після цього Джордж оголосив, що кермувати буде він. Він сказав, що навряд чи можна сподіватися, що мізки на кшталт моїх могли повністю присвятити себе керуванню човном, і поки ми не потонули, буде краще, коли за човном слідкуватиме звичайна людина. Він узяв мотузки і довів нас до Марлоу.

У Марлоу ми залишили човна біля мосту і пішли ночувати в «Корону».

Розділ XIII

Марлоу. — Бішемське абатство. — У медменхемських ченців. — Монморансі планує вбити старого кота Тома. — Ганебна поведінка фокстер'єра. — Наш від'їзд із Марлоу. — Процесія. — Катер, корисні поради з його знешкодження. — Ми відмовляємося від річкової води. — Миролюбний пес. — Дивне зникнення Гарріса і пирога.

Марлоу — одне з найприємніших міст на ріці, які мені відомі. Це галасливе, жваве містечко. Правду кажучи, загалом не дуже мальовниче. Але в ньому можна знайти безліч привабливих куточків та вуличок. Споглядаючи залишки склепінь зруйнованого моста через Темзу, можна повернутися в своїй уяві до тих днів, коли Ельгар Саксонський заволодів маєтком Марлоу, а потім його захопив Вільгельм¹, щоб передати королеві Матильді. Пізніше він перейшов до ерлів² Ворвікських, а потому — до досвідченого лорда Педжета, радника наступних чотирьох королів.

Якщо після подорожі річкою вам захочеться прогулятися пішки, ви зможете втішатися красою, якої сповнена вся околиця, хоча саме річка тут найкрасивіша. Униз до Кукхема, за лісом Куоррі та луками, багатство краси — неймовірне. Старий добрий ліс Куоррі! Твої вузенькі круті стежинки, твої сповнені спогадів про сонячні літні дні невеличкі галявинки, на яких бавиться вітер! Привиди усміхнених обличь прогулюються твоїми тінистими просіками, а в шелесті листя тихо звучать голоси далекого минулого.

Від Марлоу до Соннінга ще красивіше. На правому березі, не доходячи півмилі до Марлоуського мосту, височить велике старе Бішемське абатство. Колись за його кам'яними

¹ Ідеється про Вільгельма I Завойовника — організатора і керівника нормандського завоювання Англії на початку XI ст.

² Ерл — титул вищої аристократії в англосаксонській Британії в XI ст.

стінами лунали голоси лицарів-тамплієрів, і в різні часи воно слугувало маєтком Анни Клевської та королеви Єлизавети. Скільки всього трагічного та водночас хвилюючого таїть воно в собі!.. Оздоблена гобеленами спальня, потаємна кімната у товщі стін. А привид леді Холі, котра забила до смерті свого маленького сина, і досі бродить там ночами, намагаючись вимити у примарній чаші свої примарні руки.

Тут спочиває всемогутній Ворвік, якому тепер байдуже до таких повсякденних речей, як земні королі та короліства, а також Солсбері, що послужив хорошу службу при Пуатьє¹. Зовсім поряд з абатством, над самою річкою стоїть Бішемська церква, і якщо на якісь могили та пам'ятники й варто подивитися, то це у Бішемській церкві. Там, під Бішемськими буками, плаваючи у човні, той самий Шеллі², який потім жив у Марлоу (його будинок і досі стоїть на Вест-Стрит) написав «Обурення іслamu».

Трохи вище, біля греблі в Харлі, я часто замислювався над тим, що, навіть якби я залишився тут на місяць, мені забракло б часу, щоб насолодитися красою тутешнього краєвиду. Містечко Харлі — це п'ять хвилин пішки від шлюзу — одне з найдавніших на всій ріці. Воно існує, як то кажуть у старій приказці, ще з тих похмурих часів: «Від часів короля Себерта та короля Оффі». Одразу за греблею (вгору по ріці) лежить Данське поле. Тут стояли табором завойовники-данці під час свого походу на Глостершир. Трохи віддалік, біля самого вигину річки, стоять залишки Медменхемського абатства.

Відомі медменхемські ченці, або, як їх ще звикли називати, «Клуб пекельного вогню», членом якого був сумнозвісний Вілкс³, створили братство. Його девіз «Роби так, як

¹ Ідеється про битву при Пуатьє (1356 р.) між англійським військом і французами, в Столітню війну, де англійці здобули перемогу.

² Персі Біші Шеллі — видатний англійський поет-романтик (1792—1822).

³ Джон Вілкс — британський журналіст, публіцист і політик епохи просвітництва, поборник народної свободи. У молодості був членом «Клубу пекельного вогню».

тобі до вподоби» і досі красується над напівзруйнованим входом до абатства. Задовго до того, як було створено це лжеабатство з його збіговиськом нечестивих блазнів, на тому самому місці стояв монастир більш суворих правил, і його ченці були зовсім несхожими на тих розпусників, які змінили їх через п'ятсот років.

Ченці-цистерціанці, абатство яких було там у тринадцятому столітті, замість одягу носили грубі ряси з каптурами і не юї ні м'яса, ні риби, ні яєць. Вони спали на соломі й опівночі вставали, щоб правити месу. Весь день вони проводили в праці, читанні та молитвах. Усе їхнє життя було сповнене мертвого мовчання, тому що жоден з них не промовляв ні слова.

У такому мальовничому, такому яскравому, створеному Богом місці — таке похмуре братство і з таким похмурим життям у ньому. Дивно, що голоси довколишньої природи — ніжні переспіви води, шепті трави біля річки, музика непосидючого вітру — не допомогли цим ченцям якось по-іншому зрозуміти сенс життя. Цілими днями в глибокому мовчанні вони прислухалися, чи не зійде до них голос з небес. А він щодня і щоночі промовляв до них незліченою кількістю звуків, але вони його не чули.

Від Медменхема до чудового Гемблдонського шлюзу річка сповнена неповторного миру і спокою. А далі, за Грінлендсом — там стоїть не надто привабливий будинок мого газетяра, спокійного, скромного, поважного джентльмена, якого влітку можна часто зустріти в цих місцях, коли він енергійно гребе у човні або розмовляє з наглядачем шлюзу — і аж за Генлі усе довкола виглядає дещо бідним і безрадісним.

У понеділок вранці в Марлоу ми встали досить-таки рано. Перед сніданком ми пішли купатися, а коли поверталися, Монморансі показав себе неперевершеним віслюком. Єдине, що ми з Монморансі по-різному сприймаємо, — це коти. Я люблю котів. А от Монморансі — ні.

Коли я бачу кішку, я кажу: «Бідна киця!» — і зупиняюсь, щоб погладити по голові. Вона піднімає хвоста, вигинає

спину і треться носом об мої штани. Між нами панує взаємозрозуміння і спокій. Коли ж кішка потрапляє на очі Монморансі, про це знає вся вулиця. Якби звичайна поважна людина дбайливо використовувала всі ті лайки, які виплескуються за десять секунд, їй би вистачило їх на все життя.

Я не докоряю йому (зазвичай я обмежуюсь тим, що даю йому запотиличника або кидаю в нього каменем), тому що сприймаю це як його єство. У фокстер'єрів уже при народженні в чотири рази більше гріхів, ніж у будь-якого іншого собаки — нам, християнам, доводиться роками докладати зусиль, щоб хоч якось змінити хуліганську природу фокстер'єрів.

Пам'ятаю, якось я зайшов до вестибюля Хеймаркетського універмагу. Довкола було багато собак, вони чекали на своїх господарів, які пішли до магазину скуповуватися. Там були мастиф, одна чи дві колі, сенбернар, кілька ретриверів і ньюфаундлендів, французький пудель з кучмою шерсті на голові та зовсім голим тілом, бульдог, декілька крихітних, наче іграшкових, завбільшки зі щура песиків та пара ѹоркширських дворняг.

Вони спокійно і терпляче сиділи, поринувши у свої думки. У вестибюлі панували мир і злагода. Атмосфера в ньому була сповнена покірності, доброти і спокійного смутку.

І ось до кімнати ввійшла гарненька молода леді. На повідку вона вела сумирного на вигляд невеличкого фокстер'єра. Вона також залишила його там, прив'язавши між бульдогом та пуделем. Якийсь час він сидів і оглядався довкола. Потім звів очі дотори, і склалося враження, що він думає про свою матір. Потім він позіхнув. Потім подивився на інших собак: вони були мовчазними, поважними і сповненими гідності.

Він поглянув на бульдога, що дрімав праворуч від нього. Потім — на пуделя, який гордовито виструнчився ліворуч. А тоді, без будь-якого попередження і без найменшого приводу вкусив того пуделя за передню лапу. Страдницький елемент сповнив тихий напівморок вестибюля.

Схоже, результат його першої спроби привів йому до душі, тож він вирішив продовжити і трішки всіх розворушити. Він стрибнув на пуделя, а потім рішуче атакував колі. Та прокинулася і, не гаючи й міті, з гавкотом кинулася в жорстокий двобій з пуделем. Після того фокстер'єрчик повернувся на своє місце і вхопив бульдога за вухо, намагаючись прогнати його. Бульдог, надзвичайно справедлива тварина, накинувся на всіх, кого міг дістати, включно зі швейцаром, що дало маленько-му тер'єрові можливість безперешкодно насолоджуватися сутичкою з дворнягою, яка зовсім цього не заперечувала.

Тому, хто знає собачу натуру, навряд чи потрібно розповідати, що до того часу всі інші собаки у вестибулі гризлися так, ніби від результату бою залежало їхнє життя чи їхній притулок. Великі собаки скубалися одне з одним, а ті, що менші, воювали між собою і у вільну хвилину хапали великих за лапи.

Вестибуль перетворився на справжнє пекло, лемент стояв неймовірний. Надворі зібралися натовп — люди допитувались, що це там за зібрання або кого там убили і за що. Прибігли чоловіки з жердинами та мотузками і спробували розтягти собак. Навіть поліцію викликали.

У розпалі гармидеру повернулася та гарненька молода панянка, схопила свого любого песика на руки (він уже вклав долі дворнягу, щонайменше на місяць, і тепер сидів з виглядом новонародженого ягняти), поцілувала його й запитала, чи його не вбили і що з ним зробили оті величезні мерзотні та жорстокі собацюри. А він пригорнувся до неї і дивився їй в очі так, ніби хотів сказати: «Який же я радий, що ти прийшла і забрала мене подалі від цього ганебного видовища!».

Вона сказала, що керівництво універмагу не має впускати таких-от великих і злих собак туди, куди приходять зі своїми собаками поважні люди, і що вона має намір подати на декого до суду.

От така вже вона, природа фокстер'єрів. Тому я не засуджу Монморансі за його схильність ганятися за котами. Але того ранку він пожалкував про те, що дав їй волю.

Як я вже казав, ми поверталися з купання, і, коли дійшли до середини Хай-стрит, перед нами від одного з будинків вискочив кіт і побіг через дорогу. Монморансі скрикнув від радощів (це був крик мужнього воїна, який бачить, що ворог іде прямісінько до його рук. Напевно, так кричав Кромвель, коли побачив шотландців, що спускалися пагорбами) і тут-таки кинувся за здобиччю.

Його жертвою був великий чорний кіт Том. Я ще не бачив такого великого кота, так само як і такого пошарпаного. У нього не було половини хвоста, одного вуха і значної частини носа. Він був надзвичайно довгим і м'язистим, здавався втіленням спокою і самовдоволення.

Монморансі кинувся за бідолашним котом зі швидкістю двадцять миль на годину. Але кіт не поспішав — схоже, він навіть гадки не мав, що його життю загрожує небезпека. Він собі спокійно дріботів, аж поки його потенційний убивця не наблизився до нього на один ярд. Тоді він розвернувся і всівся посеред дороги. Він поглянув на Монморансі добродушним допитливим поглядом, наче запитував:

— Ви щось хотіли, сер?

Хоробрості Монморансі не бракувало ніколи. Але у вигляді того кота було щось незвичне, від чого навіть у найвідважнішого пса стислося б серце. Він різко зупинився і поглянув на Тома.

Вони обидва мовчали. Дивлячись на них, можна було собі уявити, що між ними відбувається розмова. Щось на зразок:

Кіт. Чи можу я чимось вам допомогти?

Монморансі. Ні-ні, дякую.

Кіт. Якщо вам справді щось потрібно, ви, не соромлячись, можете сказати.

Монморансі (*відступаючи вниз по Гай-стрит*). О, ні-ні, справді, не переймайтесь. Схоже, я помилився. Мені відалося, що ми знайомі. Вибачте, що потурбував вас.

Кіт. Ну що ви. Навпаки, це мені було приємно. То ви впевнені, що вам нічого не потрібно?

Монморансі (*продовжуючи відступати*). Цілком, цілком, дякую... З вашого боку це дуже люб'язно. Усього найкращого.

Кіт. І вам також.

Після цього кіт підвівся й пішов собі далі, а Монморансі, підібгавши те, що звється хвостом, обережно повернувся до нас і зайняв непомітну позицію позаду.

До сьогодні від самого слова «кіт» Монморансі весь здригається і дивиться на вас таким жалісним поглядом, наче хоче сказати:

— Будь ласка, не треба.

Після сніданку ми пішли скуповуватися, аби заповнити човен харчами на три дні. Джордж сказав, що нам слід набрати овочів: не вживати овочів — не дуже корисно для здоров'я. Він додав, що їх дуже просто готувати, і пообіцяв, що буде цим займатися сам. Тож ми взяли кілька фунтів картоплі, бушель¹ гороху і кілька капустин. З готелю ми взяли пиріг з яловичиною, кілька пирогів з агрусом і баранячу ногу. Фрукти, тістечка, хліб, масло, а також джем, бекон та яйця ми придбали в місті.

Наш від'їзд з Марлоу, я б сказав, був одним із наших найбільших досягнень. Це було щось величаве та вражаюче, і водночас у ньому не було жодної демонстративності. У кожній крамниці, куди ми заходили, ми наполягали, щоб нам одразу все запаковували і відправляли разом з нами. І ніяких: «Гаразд, сер, я зараз же відправляю. Розсильний буде там скоріше за вас», — а потім самим висиджувати на пристані, двічі повертатися в крамницю і здіймати галас. Ми чекали, коли спакують кошики, і забирали розсильних із собою.

Чітко дотримуючись цього правила, ми обійшли добрячу кількість крамниць. Наслідком було те, що коли ми скінчили, слідом за нами йшла ціла команда розсильних із кошиками

¹ Бушель — міра об'єму сипких тіл і рідин в Англії, дорівнює близько 27,2 кг.

наїдків, яких тільки душа бажає, а наш похід униз до річки по Гай-стрит був таким вражаючим видовищем, якого Марлоу, напевно, вже давно не бачив.

Порядок процесії був таким:

Монморансі із палицею в зубах.

Дві не зовсім пристойного вигляду дворняги, друзі Монморансі.

Джордж, із плащем та покривалом в руці і з короткою люлькою в зубах.

Гарріс, який намагався йти невимушено та граційно, несучи в одній руці роздуту валізу, а в іншій — пляшку з лимонним соком.

Розсильні від продавця овочів та від пекаря з кошиками.

Коридорний з готелю з кошиком.

Розсильний від кондитера з кошиком.

Розсильний від бакалійника з кошиком.

Якийсь пелехатий пес.

Розсильний із сирної крамниці з кошиком.

Чоловік із мішком.

Приятель чоловіка з мішком, з руками в кишенях і глиняною люлькою в роті.

Розсильний від торговця фруктами з кошиком.

Я, з трьома капелюхами та парою черевиків у руках і з виглядом, ніби я до цього всього не маю жодного стосунку.

Шестеро хлопчиків та чотири бездомних пса.

На пристані човняр запитав:

— Дозвольте запитати, сер, у вас баркас чи критий бот?

Коли ми сказали йому, що в нас чотиривесловий човен, він, схоже, був здивований.

Того ранку парові баркаси завдали нам чимало клопоту. Це було саме напередодні Хенлейської регати, і величезна їх кількість ішла вгору по річці, деякі самі по собі, деякі з плавучим будиночком на буксирі. Я щиро ненавиджу парові баркаси. Мені здається, що їх ненавидить кожен, хто гребе у човні. Коли я дивлюсь на паровий баркас, я його не бачу, лише

відчуваю, як мені хочеться заманити його в якусь віддалену місцину на річці і там, утиші й на самоті, задушити.

У парових баркасів є надмірна самовпевненість, яка завжди викликає в мене найгірші почуття. Я завжди з тогою згадую ті старі добре часи, коли будь-кому можна було пояснити, що ви про нього думаєте, за допомогою сокирі та лука зі стрілами. Самого виразу обличчя людини, яка стоїть біля стерна з руками в кишенях та сигарою в зубах, достатньо для того, щоб виправдати дії, що позбавили б його спокою, а його сповнений зверхності свисток з вимогою забратися геть з дороги забезпечив би, я в цьому переконаний, вирок будь-якого суду присяжних у складі побережних мешканців як «убивство заради захисту».

Їм доводилось добряче посвистіти нам, щоб ми забралися з дороги. Я не буду вихвалятися, але скажу вам по правді, що за той тиждень наш невеличкий човник завдав їм клопотів, затримок та неприємностей більше, ніж усі інші човни на річці, разом узяті.

— Попереду паровий баркас! — вигукує хтось із нас, побачивши ворога вдалини. За мить у нас все готово до зустрічі з ним. Я берусь за мотузки, а Гарріс і Джордж сідають поряд зі мною, усі ми обертаємося спиною до баркаса, і човен потихеньку випливає на середину річки.

Баркас зі свистом наближається, а ми собі пливемо. Приблизно за сотню ярдів він починає свистіти, немов навіжений. Люди на баркасі нахиляються над бортом і кричать до нас, але ми їх ніколи не чуємо! Гарріс розповідає нам анекдоти про свою матусю, а ми з Джорджем намагаємося не пропустити жодного слова.

Потім той баркас видає останній свисток, та такий, що мало не розривається котел, дає задній хід своїм двигунам, випускає пару, починає крутитися і сідає на мілину. Усі, хто є на борту, збираються на носі і кричать на нас. Люди на березі щось нам гукають. Усі човни, що пропливають повз нас, зупиняються, аби долучитися до всього цього, аж поки

всю річку на милі вгору і вниз не охоплює шалене хвилювання. Аж раптом Гарріс обриває свою розповідь у найцікавішому місці, дивиться вгору з легким подивом і каже Джорджеві:

— Диви! Джордже, щоб я з цього місця не встав, якщо це не паровий баркас!

А Джордж відповідає:

— Ти знаєш, мені здалося, ніби я щось чув!

Ми починаємо нервувати і хвилюватися. Ми не знаємо, як забрати човна з дороги, а люди на баркасі, зібравшись біля борту, дають нам вказівки:

— Правим, правим загрібай, йолопе! Лівим назад. Та ні, не ти — він. Дай спокій мотузкам. Ти що, не чуєш? А тепер разом. Та не туди. Та бодай вас!..

Потім вони опускають човна і приходять нам на допомогу. Після п'ятнадцяти хвилин зусиль вони забирають нас зі свого шляху і можуть пливти далі. Ми їм дуже дякуємо і просимо взяти нас на буксир. Але цього вони ніколи не роблять.

Ми придумали ще один спосіб, як дратувати пасажирів аристократичних парових баркасів. Ми вдаємо, ніби впевнені, що це якась гулянка, і запитуємо в них, чи вони, бува, не з панів К'юбітів чи Бермондсейського ордену, а потому просимо їх позичити нам каструлю.

Літні леді, які не звикли до річки, нервують від самого вигляду парових баркасів. Пригадую, як одного разу я плив від Стейнса до Віндзора — ця ділянка річки особливо багата на ті механічні чудовиська — у компанії з трьома такими пані. Це було дуже захопливо. Щойно їм на очі потрапляв будь-який паровий баркас, вони відразу ж наполягали на тому, щоб пристати до берега і зачекати на суші, доки він не зникне знову. Вони казали, що їм дуже шкода, але, пам'ятаючи про свої родини, вони не можуть піддавати себе ризикові.

Біля Гемблдонського шлюзу в нас закінчилася питна вода, тож ми взяли дзбанок і пішли набрати води до наглядача шлюзу.

У нас завжди говорив Джордж. З улесливою посмішкою він спитав:

— А чи не можна у вас розжитись водою?

— Звичайно, — відповів старий джентльмен. — Беріть, скільки вам потрібно, а решту залиште.

— Дуже вам дякуємо, — пробурмотів Джордж, озираючись довкола. — Але... де вона у вас?

— Там, де й завжди, — мляво промовив у відповідь джентльмен. — Якраз під вами.

— Щось я її не бачу, — обертаючись, сказав Джордж.

— Та де ж ваші очі? — спитав чоловік, повертаючи Джорджа і показуючи йому на річку. — Он її скільки, хіба не бачите?

— А-а! — вигукнув Джордж, зрозумівши, що до чого. — Але ж ми не можемо пити воду з річки.

— Так, це некорисно, але трішки випити можна, — відповів старий. — Саме її я й п'ю впродовж останніх п'ятнадцяти років.

Джордж відповів, що в такому випадку його зовнішність — не найкраща реклама для цього товару і що він надав би перевагу воді зі свердловини.

Води ми набрали в будинку трохи вище. Припускаю, що та вода також була річковою. Але ми цього не знали, тому все минуло добре. Очі не бачать — шлунок перетравлює.

Одного разу ми спробували річкової води. Це було під час тієї ж подорожі, тільки трохи пізніше. Нічого доброго з того не вийшло. Ми йшли за течією і поблизу Віндзора звернули у відвідний канал, щоб попити чаю. Наш дзбанок був порожній, і нам лишалося або пливти далі без чаю, або набрати води з річки. Гарріс казав, що варто спробувати. Він твердив, що, коли воду прокип'ятити, все буде гаразд і що всілякі шкідливі мікроби під час кип'ятіння загинуть. Ми набрали в чайник води з відвідного каналу Темзи і поставили її кип'ятити. Ми дуже ретельно стежили за тим, щоб вода справді-таки закипіла.

Ми зробили чай, вмостилися якомога зручніше і зібралися вже чаювати. Аж раптом Джордж, мало що не донісши чашки до рота, вигукнув:

— А це що таке?

— Що? — запитали ми з Гаррісом.

— Ось це! — відповів Джордж, дивлячись на захід.

Гарріс і я повернули голови в напрямку його погляду — повільно, за течією до нас наблизався собака. Це був найспокійніший і найсумирніший собака зі всіх, яких мені будь-коли доводилося бачити. Я ще не зустрічав собаки, в якого був би такий задоволений вигляд.

Здавалося, йому все було байдуже. В глибокій задумі він плив собі на спині, задерши дотори усі свої чотири лапи. Це був, я сказав би, пристойний пес із добре розвинutoю грудною кліткою. Він наблизався до нас, безтурботний, сповнений гідності й спокою, а потім, порівнявшись із нашим човном, зруечно влаштувався на ночівлю близче до очерету.

Джордж сказав, що йому вже не хочеться ніякого чаю, і виплеснув свій чай у воду. Гарріс також перестав відчувасти будь-яку спрагу і зробив так само. Я вже випив половину свого, але тепер шкодував про це.

Я запитав Джорджа, чи можу я, на його думку, підходити тиф.

Він відповів, що навряд чи це можливо. Скоріш за все, гадав він, мені вдалося цього уникнути. У будь-якому разі впродовж найближчих двох тижнів я знатиму це напевно.

Угору по каналу ми пішли до Воргрейва. Це найкоротший шлях, який виводить вас від правого берега одразу на півмилі вище Маршського шлюзу. Ним варто користуватися: це чудова тіниста ділянка річки. Крім того, ви скорочуєте шлях на добрих півмилі.

Звичайно ж, вхід до нього перегорожено кілками та ланцюгами. А довкола висять дошки з попередженнями і загрозами всіляких тортур, ув'язнення та смерті кожному, хто наслідиться гребти цими водами. Дивно, що ці прибе-

режні нахаби ще не висловлюють претензій на річкове повітря і не погрожують сорока шилінгами штрафу всім, хто ним дихає. Але хорошому гребцеві обійти ті всі кілки та ланцюги нічого не варто. А щодо дощок, то якщо у вас є вільних п'ять хвилин і поблизу нікого немає, зірвіть одну-дві з них і по-жбурте в річку.

Ми добралися до половини каналу і зупинилися, щоб поспідати. Саме під час цього сніданку нам з Джорджем довелось пережити досить серйозне потрясіння.

Гарріс також пережив потрясіння, але, як на мене, його потрясіння ніяк не можна порівняти з тим, що довелось пережити нам із Джорджем.

Ось послухайте. Ми сиділи на траві ярдів за десять від берега. Ми щойно примостилися, щоб взятися до їжі. Три маючи на колінах пиріг з яловичною, Гарріс різав його на шматки, а ми з Джорджем чекали зі своїми тарілками в руках.

— Дайте хто-небудь ложку, — сказав Гарріс, — я хочу зачерпнути підливи.

Кошик стояв за нами, і ми з Джорджем повернулися, щоб дістати з нього ложку. Ми діставали її секунд п'ять, не більше, а коли обернулися знову, Гарріса з пирогом не було!

Навколо розлягалось чисте поле. На сотні ярдів довкола — жодного дерева чи якого-небудь куща. Упасті в річку він не міг, бо ми сиділи перед ним з боку річки, і, щоб зробити це, йому довелося б перелізти через нас.

Ми з Джорджем подивилися навколо, а потім поглянули один на одного.

— Він що, вознісся на небеса? — запитав я.

— Навряд чи йому там був би потрібен пиріг, — відповів Джордж.

Його зауваження видалось досить вагомим, тож варіант із небесами ми відкинули.

— Мені здається, — сказав Джордж, — що стався землетрус.

Ця його думка, звичайно, була більш зрозумілою і реальною.
А потім із нотками смутку в голосі додав:
— Краще б він не різав того пирога.

Зітхнувши, ми знову поглянули туди, де востаннє бачили Гарріса і пиріг. Кров у наших жилах застигла, а волосся стало дики — бо ми побачили голову Гарріса. Нічого більше, само голову. Вона стирчала посеред високої трави, обличчя почервоніло, і на ньому чітко було видно вираз надзвичайног обурення! Першим оговтався Джордж.

— Скажи що-небудь! — вигукнув він. — Ти живий чи мертвий, і де решта тебе?

— Не прикдайтесь невинними дурниками! — промовила Гаррісова голова. — Я переконаний, що ви це зробили навмисно.

— Зробили що? — вигукнули ми з Джорджем.

— Що-що?! Посадили мене ось тут — безглуздий тупий жарт! Тримайте пиріг.

Із самих, як нам здалося, надр землі з'явився пиріг, досить пом'ятий і пошматований. Слідом за ним здійнявся Гарріс — увесь розхристаний, брудний і мокрий.

Виявилося, що, сам того не знаючи, він сів на краєчку невеликої канави, яку за високою травою зовсім не було видно, і, відхилившись трішки назад, разом із пирогом перевинувся в неї.

Потім він казав, що йому ще не доводилось відчувати такого подиву, як тоді, коли він почав провалюватись, не в змозі навіть збегнути, що відбувається. Спочатку він вирішив, що настав кінець світу.

Гарріс і досі думає, що ми з Джорджем усе це влаштували навмисно. Ось такі несправедливі підозри переслідують навіть найбільш безвинних, і, як казав поет, «хто зможе уникнути наклепу?»¹.

А ѿ справді, хто?

---

¹ Шекспір, «Гамлет», дія 3, сцена 1. Пер. Л. Гребінки.

Розділ XIV

Воргрейв. — Воскові фігури. — Соннінг. — Рагу. — Монморансі глузує. — Битва з чайником. — Джордж та банджо. — Розчарування. — Труднощі на шляху до музики. — Навчання грі на волинці. — Гарріс сумує після вечері. — Ми з Джорджем ідемо на прогулянку і повертаємось голодними й мокрими. — З Гаррісом відбувається щось дивне. — Гарріс і лебеді, чудове оповідання. — Тривожна ніч Гарріса.

Після сніданку нам вдалося зловити легкий вітерець, і він потихеньку поніс нас повз Воргрейв і Шиплейк. Причайвшись за звивиною річки, розніжений під дрімотними променями полуденного літнього сонця, Воргрейв відтворює чудову картину старовини, яка надовго залишається в пам'яті.

Готель «Св. Георгій і Змій» у Воргрейві може похизуватися своєю вивіскою. З одного боку її розписав Леслі¹, член Королівської академії, а з іншого — Ходжсон, що родом із Ходжсона. Леслі зобразив битву, а Ходжсон — сцену після битви, на якій Георгій, зробивши свою справу, насолоджується пінтою пива.

У Воргрейві жив Дей, автор «Сендфорда і Мертона»². Там же, що ще більше додає слави Воргрейву, його було і вбито. У церкві стоїть пам'ятник місіс Сарі Хілл, що заповідала щороку на Великдень ділити один фунт між двома хлопчиками та двома дівчатками, які «завжди в усьому слухалися своїх батьків, ніколи не лаялися, не брехали, не крали і не били вікон». Уявити тільки: відмовитися від усього цього заради п'яти шилінгів на рік! Направду, вони того не варті.

Розповідають, що колись, багато років тому, у місті з'явився хлопчик, котрий справді ніколи нічого такого

¹ Чарльз Роберт Леслі — англійський художник (1794—1859).

² Сендфорд і Мerton — герой популярної повісті Томаса Дея (1748—1789) «Історія Сендфорда і Мертона».

не робив, принаймні ніхто не міг сказати, що він це робив. Що, зрештою, і вимагалося. За це його було нагороджено короною слави. А впродовж трьох тижнів по тому його у скляній шафі виставляли напоказ у залі мерії.

Що сталося з грішми після того, не знає ніхто. Кажуть, що їх завжди передають найближчій галерей воскових фігур.

Шиплейк — красиве село, однак лежить воно за пагорбами і побачити його з річки не можна. У шиплейкській церкві брав шлюб Теннісон¹.

Близче до Соннінга річка звивається поміж багатьох островів. Там вона дуже спокійна, мовчазна і малолюдна. Лише інколи надвечір там можна зустріти якусь парочку закоханих селян, які прогулюються її берегами. Appi та лорд Фітцнудл² лишилися позаду біля Генлі, а до похмурого брудного Рединга ще далеко. Це та ділянка річки, де можна помріяти про минулі дні, згадати людей, що пішли від нас, і подумати про те, що могло б статися, але не сталося, хай йому чорт.

Біля Соннінга ми вибралися із човна і пішли прогулятися містечком. Це найчарівніший куточек на всій річці. Воно більше схоже на якийсь театральний майданчик, аніж на містечко, збудоване з цегли на вапняковому розчині. Кожен будинок купається в трояндах, і зараз, на самому початку червня, своєю витонченою пишнотою вони заполонили все довкола. Якщо ви хочете побути в Соннінгу, зупиніться в готелі «Буйвіл», що за церквою. Це справжній середньовічний сільський готель з його низенькими затишними кімнатками та гратчастими вікнами, з нездоланими сходами та звивистими коридорами і з зеленим сквериком перед

¹ Альфред Теннісон (1809—1892) — відомий англійський поет.

² Appi та лорд Фітцнудл — узагальнені імена протилежних за своїм суспільним становищем кокні (презирливо-глузливе прізвисько уродженців Лондона із середніх та нижчих прошарків суспільства) та аристократичного сноба. Обидва типи характеризуються вульгарністю та обмеженістю.

входом, де вечорами на лавицях у затінку дерев збираються старі чоловіки, щоб випити кухоль елю та погомоніти про сільські справи.

Ми блукали мальовничим Соннінгом десь із годину чи близько того, а потім, оскільки було вже надто пізно, щоб минути Рединг, ми вирішили повернутися на якийсь із островів поблизу Шиплейка і зупинитися там на ніч. Коли ми туди дісталися, було ще досить-таки рано, тож Джордж запропонував скористатися чудовою нагодою і влаштувати собі вишукану смачну вечерю. Він сказав, що покаже нам, які кулінарні дива можна створити на березі річки. З овочів, із залишків холодної яловичини і взагалі з усього, що лишилося, Джордж запропонував приготувати ірландське рагу.

Пропозиція видалася нам чудовою. Джордж назбирав дров і розпалив вогонь, а ми з Гаррісом взялися чистити картоплю. Я ніколи не думав, що чистити картоплю настільки складно. Більш кропіткої справи мені робити ще не доводилося. Почали ми дуже весело, я б навіть сказав, грайливо. Але вже після першої картоплинни від нашої бадьюрості не залишилось і сліду. Що більше ми її чистили, то, здавалося, більше лушпиння на ній лишалося. Коли ми нарешті обчистили все лушпиння та вирізали всі вічка, картоплині не лишилося, принаймні те, що лишилося, не заслуговувало на жодну увагу. Джордж підійшов, поглянув на неї — вона була завбільшки з квасолину — і сказав:

— Е-е ні-і, так не піде. Це — марнотратство. ЇЇ треба шкрабти.

І ми почали шкрабти. Але це виявилося ще важче, ніж чистити. Картопля ж зустрічається незвичайних форм — з випукlostями, наростами, впадинами. Ми працювали без упину двадцять п'ять хвилин, і все, на що ми спромоглися, було чотири картоплинни. Тоді ми запротестували. Сказали, що потім нам ще до ночі потрібно буде відшкрабати самих себе.

Я й гадки не мав, що від шкрябання картоплі людина може так забруднитися. У це важко повірити, але з тих

чотирьох картоплин було стільки лушпайок, що вони вкрили нас із Гаррісом по самі вуха.

Така от економія і ощадливість.

Джордж сказав, що це смішно — готувати ірландське рагу з чотирьох картоплин, тож ми взяли їх із півдюжини, чи, може, трохи більше, вимили їх і вкинули, не шкрябаючи. Ми також поклали туди капустину та всипали з ґалон гороху. Джордж усе це перемішав і сказав, що, як на нього, то трохи рідкувате. Ми вивернули все з кошиків, зібрали все, що ще не з'їли, і кинули до нашого рагу. Вкинули ми туди і половину пирога зі свининою та шматок холодного бекону. Потім Джордж ще знайшов половину банки консервованого лосося і також вивернув його в казан.

Він сказав, що великою перевагою ірландського рагу є те, що можна позбутися багатьох непотрібних речей. Я виловив із кошика кілька надбитих яєць і долучив їх до справи. Джордж зауважив, що це додасть підливі густоти.

Не пам'ятаю, що ми ще туди додавали, знаю лише, що не пропало нічого. А ще пригадую, коли вже страва була майже готова, Монморансі, який з надзвичайною зацікавленістю спостерігав за всією процедурою, серйозно над чимось замислившись, розвернувся і кудись пішов, а за кілька хвилин повернувся з мертвим водяним щуром у зубах, бажаючи представити його як свій внесок до загальної справи. Чи то він хотів поглузувати з нас, чи, може, його бажання було щирим — цього я сказати не можу.

Ми засперчалися, чи варто долучати щура до справи, Гарріс сказав, що, на його думку, все буде чудово, і коли все змішується докупи, то кожна дрібничка йде тільки на користь. Але Джордж був більш консервативним. Він сказав, що ще ніколи не чув, щоб ірландське рагу готували з водяних щурів, і винятково з міркувань безпеки він не бажає експериментувати.

Гарріс зауважив:

— Якщо ти ніколи не будеш пробувати нового, звідки ти знатимеш, яке воно? Саме такі люди, як ти, і стримують

світовий прогрес. Згадай того чоловіка, що вперше скуштував німецьку сосиску!

Наше ірландське рагу вдалося на славу. Я ще ніколи не отримував такого задоволення від їжі. Усе в ньому було таке насичене і таке пікантне. Старі повсякденні страви нам усім вже прийались, а тут... Який аромат, який смак!

Окрім того, воно було дуже поживним. Як сказав Джордж, чого там тільки не було. Щоправда, горох із картоплею могли б бути трішки м'якшими, але у всіх нас були міцні зуби, тож ми не дуже цим переймалися. А підлива! Це була казка. Можливо, трохи загуста для слабкого шлунку, але яка ситна!

Завершили ми чаєм та вишневим пирогом. Коли ми пили чай, Монморансі затіяв бійку із чайником та зазнав нищівної поразки.

Упродовж усієї подорожі він виявляв неабияку цікавість до чайника. Він сідав і дивився, як той кипить. При цьому вираз у пса робився якийсь заклопотаний, і він щоразу гарчав на чайник, намагаючись його роздражнити. Коли той починав булькотіти і випускати пару, він сприймав це як виклик і готовий був тієї ж миті кинутися в бій, але щоразу хтось із нас підбігав і забирав його здобич раніше, ніж йому вдавалося до неї добрatisя.

Сьогодні Монморансі собі вирішив, що випередить нас. Тільки-но чайник видав перші звуки, він підвівся, загарчав і з грізним виглядом рушив до чайника. Це був лише невеличкий чайник, але, сповнений відваги, він зашипів і плюнув на Монморансі.

— То ти так?! — загарчав Монморансі, вишкіривши зуби. — Зараз я тебе навчу поважати пристойного роботяшого собаку, ти, жалюгідний, довгоносий, брудний негідницьку! Ану, ходи сюди!

Він кинувся на бідолашний маленький чайник і вхопив його за носик.

Надвечірню тишу розітнув несамовитий лемент. Монморансі вистрибнув із човна і вирушив на вечірню прогуллянку

зі швидкістю тридцять п'ять миль на годину. Він тричі оббіг острів, зупиняючись біля кожної калюжі, аби втопити в її холодну багнюку свого носа.

Від того дня в його ставленні до чайника поєднувались водночас страх, недовіра і ненависть. Щойно той потрапляв йому на очі, він, гаркнувши і підібгавши хвоста, швиденько забирається якнайдалі. А коли чайник ставили на спиртівку, він кулею вискачував із човна і сидів на березі, доки не за-кінчувались усі чайні справи.

Після вечері Джордж дістав своє банджо і захотів по-грати. Але Гарріс заперечив: сказав, що в нього розболіла-ся голова і почувається він не настільки добре, щоб це зне-сти. На думку Джорджа, від музики йому мало би стати краще. Він сказав, що музика заспокоює нерви і знімає головний біль. Він навіть кілька разів вдарив по струнах, аби показати Гаррісові, що воно таке.

На це Гарріс йому відповів, що нехай краще болить голова.

До того дня Джордж не вчився грati на банджо. Усі дов-кола відмовляли його від цього. Під час нашої подорожі річкою він якось було спробував два чи три рази поробити вправи, але в нього нічого не виходило. Гарріsovих відгуків було достатньо, аби позбавити рішучості будь-кого, а тут ще Монморансі, який сідав і монотонно завивав, щойно Джордж починає грati. Можливостей — жодних.

— І якого біса ти виєш, коли я граю?! — обурено вигу-кував Джордж, намагаючись поцілити в нього черевиком.

— Може, навпаки — це ти граєш саме тоді, коли йому хочеться вити? — заперечив Гарріс, перехоплюючи чере-вика. — Дай йому спокій. Він не може не вити. У нього музичний слух, а від твоєї гри хочеш не хочеш — почнеш завивати.

Тож Джордж вирішив відкласти свої студії на банджо до того часу, коли повернеться додому. Але й там особливих можливостей для цього в нього не з'явилося. Місіс П. що-разу піднімалась до нього і казала, що її особисто дуже

подобається його слухати, але, на жаль, нагорі живе пані, вона в дуже цікавому стані, і лікар побоюється, що це може зашкодити дитинці.

Тоді Джордж спробував виходити з банджо вночі у сквер і практикуватися там. Але мешканці поскаржились у поліцію, і однієї ночі його вистежили й схопили. Усі докази були проти нього, тому його зобов'язали дотримуватися тиші впродовж шести місяців.

Схоже, після цього він втратив будь-який інтерес до музики. Коли минули ті шість місяців, він ще спробував один чи два рази поновити свої заняття, алі знову було те саме: йому доводилось переборювати цілковите нерозуміння і відсутність усіляких симпатій з боку певної частини людей. Зрештою, у повному відчай він дав оголошення про продаж інструмента з великою знижкою — «узв'язку з відсутністю потреби» — і натомість взявся до опанування картярських фокусів.

Так чомусь склалося. Аби навчитися грати на якомусь музичному інструменті, потрібно мати неабияку витримку. Вам здається, що суспільство заради свого ж блага має всіляко допомагати людині оволодіти цим мистецтвом. Але, на жаль...

Колись я зновував одного хлопця, який учився грати на волинці. Ви не повірите, який спротив йому довелося долати. Навіть від членів своєї родини він не отримував того, що можна було б назвати активною підтримкою. Його батько від самого початку був не в захваті від такого заняття і ставився до нього з цілковитою безсердечністю.

Спочатку мій приятель вставав рано-вранці, щоб повправитися, але йому довелось відмовитися від своїх намірів через свою сестру. Вона була побожною і казала, що вкрай негоже з отакого розпочинати свій день.

Тоді він вирішив займатися цим уночі, коли вся його родина вже вкладалася спати. Але нічого доброго з того також не вийшло, до того ж їхній будинок зажив недоброї слави. Люди, що пізно поверталися додому, зупинялися біля нього і прислухалися, а наступного ранку містом ширились чутки,

що минулої ночі в будинку містера Джефферсона сталося жахливе вбивство. Вони розповідали, як з будинку лунали крики жертв, брутальні прокльони та лайки душогуба, благання про помилування та передсмертні хрипи нещасного.

Зрештою йому дозволили займатися вдень на кухні за зчиненими дверима. Але, попри всі ці застережні заходи, його найбільш вдалі пасажі все ж таки долинали до вітальні і мало не доводили його матінку до сліз.

Вона розповідала, що це змушує її згадувати свого нещасного татуся (бідолаху проковтнула акула, коли він купався біля берегів Нової Гвінеї). Чому саме це їй спадало на думку, коли вона чула звуки волинки, пояснити вона не могла.

Потім йому змайстрували якусь хатину в нижній частині саду, за четверть милі від будинку, і коли йому хотілося працювати зі своїм інструментом, то щоразу доводилось тягти його туди. Іноді, коли хтось навідувався до їхнього будинку і, нічого про це не знаючи (йому забули розповісти й попередити його про це), виходив до саду прогулятися, він раптом чув звуки волинки. Не будучи готовим іх почути, він не розумів, що коїться. Якщо це була людина з міцними нервами, з нею ставався лише напад істерії, люди ж зі звичайними розумовими здібностями, як правило, божеволіли.

Слід визнати, що досить боляче дивитися на початківця, який опановує гру на волинці. Я відчув це сам, коли слухав мого юного приятеля. Схоже, зіграти що-небудь на цьому інструменті дуже і дуже непросто. Перш ніж почати щось награвати, слід добряче вдихнути, аби повітря вистачило на весь мотив, принаймні так мені вдалось, коли я спостерігав за Джефферсоном.

Починав він величаво, зі сповненої енергії, войовничої ноти, яка вселяла піднесення. Але що далі він грав, то тихі-шою ставала мелодія, і врешті на останньому куплеті вона майже стихала і ставала більше схожою на шипіння, перемішане зі свистом.

Щоб грати на волинці, треба мати неабияке здоров'я.

Юний Джефферсон навчився грати на волинці лише одну мелодію. Але я ніколи не чув нарікань на брак у нього репертуару — жодного разу. Як він казав, ця мелодія називалася «Кемпбели ідуть — ура, ура!»¹, хоча його батько завжди наполягав на тому, що це «Дзвіночки Шотландії». З упевненістю ніхто не міг сказати, що ж це за мелодія була насправді, але всі погоджувалися з тим, що щось шотландське в ній таки є.

Гостям дозволялося вгадувати з трьох разів. При цьому більшість із них щоразу називали іншу мелодію.

Після вечері в Гарріса пропав настрій. Я думаю, що це через рагу: він не звик розкошувати. Тож ми з Джорджем залишили його в човні, а самі вирішили побродити по Генлі. Гарріс сказав, що він собі вип'є скляночку віскі, запалить люльку, а потім підготує все на ніч. А коли ми будемо повернатися, то щоб гукнули його, і він підпліве на човні й забере нас.

— Тільки дивись, не засни, — промовили ми і пішли.

— Не дуже й заснеш, коли шлунок повний рагу, — буркнув він і погріб назад до острова.

Генлі готовувався до регати, і довкола панувала суцільна метушня. Там ми зустріли чимало своїх знайомих із Лондона, і у веселій компанії час пролетів досить-таки швидко. Було десь близько одинадцятої, коли ми вирушили в чотири-мильну подорож додому — так ми вже звички називати наш човен.

Ніч була похмурою і доволі прохолодною. Накрапав дрібний дощ. Ми втомлено плелися темними мовчазними полями, тихо розмовляючи між собою і гадаючи, чи правильно йдемо. Ми думали про наш затишний човен, про світло ліхтаря, що пробивається крізь тugo напнуту парусину, про Гарріса і Монморансі, про віскі, і нам хотілося якнайшвидше до цього всього повернутися.

¹ «Кемпбели ідуть» — бойовий гімн одного з феодальних кланів Шотландії, який із часом став відомою патріотичною піснею.

Ми уявляли собі, як ми вже сидимо в човні, стомлені й трохи зголоднілі. Довкола — темна річка, безформні дерева, а під ними, ніби велетенський жук-світляк, наш старий човен, такий любий, такий затишний, теплий і життерадісний. Ми уявляли, як вечеряємо, наминаючи холодне м'ясо і передаючи одне одному шматки хліба, чули, як бадьоро брязкають наші ножі, як виривається з-під парусини і леть у глибоку ніч наш веселий сміх. Нам так хотілося, щоб усі наші видіння якомога скоріше стали дійсністю.

Нарешті ми вийшли на дорогу, і це нас підбадьорило, тому що до того ми не були певні, їдемо ми до річки чи віддаляємося від неї, а коли втомлений і хочеться якнайшвидше лягти спати, найбільше дошкауляє непевність. Коли ми проходили повз Скиплейк, годинник пробив за чверть дванадцяту. Джордж замислено запитав:

— Ти часом не пам'ятаєш, на якому з островів ми зупинилися?

— Ні, — відповів я, також дещо задумано. — А скільки їх тут?

— Лише чотири, — сказав Джордж. — Якщо він не спить, то все буде гаразд.

— А якщо спить? — запитав я. Але ми одразу ж прогнали від себе такі думки.

Коли навпроти нас з'явився перший острів, ми погукали, однак відповіді не було. Ми пішли до другого і спробували знову — результат був такий самий.

— А-а! Тепер я згадав, — сказав Джордж. — Ми були на третьому.

З надією ми побігли до третього острова і почали гукати. Жодної відповіді!

Справи серйознішали. Було вже за північ, готелі в Скиплейку та Генлі були переповнені, а ходити від будинку до будинку, стукаючи серед ночі у двері, і питати, чи не здадуть нам кімнату, було якось негоже. Джордж запропонував повернутися до Генлі, влаштувати напад на поліцейського

і таким чином здобути кімнату для ночівлі в поліцейській дільниці. Але потім ми собі подумали: «А раптом він дасть нам здачі і відмовиться ув'язнити нас!»

Не могли ж ми всю ніч ходити і битися з поліцейськими. Окрім того, ми боялися перестаратися і отримати шість місяців в'язниці.

У відчай ми зупинилися навпроти, як нам здавалося, четвертого острова. Все дарма. Дощ посилився, і схоже було, що це надовго. Ми промокли до нитки і змерзли. Нас охопив розпач. Ми вже почали думати, що, можливо, островів було не чотири, а більше, і невідомо, чи взагалі ми перебували біля тих островів. Можливо, ми були десь зовсім в іншому місці, за милю від того місця, де мали б бути, а може, ми вийшли до річки не там, де треба. У темряві все було таким дивним і незнайомим. Ми починали розуміти, як страждали залишені в лісі маленькі діти¹.

Ми вже втратили останню надію. Так, я знаю, що завжди у романах і в казках все відбувається саме в такий момент. Але хіба я в цьому винен? Коли я починав писати цю книжку, я вирішив бути вкрай правдивим у кожному слові. Саме таким я і буду, навіть якщо для цього мені доведеться вдастися до затертих фраз.

І мушу вам сказати, це сталося тоді, коли ми втратили всяку надію. Отож, саме тоді, коли ми втратили всяку надію, я раптом помітив трішки нижче від нас якийсь незрозумілій таємничий вогник, що мерехтів поміж дерев на протилежному березі. Це було якесь дивне, таємниче світло, і я навіть було подумав про привидів. Але наступної миті до мене дійшло, що це наш човен. Від моого крику, що линув над водою, напевно, сама ніч здригнулась у своєму ліжку.

Якийсь час ми стояли, не в змозі навіть дихнути. Аж ось воно! Божественна мелодія темряви: ми почули, як у відповідь

¹ Ідеється про двох дітей-сиріт, персонажів англійської казки «Діти у лісі», які були залишені в лісі й померли, і пташки вкрили їх своїм пір'ям.

нам загавкав Монморансі. Ми знову закричали. Від нашого крику могли прокинутися навіть ті семero сплячих отроків¹ — я ніколи не міг зрозуміти, чому для того, щоб розбудити сімох, потрібно більше галасу, аніж для одного. Нам відалося, що минула година, хоча насправді, гадаю, всього хвилин п'ять, коли ми нарешті побачили, як крізь темряву повільно пробирається човен із запаленим на ньому ліхтарем, і почули заспаний голос Гарріса, який питав, де ми є.

Гарріс поводився якось дивно. Це було щось більше, ніж звичайна втома. Він пристав до берега в такому місці, звідки нам неможливо було перебратися в човен, і одразу ж заснув. Як ми тільки не кричали і не верещали, аби знову його розбудити і привести до тями! Зрештою, нам це вдалося, і ми спокійно залізли в човен.

Коли ми перебралися в човен, то помітили, що в Гарріса був якийсь сумний вигляд. Здавалося, що він чимось зачлопотаний. Ми запитали його, що трапилося, на що він відповів:

— Лебеді!

Як виявилося, ми пришвартувалися біля самого гнізда лебедів, і незабаром після того, як ми з Джорджем пішли, повернулася самиця і здійняла галас. Гарріс її прогнав. Вона пішла, а за певний час повернулася зі своїм приятелем, Гарріс сказав, що з цією парою лебедів в нього була справжня битва. Але зрештою мужність і досвід взяли гору, і він їх таки розгромив.

Півгодини потому вони повернулись і привели із собою ще вісімнадцять лебедів! Якщо вірити тому, скільки їх нарахував Гарріс, то битва, напевно, була жорстокою. Лебеді намагалися витягти Гарріса і Монморансі з човна та

---

¹ Сім сплячих отроків з Ефеса (бл. 250 р., Ефес) — сім ефеських воїнів-отроків. Гонителі християн зачинили їх у печері, де вони пробули понад 170 років, потім були відкриті, пробудилися від свого чарівного сну, розповіли про себе і свої страждання та за кілька днів померли.

втопити їх. А він, як справжній герой, захищався впродовж чотирьох годин, багатьох із них побив, і вони попливли кудись помирати.

— Скільки, ти казав, було лебедів? — запитав Джордж.

— Тридцять два, — спросоння відповів Гарріс.

— Ти цойно казав — вісімнадцять, — здивувався Джордж.

— Я такого не казав, — пробурмотів Гарріс. — Я казав дванадцять. Я що, не вмію рахувати?

Що було насправді з тими лебедями, нам так і не вдалося дізнатися. Ми запитали про це його вранці, але він лише сказав: «Які лебеді?», і схоже було, що він думає, ніби це все нам з Джорджем насnilося.

О-о, як чудово після всіх випробувань і страхів сидіти у човні і відчувати, що тебе врятовано! Ми з Джорджем добре повечеряли і випили б пуншу, якби могли знайти віскі. Ale mi його не знайшли. Ми почали розпитувати Гарріса, де він його подів, але він робив такий вигляд, ніби взагалі не знає, що таке віскі і про що ми говоримо. Монморансі так дивився на нас, ніби щось знов, але так нічого і не сказав.

Тієї ночі я спав добре і спав би ще краще, якби не Гарріс. Я смутно пригадую, що протягом ночі прокидався щонайменше разів із десять, через те що Гарріс бродив по човну з ліхтарем і шукав свій одяг. Чомусь тієї ночі він дуже перевживав за свій одяг.

Він двічі піднімав мене і Джорджа, щоб пересвідчитися, чи не лежимо ми на його штанах. За другим разом Джордж не на жарт розлютився.

— На якого дідька тобі серед ночі потрібні штани? — розгнівано запитав він. — Лягай і спи!

Коли я прокинувся наступного разу, то побачив, що Гарріс заклопотаний тим, що не може знайти свої шкарпетки. Останнє, що я пригадую, — це те, що мене ніби перевертають на бік, і я чую бурмотіння Гарріса про парасольку, яка дивним чином кудись зникла.

Розділ XV

Побутові обов'язки. — Любов до праці. — Старий гребець, його справи і балачки. — Скептицизм нового покоління. — Спогади про перші подорожі на човні. — На плоту. — Джордж робить все в одному стилі. — Старий човняр і його метод. — Як спокоєм наповнений світ! — Новачок. — На плоскодонці. — Нешчасний випадок. — Радоші дружби. — Вітрильний спорт, мій перший досвід. — Можлива причина, чому ми не потонули.

Наступного ранку ми прокинулись пізно. На наполегливу вимогу Гарріса сніданок наш був простеньким, «без витре-беньок». Ми все вимили і порозкладали по місцях (викону-ючи цю нескінченну роботу я частково отримав для себе відповідь на запитання, яке часто не давало мені спокою: на що жінка, займаючись лише домашнім господарством, може витратити весь свій час). Ми вирушили десь близько десятої і весь цей день вирішили провести в подорожі.

Ми зійшлися на тому, що зранку не будемо тягти човна, а будемо лише гребти, Гарріс висловив думку, що найкраще буде, коли ми з Джорджем веслуватимемо, а він кермуватиме. Я зовсім не погоджувався з Гаррісом і сказав, що з його боку було б більш розважливо, коли б він вирішив попрацювати з Джорджем, а я тим часом трішки відпочив би. Мені видалося, що в цій подорожі я виконував най-більше роботи, і це мене починало дедалі більше непокоїти.

Мені насправді здається, що я працюю більше, ніж потрібно. Ні, я в жодному разі не проти роботи. Навпаки. Мені подобається робота. Я захоплююсь нею. Я можу годинами спостерігати за нею. Мені хочеться, щоб вона завжди була поряд зі мною, і від самої думки про те, що вона колись закінчиться, серце в мене крається на шматки.

Для мене не буває забагато роботи. У мене вже розвинулась пристрасть накопичувати роботу: в мене її в кабінеті

стільки назбиралося, що годі вже знайти й дюйма вільного. Скоро, напевно, доведеться задіяти і прибудову.

Крім того, я дуже дбайливо ставлюся до роботи. Деяка робота в мене лежить роками, і я навіть пальцем не торкнувся до неї. А ще я дуже пишаюся своєю роботою. Час від часу я знімаю її з полиці і витираю з неї пил. Немає жодної людини, в котрої її робота так гарно зберігалася б, як у мене.

Попри те, що мені завжди дуже хочеться роботи, я водночас намагаюся бути справедливим. Я не прошу більше, ніж в мене вже є.

Та, незважаючи на те, що я її не прошу, вона завжди мене знаходить, принаймні так мені здається, і це мене непокоїть.

Джордж каже, що немає жодної потреби цим перейматися. На його думку, саме моя надмірна педантичність викликає в мене страх отримати більше, ніж мені належить. Насправді ж я не отримую і половини того, що мав би отримувати. Та мені здається, що він це говорить, лише щоб втішити мене.

Я помітив, що в човні кожного члена команди переслідує нав'язлива думка, що йому доводиться робити все за всіх, Гарріс зауважив, що працює лише він, а ми з Джорджем із цього користаємося. Джордж лише посміявся з Гаррісових слів і сказав, що все, що той робить, це єсть і спить, і був твердо переконаний у тому, що, коли хтось і робить якусь роботу, яка варта того, щоб її так називали, то це саме він, Джордж.

Він додав, що ще жодного разу йому не доводилося бувати в одній команді з такими ледарями, як Гарріс і я.

Це розвеселило Гарріса.

— Уявити тільки: старий Джордж розмірковує про роботу! — засміявся він. — Та якщо ти попрацюєш півгодини, ти ж умреш. Ти бачив коли-небудь, щоб Джордж працював? — додав він, обертаючись до мене.

Я змушеній був погодитися з Гаррісом, тому що, принаймні від того часу, як ми вирушили в цю подорож, такого мені бачити не доводилось.

— І як же ти можеш про це знати? — заперечив Джордж. — Та не зійти мені з цього місця, якщо половину часу ти не спиш. Ти бачив, щоб Гарріс коли-небудь повністю прокинувся, окрім коли сідає їсти? — запитав Джордж, звертаючись до мене.

Любов до істини змусила мене підтримати і Джорджа. Від самого початку від Гарріса в човні користі було дуже мало.

— У кожному разі я працюю більше, ніж Джей, — промовив Гарріс у відповідь на звинувачення.

— Ну, менше просто нікуди, — відповів Джордж.

— Мені здається, Джей взагалі уявив себе пасажиром, — продовжував Гарріс.

Така ось вдячність за те, що я тягнув їх у їхньому жалюгідному старому човні від самого Кінгстона, за те, що наглядав за всім, влаштовував усе заради них, дбав про них, зі шкури ліз. Такий от світ!

Зрештою ми пристали на те, що Гарріс із Джорджем гребуть аж за Рединг, а звідти я тягтиму човна. Як на мене, гребти у важкому човні проти сильної течії — заняття не дуже приємне. Були часи, коли я хапався за важку роботу, але зараз я більше схильний поступатися нею молодим.

Я помітив, що більшість досвідчених гребців так само ніяковіють, щойно розуміють, що гребти буде непросто. Досвідченого гребця завжди можна розпізнати по тому, як він, розлігшись на подушках на дні човна, підбадьорює гребців оповідками про свої вражуючі подвиги, які він вчинив минулого сезону.

— Тільки не кажіть, що це важко! — попихуючи люлькою, протяжливо звертається він до двох новачків, які, обливаючись потом, уже впродовж півтори години безупинно гребуть проти течії. — От минулого сезону якось пополудні ми з Джимом Біффлесом та Джеком гребли, не зупиняючись, від самого Марлоу аж до Горінга. Пам'ятаєш, Джеку?

Почувши, що до нього звертаються, Джек, який протягом останніх двох годин спить на своєму ложі, яке він змайстрував собі на носі човна з усіх покривал, плащів і решти того,

що потрапило йому під руку, не розплющаючи очей, починає описувати всі подробиці того дня. Він пригадує, що крім надзвичайно стрімкої течії, яку ім доводилось долати впродовж усього шляху, треба було ще й боротися із сильним зустрічним вітром.

— Милі тридцять чотири ми тоді, напевно, пройшли, — продовжує оповідач, протягуючи руку ще за однією подушкою, щоб підкласти її собі під голову.

— Та ні, Томе, ти вже так не перебільшуй, — бурмоче Джек із нотками легкого докору в голосі. — Щонайбільше тридцять три.

І, втомившись від такої виснажливої розмови, Том і Джек знову поринають у сон. А двоє простодушних хлопчаків переповнюються гордощами з того, що ім дозволили везти у човні таких чудових гребців, як Джек і Том, і ще з більшою запопадливістю налягають на весла.

Коли я був ще юнаком, я часто чув такі казочки від моїх старших товаришів. Я вірив ім, захоплювався ними, намагався запам'ятати кожне їхнє слово, а потім просив ще. Але, схоже, у нового покоління вже немає тієї сліпої віри, яка була у ті старі часи. Якось минулого літа ми — Джордж, Гарріс і я — взяли із собою одного такого «нестріляного горобчика» і всю дорогу годували його байками про те, які чудеса ми творили.

Ми нароздовідали йому всього: і затертих побрехеньок, які впродовж століть вірою і правдою служать усім гребцям, і додали ще сім свіженъких, які придумали самі. Одна з них була майже схожа на правду. В ній ішлось про доволі-таки правдивий випадок, який в дещо зміненому вигляді кілька років тому трапився з нашими друзями. Будь-яка дитина повірила б і не скривилася б.

Той юнак над усім цим посміявся і побажав, щоб ми при ньому продемонстрували свою майстерність. Він ладен був битися об заклад і ставив десять до одного, що в нас нічого не вийде.

Того ранку ми вихвалялися своєю вправністю у гребних справах і знову і знову розповідали про наші перші кроки у складному мистецтві греблі. Я пригадав, як вперше познайомився з човном. Ми, п'ятеро хлопчаків, зібралися по три пенси і на озері в Ріджентс-парку винайняли човна якоїсь дивовижної форми. Потім усім нам довелось обсихати в будиночку наглядача парку.

Після того мене стало тягти до води. Доволі часто я плавав на плотах у кар'єрах цегелень. Ви собі не уявляєте, яке це цікаве і захопливе заняття. Особливо коли ви посеред ставка і раптом на березі з добрячим кием в руках з'являється власник матеріалу, з якого ви змайстрували пліт.

Помітивши того джентльмена, ви відразу відчуваєте, що у вас немає жодного бажання складати йому компанію чи спілкуватися з ним. А коли б це не виглядало неввічливо, то ви воліли б навіть не зустрічатися з ним. Тож ви всіляко прагнете дістатися протилежного берега і якомога швидше, без зайвого галасу забратися додому, роблячи вигляд, ніби ви його не бачите. У нього ж, навпаки, виникає непереборне бажання вхопити вас за руку і побесідувати з вами.

Виявляється, він знає вашого батька, та ви й самі йому знайомі, але все це зовсім не викликає у вас прихильності до нього. Він каже, що навчитъ вас, як брати дошки і робити з них плоти. Але ви й самі вже дуже добре знаєте, як все це робити, і при всій ширості та люб'язності пропозиції ви вважаєте, що з його боку вона є зайвою і змушені відмовитися від неї, аби не завдавати йому непотрібного клопоту.

Попри вашу байдужість, його жага зустрітися з вами не вгласає, і та жвавість, з якою він пересувається вгору-вниз берегом ставка, аби встигнути привітатися з вами, коли ви висадитеся на берег, видається вам досить-таки облесливою.

Якщо він оглядний і страждає на астму, ухилитися від усіх його пропозицій доволі просто. Але якщо цей тип моложавий та ще й довгоногий — зустріч неминуча. Однак розмова між вами дуже коротка, більше говорить він. Ваші

аргументи здебільшого обмежуються якимись односкладовими вигуками, і щойно вам випадає нагода вирватись від нього, ви одразу ж нею користаєтесь.

Плаванню на плотах я присвятив близько трьох місяців, і, достатньо опанувавши це мистецтво, вирішив зайнятися справжньою греблею та вступив до одного з човнярських клубів на річці Лі.

Виходячи у човні на річку Лі, особливо в суботу пополудні, ви незабаром набуваєте неабиякої спритності в керуванні човном і вміння уникати хвиль, що здіймаються слідом за баржами і всіляко намагаються вас перекинути і втопити. У вас з'являється безліч можливостей, щоб навчитися дуже швидко й у вищуканій манері розпластатися на дні човна, аби чиясь мотузка не висмикнула вас у воду.

Однак там ви не зможете відпрацювати свій стиль. Лише після того, як я почав виходити на Темзу, я зміг попрацювати над своїм стилем. Тепер усі захоплюються моїм стилем. Кажуть, що він дуже своєрідний.

Джордж до шістнадцяти років навіть близько не підходив до води. Потім він і ще восьмеро джентльменів приблизно того ж віку всією компанією якось у суботу вирушили до К'ю з наміром винайняти човна і пропливти до Річмонда і назад. Серед них був один кудлатий юнак, звали його Джоскінз, він раз чи два плавав у човні по Серпентайну¹ і запевняв, що плавати у човні надзвичайно весело.

Коли вони дісталися пристані, була досить сильна течія і дув потужний боковий вітер. Але це зовсім їх не збентежило, і вони пішли вибирати човна.

Біля пристані лежав перевернутий восьмивесловий гончний човен. Він одразу ж привернув їхню увагу, і вони запитали, чи можна його взяти. Човняр кудись відійшов, замість нього там вештався якийсь хлопчина. Він усіляко намагався відрадити їх від того човна, показав їм два чи три

---

¹ Серпентайн — низка ставків у лондонському Гайд-парку.

досить зручних човни для сімейних прогулянок, але ті стояли на своєму. Їм здавалося, що в жодному човні вони не матимуть такого чудового вигляду, як у гоночній вісімці.

Хлопчина спустив човна на воду, вони познімали піджаки і приготувалися зайняти свої місця. Хлопець порадив, щоб Джордж, який вже у ті часи був найважчим у будь-якій компанії, сів на номер чотири. Джордж відповів, що для нього буде за щастя бути під четвертим номером, і швиденько всівся на носі човна, повернувшись спиною до корми. Зрештою його всадовили як слід й інші також зайняли свої місця.

Стерновим човна призначили надзвичайно нервозного юнака, і Джоскінз пояснив йому, як стернувати, а сам сів загрібним. Він сказав, що все досить просто. Достатньо лише наслідувати його у всьому.

Вони оголосили про свою готовність, і хлопчина на пристані взяв багор і відштовхнув човна.

Що сталося потім, описати в подробицях Джордж не може. У його спогадах усе переплуталось. Він лише пам'ятає, що одразу після того, як вони відплывли, в його поперек з усією силою врізалась рукоять весла номера п'ятого, і тієї ж миті його сидіння в якийсь дивний спосіб зникло з-під нього, а він опинився на дні. Він також помітив цікаву деталь: у той час номер другий лежав горілиць на дні човна, задерши ноги, ніби в якомусь припадку.

Вони боком пройшли під мостом К'ю зі швидкістю вісім миль на годину. Єдиним, хто гріб, був Джоскінз. Джордж, усівшись назад на своє місце, спробував йому допомогти, але щойно він опустив у воду своє весло, воно одразу ж, на превеликий подив Джорджа, зникло під човном і мало не потягло Джорджа за собою.

Потім кермовий викинув за борт обидві стернові мотузки і залився слізами.

Як вони повернулися назад, Джордж не зінав, пам'ятає лише, що це тривало близько сорока хвилин. З мосту за

цією виставою із цікавістю спостерігав величезний натовп, і кожен кричав, даючи якісь указівки. Тричі їм вдавалося пройти під склепінням моста, і тричі їх повертало назад. Щоразу кермовий дивився догори і, побачивши над собою міст, знову починав рюмсати.

Джордж запевнив, що того дня він і гадки не мав, що будь-коли зможе вподобати катання у човні.

Гарріс більше звик до греблі в морі, аніж на річці. Він каже, що йому це подобається більше. Мені — ні. Пригадую, як минулого літа я винайняв невеличкого човна в Істборні. Багато років тому я добре попрактикувався у греблі на морі, тож гадав, що в мене не буде жодних проблем. Але, як виявилося, я забув геть усе. Коли одне весло в мене зачурювалось у воду, інше злітало у повітря. Щоб захопити воду обома веслами одразу, мені доводилося вставати. На березі зібралося багато всякої знаті, і мені довелось гребти повз них у такій смішній позі. На півдорозі я пристав до берега на якомусь пляжі іскористався послугами старого човняра, аби той доправив мене назад.

Мені подобається спостерігати, як греbe старий човняр, особливо коли його наймають погодинно. Кожен його рух сповнений спокою та умиротворіння. Жодного натяку на якусь метушню чи роздратування, жодного вияву напруженості, яка все більше й більше отрює сьогодення. Ніколи в житті він не прагне обігнати інший човен. Його ніяк не хвилює те, що якийсь човен доганяє його і обходить. Власне кажучи, його обганяють усі човни, які пливуть з ним в одному напрямку. Декого це непокоїть і навіть дратує. Величний спокій, який виявляє при цьому найманій човняр, може слугувати уроком для честолюбних і чванливих людей.

Навчитися просто гребти, щоб рухати човен уперед, не становить великих труднощів, а от почуватися невимушено, коли пливеш повз дівчат — тут потрібна неабияка практика. Найбільше, що не вдається новачкам, це такт.

«Щось ніяк не зрозумію, — каже він, намагаючись удвадцяте впродовж останніх п'яти хвилин відчепити свої весла від ваших. — Коли я сам, у мене все чудово виходить!»

Цікаво спостерігати, як двоє новачків намагаються гребти в такт. Носовий каже, що він ніяк не може вловити темп загрібного, бо в того якась дуже незвичайна манера греблі. Від таких слів загрібний дуже обурюється і каже, що впродовж останніх десяти хвилин він тільки те й робить, що намагається пристосувати свій метод греблі до цілковитої незgrabності носового. Своєю чергою носовий також ображається і просить загрібного не перейматися ним, а приділити більше уваги тому, щоб якось розумно гребти.

— А може, я сяду загрібним? — додає він, вочевидь думаючи, що від того все одразу стане на свої місця.

Наступну сотню ярдів вони шльопають веслами по воді з доволі-таки скромним результатом. Коли раптом загрібний наче прозріває і починає розуміти причину всіх їхніх невдач.

— Я знаю, в чому річ: ти взяв мої весла, — кричить він до носового. — Давай їх сюди.

— І справді. А я все думаю, чому не можу дати з ними ради, — відповідає носовий. Лице його прояснюється, і він одразу заходжується міняти весла. — Тепер усе буде гаразд.

Та й після цього в них нічого не виходить. Тепер загрібний заледве дотягується до весел, а носовий, щоразу змахуючи веслом, б'є себе в груди. Вони знову міняються веслами і доходять висновку, що човняр дав їм узагалі не ті весла. Від такої єдності в ганьбленні човняра між ними знову запановує повне взаєморозуміння.

Джордж казав, що йому заради різноманіття часто хочеться поплавати на плоскодонці. Плавати на плоскодонці не так просто, як видається на перший погляд. Як і при греблі, ви незабаром навчитеся керувати човном, але потрібно багато практикувати, аби робити це гідно, не зачеплючи рукавами воду.

Я знатив одного юнака, з яким трапилась досить сумна пригода, коли він вперше плив у плоскодонці. Усе в нього так добре виходило, що він втратив усяку пильність і походжав плоскодонкою з жердиною в руках із такою безтурботною грацією, що аж заворожувала. Він підходив на ніс плоскодонки, опускав у воду жердину і одразу ж біг на корму, наче бувалий човняр. Це було захопливо.

Усе так чудово тривало б і далі, коли б він, як це не прикро, милуючись довколишніми краєвидами, не зробив на один крок більше, ніж потрібно, і не вийшов з човна взагалі. Жердина встремилася в мул, і човняр завис на ній, а човен тим часом понесло геть. Гідності така ситуація йому не додавала. Якийсь нахабний хлопчисько одразу ж закричав до свого приятеля, котрий плентався десь позаду: «Хутчіш іди сюди, тут на жердині справжня мавпа!»

Допомогти йому я не міг ніяк, бо, на біду, ми не подумали прихопити із собою запасну жердину. Лишалося тільки сидіти і дивитися на нього. Ніколи не забуду його виразу обличчя, коли жердина разом з ним поступово почала хилитися. Яка глибока задума відбилася на ньому.

Я дивився, як він плавно опустився у воду, а потім, мокрий і збентежений, вибирався на берег. Він так кумедно виглядав, що я не втримався, щоб не розсміятися. Певний час я ще хихикав про себе, коли раптом до мене дійшло, що насправді смішного було мало: я сиджу один у плоскодонці, без жердини, і мене, безпорадного, несе вниз за течією, скоріш за все, до греблі.

Я дуже обурився через те, що мій приятель заступив за борт і випав з човна. Принаймні він міг би лишити мені жердину.

Мене несло із чверть милі, коли раптом я помітив рибальську плоскодонку, яка стояла на якорі посеред річки і на якій сиділо двоє старих рибалок. Вони побачили, що я пливу на них, і почали гукати мені, аби я звернув убік.

— Я не можу, — гукнув я у відповідь.

— Ти ж навіть не намагаєшся, — відповіли вони. Коли я підплів до них ближче, то пояснив, у чому річ, вони зачепили мене і позичили жердину. До греблі залишалося ярдів із п'ятдесят. Який я був радий, що вони трапились на моєму шляху.

Уперше я хотів спробувати поплавати на плоскодонці у компанії ще з трьома юнаками — вони збиралися показати, як це робиться. Нам не пощастило вирушити всім одночасно, тож я сказав, що піду першим і винайму плоскодонку, а поки вони прийдуть, буду робити вправи біля берега.

Винайняти плоскодонку того дня мені не вдалося, всі вони були зайняті. Тому нічого не залишалося, як, сидячи на березі, дивитися на річку і чекати друзів.

Невдовзі мою увагу привернув чоловік у плоскодонці, і, що досить-таки дивно, на ньому були точнісінько такі самі піджак і картуз, як на мені. Було видно, що в цій справі він був новачком, і спостерігати за ним було надзвичайно цікаво. Здогадатися, що буде після того, як він занурить жердину у воду, було важко. Схоже, він і сам того не знов. То він ішов проти течії, то спускався за течією, а бувало, що просто крутився на одному місці довкола своєї жердини. Але, хоч би що він робив, усе це змушувало його дивуватися і дещо дратувало.

Згодом люди на річці почали звертати на нього увагу й битися об заклад, що станеться з човном після кожного його поштовху.

У цей час мої друзі підійшли з протилежного берега і зупинилися, також спостерігаючи за ним. Він був повернутий до них спиною, тож вони бачили тільки піджак і картуз. Вони одразу ж вирішили, що це був я, їхній любий компаньйон, який демонстрував свою майстерність, і їхньому захопленню не було меж. І одразу ж взялися немилосердно насміхатися над ним.

Спочатку я не зрозумів, що вони помилилися, і подумав: «Як негоже з їхнього боку так поводитися із цілком незна-

йомою людиною!». Я вже було хотів гукнути до них і по-картати їх за це, коли раптом зрозумів, у чому річ, і заховався за дерево.

Як вони насміхались над тим юнаком! Добрі п'ять хвилин вони стояли, вигукуючи різні непристойності, глузували з нього, знущалися і обсміювали. Вони допікали його старими затертими жартами і навіть придумали кілька нових та нагородили його ними. Вони закидали його всіма тими жартами, якими ми користувались поміж себе, і яких він, скоріш за все, не розумів. Зрештою юнак, не в силах більше зносити їхніх брутальних жартів, обернувся, і вони побачили його обличчя!

Мені було приемно, що в них ще залишилось трохи гідності, аби усвідомити, якими вони були дурнями. Вони почали йому пояснювати, що переплутали його з кимось зі своїх знайомих. Висловлювали сподівання, що він не думає, ніби вони здатні говорити такі речі будь-кому, окрім своїх друзів.

Звичайно, зважаючи на те, що вони подумали, що це їхній приятель, ім можна все вибачити. Пригадую, Гарріс мені розповідав про один випадок, який трапився з ним, коли він купався поблизу Булоні. Він плавав неподалік від берега, коли раптом відчув, як хтось ухопив його ззаду за шию і з усієї сили потяг під воду. Гарріс відчайдушно опирався, але, здавалося, той хтось учепився за нього з силою Геркулеса, і всі його спроби звільнитися були марними. Він уже перестав боротися і спробував було думати про порятунок своєї душі, коли нападник його відпустив.

Гарріс підвівся на ноги і обернувся, щоб поглянути на свого потенційного вбивцю. Той стояв поряд і від душі реготав, та коли з води з'явилось обличчя Гарріса, він відступив назад і дуже збентежився.

— Заради бога, вибачте мені, — затинаючись, пробурмотів він. — Мені видалось, що це мій приятель.

Гарріс подумав: йому пощастило, що той чоловік помилково не побачив у ньому якого-небудь свого родича, інакше він обов'язково втопив би його.

Вітрильний спорт так само потребує і знання, і досвіду, хоча хлопчаком я думав інакше. Мені здавалося, що все це приходить саме, як гра в монетки чи в м'яча. У мене був приятель, що думав так само, як і я, і одного вітряного дня ми вирішили спробувати, як це воно — ходити під вітрилом. Тоді ми жили неподалік від Ярмута і вирішили піти проти течії річки Яр. На човнярській станції поряд із мостом ми винайняли човна з вітрилом і вирушили.

— Погода не вельми хороша, — сказав до нас човняр, коли ми відпливали. — Коли зайдете за поворот, візьміть риф¹ і керуйте вітрилом.

Ми запевнили, що саме так і зробимо, посміхнулись, попрощалися з човнярем і відпливли, не в змозі збегнути, як це — керувати вітрилом, де ми маємо знайти риф і що маємо з ним робити, щоб його «взяти».

Ми гребли, поки місто не зникло з нашого поля зору, а потім, коли перед нами розляглась річка у всій її широчині і над нею гуляв ураганної сили вітер, ми вирішили, що пора братися до справи.

Поки я розгортаю вітрило, Гектор — здається, так звали моого приятеля — продовжував гребти. Розгорнути вітрило виявилося справою непростою, але зрештою мені це вдалося. Тоді виникло питання: де верхній кінець?

Спираючись на природне відчуття, ми, звичайно, вирішили, що низ є верхом, і почали встановлювати вітрило догори дригом. Ми по-всякому намагалися його встановити, і це забрало досить багато часу. Вітрило, вочевидь, вирішило собі, що ми бавимося у похорони, і я — це покійник, а воно — саван.

---

¹ Брати риф — зменшувати площу вітрила.

Коли вітрило зрозуміло, що помилилося, воно луснуло мене реєю по голові і взагалі відмовилося будь-що робити.

— Намочи його, — сказав Гектор. — Кинь його у воду, нехай намокне.

Він сказав, що моряки, перш ніж піднімати вітрила, завжди їх мочать. Я намочив. Але це тільки погіршило справи. Коли сухе вітрило прилипає до ваших ніг і обвивається довкола вашої голови, це не дуже приемно, та коли воно мокре, що з нього аж тече — витримати це неможливо.

Нарешті спільними зусиллями ми якось-таки впорались із ним. Ми встановили вітрило не те щоб додори дригом, радше якось боком, і прив'язали його до щогли фалінем¹, який нам довелось відрізати.

Як факт можна засвідчити те, що човен не перекинувся. Чому він не перекинувся, цьому я не можу дати жодного пояснення. Пізніше я не раз задумувався над цим, але знайти якусь більш-менш зрозумілу причину мені так і не вдалося.

Можливо, цього не сталося через природну стійкість, властиву всьому, що є в цьому світі. А може, човен, окинувши оком усю нашу поведінку, дійшов висновку, що того ранку ми хотіли накласти на себе руки, і вирішив нас розчарувати. Це єдине, що я можу припустити.

Лише завдяки тому, що ми намертво вчепилися за планшир², нам вдалося залишитися в човні, але це було нелегко. Гектор сказав, що пірати, та й узагалі усі мореплавці, під час сильних штурмів прив'язують до чогось стерно і керують судном лише за допомогою клівера³. Він запропонував спробувати щось подібне, але я більше був склонний до того, аби човен ішов за вітром.

¹ Фалінь-трос на носі або на кормі човна; канат, яким прив'язують човен до пристані або до борту судна.

² Планшир — захисний обвід із дерев'яних брусів або сталевих полице́й на краях палуби судна, на борту човна чи яхти.

³ Клівер — косе трикутне вітрило в передній частині судна.

Оскільки моя пропозиція була найпростішою, ми так і зробили. Ми щосили вчепилися за планшир і пустили човна за вітром.

Десь із милю човен летів проти течії зі швидкістю, з якою я ніколи раніше не плавав і не хотів би спробувати ще раз. На повороті він так нахилився, що половина вітрила сковалася під водою. Потім сам якимось дивом вирівнявся і полетів у напрямку пологого мулистого берега.

Той мулистий берег нас і врятував. Човен пропоров його до середини і зупинився. Зрозумівши, що нас уже не штурляє з боку в бік, немов кульки у дитячому брязкальці, і ми можемо рухатися лише з власної волі, ми дісталися вітрила і зризали його.

Плавання під вітрилом нам уже було достатньо. Нам не хотілося перестаратися, аби не хапнути зайвого. Ми вже прокаталися під вітрилом — це була захоплива й цікава подорож — і тепер вирішили йти на веслах, хоча б для різноманіття.

Ми взяли весла і спробували виштовхнути човен із мулу. Коли виштовхували, одне весло зламалось. Після того ми виштовхували човен із надзвичайною обережністю, але весла були старі та зношені, тож друге весло зламалось іще легше, ніж перше. Ми залишились ні з чим.

Перед нами на ярдів сто простягався мулистий берег, а по заду була вода. Залишалось тільки сидіти й чекати, коли хтось буде пропливати повз нас.

День був не з тих, коли всіх тягне до річки, і нам довелось чекати три години, перш ніж з'явилася хоч одна жива душа. Це був якийсь старий рибалка. З величезними зусиллями він все-таки витяг нас звідти і в найбезславніший спосіб відбуксирував до човнярської станції.

Щоб заплатити чоловікові, який привіз нас додому, а також за зламані весла та за чотири з половиною години нашої прогулянки, нам довелось викласти всі кишенькові гроші, що їх ми збирали не один тиждень. От така то була подорож під вітрилом. Зате ми набули досвіду. А досвід не купиш ні за які гроші.

Розділ XVI

Рединг. — Нас буksирує паровий катер. — Нахабна поведінка маленьких човнів. — Вони заважають паровим баркасам. — Джордж і Гарріс ухиляються від роботи. — Доволі банальна історія. — Стрітлі і Горинг.

Близько одинадцятої ми побачили Рединг. Річка тут брудна і сумна. Навряд чи будь в кого виникає бажання надовго затримуватись поблизу Рединга. Саме місто досить-таки давнє й доволі відоме. Ще за похмурих часів короля Етельреда¹ данці поставили в Кеннеті свої кораблі і вирушили з Рединга спустошувати землі Уссекса. Саме тут Етельред разом зі своїм братом Альфредом вступили з ними в бій і розгромили їх. (Альфред бився, а Етельред молився.)

Пізніше Рединг обрали зручним містечком, де можна було перечекати, якщо в Лондоні щось складалось не зовсім добре. Щойно у Вестмінстері починалась чума, парламент одразу ж вирушав до Рединга. У 1625 році його приклад наслідував і суд, і всі судові засідання також проводили у Редингу. Лондон, очевидно, готовий був час від часу терпіти незначні нашестя чуми лише заради того, щоб позбутися водночас і суддів, і парламенту.

Під час протистояння парламенту і короля граф Ессекс взяв Рединг в облогу, а четверть століття потому принц Оранський² розгромив тут військо короля Якова.

У Редингу в Бенедиктинському абатстві поховано короля Генрі I, який його і заснував. Руїни абатства збереглися дотепер. У тому ж абатстві Джон Гонт³ одружився з леді Бланш.

¹ Етельред I — англійський король Уссекса (837—871).

² Принц Вільгельм III Оранський — правитель Нідерландів з 1672 р., в 1689 р. став також королем Англії та Шотландії.

³ Джон Гонт (Іоанн Гентський) (1340—1399) — перший герцог Ланкастерський, третій син короля Англії Едуарда III.

Біля Редингського шлюзу ми підійшли до парового баркаса, що належить моїм друзям, і вони дотягли нас майже до самого Стрітлі. Приємно, коли вас буксирує паровий баркас. Як на мене, то це краще, ніж гребти. Така подорож була б ще приємнішою, коли б на шляху в нашого баркаса раз у раз не плутались усілякі миршаві човники. Аби їх не втопити, нам повсякчас доводилося збавляти хід, а то й зупинятися. Вони постійно намагаються підлізти мало що не під самий баркас. Це аж дратує. Пора б дати цьому раду.

До того ж скільки нахабства! Щоб вони спроміглися врешті-решт звернути з вашого шляху, доводиться гудіти їм так, що мало не розривається котел. Якби вони сногигали у мене під носом, я би таки втопив одного-двох із них, щоб знали.

Уже далі за Редингом річка знову повертає собі красу. Біля Тайлхерста її трохи псує залізниця, але від Меплдерхема до Стрітлі вона прекрасна. Трішки вище за Меплдерхемським шлюзом стоїть Гардвік-Хаус. Там Карл I грав у кулі. Околиці Пенгборна, там, де стоїть невеличкий чудовий готель «Лебідь», добре знайомі як завсідникам усіляких мистецьких виставок, так і місцевим мешканцям.

Ми відчепились від баркаса моїх друзів неподалік від грота, і тут Гарріс вирішив, що настала моя черга гребти. Як на мене, це вже було занадто. Вранці ми домовились, що я проведу човна на три милі вище Рединга. Зараз ми були в десяти милях за Редингом! Поза всяким сумнівом, знову була їхня черга гребти.

Я не став сперечатися з ними, а просто взявся до весел. Не минуло й хвилини відтоді, як я почав гребти, коли Джордж помітив, що по воді пливе якийсь чорний предмет. Ми підпливли ближче. Коли ми наблизились, Джордж нахилився і вхопив його. Тієї ж миті він з криком відсахнувся, сполотнівши від переляку.

Це було тіло мертвої жінки. Воно легко колихалося на воді, а обличчя її було миловидним і сповненим спокою. Не можна сказати, що воно красиве: воно передчасно

постаріло, схудло і видовжилося. Та попри те, що на нього лягли сліди нужденності, воно було добрим і привабливим. На ньому застиг вираз повного спокою, який інколи можна спостерігати на обличчі хворого, коли нарешті його полішає біль.

На наше щастя — в нас не було жодного бажання застягнути у місцевих судах та у слідчих — якісь люди на березі також помітили тіло і взяли на себе всі турботи щодо подальшої його долі.

Історію цієї жінки ми дізналися пізніше. Як і передбачалося, це була стара, доволі звична історія. Вона покохала, але її ошукали, а може, вона сама помилилася. Так чи інакше, вона згрішила — таке інколи трапляється з нами. Це, звичайно, вразило її родину, друзів, і, охоплені обуренням, вони зачинили перед нею всі двері.

Залишена наодинці у цій боротьбі зі світом, із соромом, який важким каменем впав їй на плечі, вона опускалась усе нижче і нижче. Певний час вона жила на дванадцять шилінгів на тиждень, які заробляла своєю дванадцятигодинною важкою працею. Шість шилінгів вона витрачала на дитину, а на решту намагалася втримати душу у своєму тілі.

Скріпити воєдино тіло і душу шістьма шилінгами на тиждень не дуже й вдається. При такому ненадійному зв'язку вони щоразу намагаються розпрощатися одне з одним. І, схоже, одного дня вона побачила весь біль і безвихід свого існування, а гірке передчуття подальших насміхань довело її до відчаю. Вона востаннє спробувала звернутися по допомогу до друзів, але за холодною стіною своєї добро-порядності вони не почули голосу заблукалої вигнанниці. Тоді вона пішла до своєї дитинки, взяла її на руки і поцілуvala. Відчуття невимовної туги і тупого болю переповнювали її, але вона жодною рисою не виказала того, що коїлось у неї в душі. Вона вклала у руку дитинці пакуночок цукерок за один пені і пішла. На останні кілька шилінгів, що залишились у неї, купила квиток і вирушила до Горинга.

Напевно, всі її найгіркіші спогади були пов'язані з лісистими околицями та яскравими зеленими лугами, що розлягалися довкола Горинга. Дивно, але жінки чомусь завжди хапаються за ніж, який їх ранить. А може, з-поміж прикрих спогадів у її пам'яті зринали і осяяні сонцем солодкі миті, які вона провела тут у густій тіні велетенських дерев, що до самої землі опустили своє гілля.

У весь день вона блукала лісом уздовж річки, а потім, коли настав вечір і сірі сутінки розкинули над водою свої темні покривала, вона простягла свої руки до мовчазної річки. Стара річка, якій відомі були всі її печалі й радощі, обійняла її ніжними руками, пригорнула до грудей і втамувала біль.

Ось так згрішила вона у всьому: і в житті, і в смерті. Поможи їй, Боже! І всім решта грішникам, якщо такі є.

Горинг на лівому березі, Стрітлі на правому — місця, що зачаровують своєю красою, і спокушають залишитись там на кілька днів. Околиці Пенгбурна так і спонукають до катання під вітрилом у сонячний день чи до греблі під місяцем. А які мальовничі навколошні краєвиди! Того дня ми хотіли було гребти до Воллінгфорда, але привітне усміхнене обличчя річки спокусило нас затриматись тут. Ми залишили човен біля мосту, вирушили до Стрітлі і, на превелике задоволення Монморансі, пішли снідати до «Буйвола».

Кажуть, колись схили, що височать обабіч річки, були єдиною горою, яка стояла на шляху Темзи. Тут, трохи вище від Горинга, вона і закінчувалась, утворюючи величезне озеро. Я не можу ні стверджувати цього, ані заперечувати. Я просто кажу те, що чув.

Стрітлі — дуже старовинне місто. Як і більшість усіх прибережних міст і містечок, воно бере свій початок ще за часів бритів і саксів. Якщо вам доводиться вибирати, де зупинитися, то Горинг не такий привабливий, як Стрітлі. Водночас він досить гарний. Та ѹ залізниця близенько (на випадок, якщо ви вирішите тихенъко з'їхати, щоб не оплачувати рахунок за готель).

Розділ XVII

День прання. — Риба і рибалки. — Про мистецтво рибної ловлі. — Добросовісний рибалка. — Історія про рибу.

Ми залишилися в Стрітлі на два дні, і там нам нарешті випрали одяг. Ми було намагалися випрати його самотужки в річці, під керівництвом Джорджа, але нічого в нас із того не вийшло. Хоча сказати, що нічого не вийшло, — це не сказати нічого, тому що після того прання наш одяг став виглядати значно гірше, ніж до нього. Правду кажучи, до прання наш одяг був надзвичайно брудним, але все ж таки його можна було носити. Коли ж ми попрали його в річці, не помилюся, коли скажу, що після того річка стала значно чистішою. Під час того прання ми зібрали на свій одяг весь бруд, який був у річці між Редингом та Генлі.

Праля в Стрітлі сказала, що вона вважає своїм обов'язком взяти з нас за те прання втрічі дорожче від звичайної ціни. Вона стверджувала, що це більше було схоже не на прання, а на викопування нашого одягу із купи бруду.

Ми заплатили все сповна, навіть не розтуливши рота. Околиці Стрітлі і Горинга славляться рибальством.

Тут можна по-справжньому насолодитися риболовлею. Ніде не водиться стільки щук, плотви, яльця, піскаря та вугра, як тут. Тут можна цілий день просидіти з вудкою.

Дехто так і робить. Однак зловити їм нічого не вдається. Я не знаю жодної людини, котра б що-небудь у Темзі впіймала, окрім хіба що якогось малька чи дохлого кота. Але ж це до риболовлі не має жодного стосунку! У місцевому путівнику рибалки немає ані слова про те, що тут можна щось упіймати. Все, що в ньому написано, — це те, що тут «чудове місце для риболовлі». Судячи з того, що мені довелося спостерігати, я цілком погоджуся із таким твердженням.

У світі немає жодного такого місця, де б у вас було стільки можливостей для риболовлі або де б ви могли стільки

часу їй присвятити. Деякі рибалки приїжджають лише на один день, інші ж залишаються рибалити упродовж місяця. Якщо у вас є бажання, ви можете тут залишитись рибалити і на цілий рік — в будь-якому разі це нічого не змінить.

У «Посібнику рибалки на Темзі» написано, що «тут та-кож можна зловити щуку та окуня», але і тут посібник по-миляється. Напевно, щуки й окуні тут дійсно водяться. Я переконаний, що саме так воно і є. Крокуючи берегом, можна побачити їх цілі зграй: вони підпливають, вистромлюють із води голови і завмирають із роззявленими ротами, чекаючи, коли ви кинете їм шматок печива. А коли ви купаетесь, вони снують довкола вас, заважаючи пливти і набридаючи вам. Але щоб зловити їх на гачок зі шматком хробака на ньому чи на щось подібне — цього не трапляється.

Особисто я — не дуже хороший рибалка. Був час, коли я цій справі приділяв досить-таки багато уваги, і, як мені здавалося, цілком успішно. Але бувалі рибалки сказали, що справжнього рибалки з мене ніколи не вийде, і порадили все це облишити. Вони казали, що я досить вправно закидаю і що кмітливості мені також не позичати, та й лінощів від природи достатньо. Та вони переконані, що рибалки з мене не буде. У мене недостатньо уяви.

Мені казали, що з мене міг би вийти поет, що я міг би писати бульварні романи чи бути якимось репортером, словом, щось на зразок того, і, можливо, досить-таки непоганим. Та щоб зайняти своє місце серед рибалок Темзи, потрібно значно більше уяви і вигадки, ніж їх було в мене.

Дехто думає, що аби вважатися хорошим рибалкою, достатньо з легкістю, не кліпнувши оком, розповідати різні побрехеньки. Але вони помиляються. Сама по собі пуста вигадка нічого не варта. На це здатен будь-який новачок. Досвідченого рибалку можна розпізнати по найдрібніших деталях, ретельно, я б сказав, педантично продуманих тонкощах, які додають історії правдивості та переконливості.

Не становить жодних зусиль прийти і сказати: «Вчора увечері я зловив п'ятнадцять дюжин окунів», або «Минулого понеділка я витяг піскаря на вісімнадцять фунтів і завдовжки три тути». Для цього не потрібно ні вміння, ні майстерності. Це можна назвати простою зухвалістю, не більше.

Hi, справжній рибалка не дозволить собі так відверто брехати. Його метод — це ціла наука.

Він спокійно заходить з картузом на голові, вмощується у найзручніше крісло, запалює люльку і попихкує собі, не промовляючи жодного слова. Певний час він дає новачкам можливість похвалитися, а потім, скориставшись паузою, виймає з рота люльку, вистукує об решітку каміну попіл і промовляє:

— А я у вівторок увечері витяг таке, що й розповідати не хочеться.

— Чому? — питают усі.

— Тому що мені все одно ніхто не повірить, — спокійно відповідає він без жалю в голосі. Він знову набиває люльку і просить принести йому три порції холодного шотландського віскі.

Після цього настає пауза. Жоден із присутніх не почувався досить упевнено, щоб заперечувати старому джентльменові. Тож йому доводиться продовжувати самому, не очікуючи додаткових вмовлянь.

— Hi, — протяжливо провадить він. — Я й сам не повірив би, коли б почув це від когось іншого, але, попри все, це — факт. Я просидів з вудкою увесь день і не зловив буквально нічого, якщо не рахувати кількох десятків плотичок та штук зо двадцять щук. Я вирішив, що справа не йде, почав збиратися, коли раптом щось різко смикнуло за вудку. Я подумав, що знову якийсь дріб'язок, і підійшов, щоб витягти вудку і поглянути, що там. Не піднятись мені з цього місця, але рухнути вудкою я не зміг. Півгодини, уявіть собі, панове, цілих півгодини я тягався з тою рибиною, поки

витяг її на берег! Щоразу я думав, що волосінь от-от лусне! Зрештою, я таки витягнув її, і що ви думаєте, це було? Осетер! Сорокафунтовий осетер! На вудку, панове! Отак, дивуватися справді є чому. Добродію, мені, будь ласка, ще три віскі.

Потім він починає розповідати про те, як були вражені всі, хто це бачив, що сказала дружина, коли він прийшов додому, і що про все це думає Джо Баглз.

Одного разу я спитав у власника прирічкового готелю, чи не набридає йому слухати всі ці байки старих рибалок. На це він мені відповів:

— Тепер уже ні. Спочатку набридало, а зараз... Заради бога. Нам з господинею доводиться слухати їх цілими днями. Із часом до цього звикаєш, розумієте, просто звикаєш.

У мене був один знайомий. Надзвичайно чесний юнак. Він рибалив на муху, і коли захопився цією справою, то вирішив не перебільшувати своєї здобичі понад двадцять п'ять відсотків.

— Коли мені вдається зловити сорок рибин, — казав він, — я всім розповідаю, що зловив п'ятдесят, ну і так далі. Але більше того я не прибріхую, тому що брехати — гріх.

Однак його задум із двадцятьма п'ятьма відсотками майже ніколи не спрацьовував. Він просто не міг ним скористатися. Найбільше, що йому вдавалося зловити за день, це три рибини, і додати двадцять п'ять відсотків до трьох ніяк не виходить. Принаймні стосовно риби.

Тому він збільшив свій відсоток до тридцяти трьох із третьою. Та коли він ловив одну або дві рибини, в нього знову ж таки виникали незручності. Тож аби все було простіше, він вирішив просто подвоювати свій вилов.

Кілька місяців він чітко дотримувався свого рішення, але згодом розчарувався і в ньому. Ніхто не хотів йому вірити, що він лише подвоїв свій вилов, і це, звичайно, не додавало йому честі, бо через свою помірність він опинявся у досить невигідному становищі з-поміж інших рибалок. Спіймавши насправді якихось три невеличких рибини і сказавши, що зловив

шість, він відчував нестерпну заздрість, коли чув, як котрийсь із рибалок, витягши всього одну рибину (і він це знов дестеменно), розповідав усім, що витяг їх цілих дві дюжини.

Зрештою, він прийняв для себе остаточне рішення, якого надалі свято дотримувався. Кожну зловлену рибину він вирішив рахувати за десять, які додавалися до ще десяти, з яких він починав. Приміром, якщо йому не вдавалося нічого зловити, він казав, що зловив десяток рибин — за його системою ви ніколи не зможете зловити менше десяти рибин. Саме на цьому і будувалась уся його система. Якщо ж йому все-таки траплялось зловити одну рибinkу, він рахував її за двадцять, дві — за тридцять, три — за сорок і так далі.

Ця система досить проста і легка в користуванні: ідеється навіть про те, що слід упровадити її серед усього рибальського товариства. Насправді Правління асоціації рибалок на Темзі рекомендувало прийняти її ще два роки тому, але чомусь декому зі старійшин вона не припала до вподоби. Вони кажуть, що, коли б подвоїти число й кожну рибину рахувати за двадцять, то можна було б і погодитися з нею.

Якщо на річці у вас є вільний вечір, я порадив би вам застинути до якогось із невеличких сільських готелів і посидіти там у пивничці. Можна бути впевненим, що там ви зустрінете одного-двох затятих рибалок, і вони, попиваючи свій пунш, за півгодини нароповідають вам стільки рибальських історій, що їх вам вистачить, аби триматися за живіт цілий місяць.

Наступного вечора ми вдвох із Джорджем — не знаю, куди пропав Гарріс: одразу пополудні він пішов поголитися, а коли повернувся, впродовж сорока хвилин натирав свої черевики, і після того ми його не бачили, — тож ми з Джорджеем разом із собакою пішли прогулятися до Воллінгфорда, а дорогою додому зайшли до невеличкого прибережного готелю посидіти, відпочити і таке інше.

Ми зайшли до зали. Якийсь старий джентльмен сидів за столиком із кухолем та глиняною люлькою, тож ми сіли до нього і розговорилися.

Він сказав, що сьогодні гарний день, а ми відповіли, що вчора також був гарний день, а потім ми всі припустили, що завтра, напевно, також буде гарний день. Джордж сказав, що врожай має бути чудовим.

Потім якось з'ясувалося, що ми в цих місцях проїздом і завтра вранці виrushаємо звідси.

Після цього в розмові настала пауза, під час якої наші очі блукали по кімнаті. Зрештою вони зупинилися на запорошенні скляній шафці, яка високо висіла над каміном і всередині якої була форель. Ця форель мене вразила: вона була велетенських розмірів. Спочатку я навіть подумав, що це тріска.

— А-а! — сказав старий джентльмен, слідкуючи за моїм поглядом. — Хороша штучка, чи не так?

— Неймовірно, — пробурмотів я, а Джордж запитав старого, скільки, на його думку, вона важить.

— Вісімнадцять фунтів і шість унцій, — сказав наш співрозмовник, підіймаючись і знімаючи свого піджака. — Третього числа наступного місяця, — продовжував він, — буде шістнадцять років, як я її зловив. Трішки нижче за мостом, на живця. Почали говорити, що вона з'явилася у річці, і я сказав, що її зловлю. І таки зловив. Тепер не дуже й побачиш тут рибу таких розмірів. На добраніч, джентльмени, на добраніч.

І він пішов, залишивши нас у мовчанні.

Ми не могли відвести від неї очей. Це справді була пристойна рибина. Ми все ще продовжували її розглядати, коли до кімнати увійшов із кухлем пива місцевий візник, який щойно зупинився біля готелю, і також поглянув на рибину.

— Пристойна форель, — сказав Джордж, повертаючись до нього.

— Що й казати, сер! — відповів чоловік і, зробивши ковток пива, додав: — Вас, напевно, тут не було, коли її спіймали?

— Звичайно, — відповіли ми. — Ми ж тут проїздом.

— А-а! — промовив візник. — Тоді ви й не знаєте, як її спіймали. Цю форель я витяг років п'ять тому.

— А хіба це ви її зловили? — запитав я.

— Саме так, сер, — щиро відповів джентльмен. — Я її упіймав однієї п'ятниці по обіді, одразу за шлюзом, точніше, за тим місцем, де колись був шлюз. І що найцікавіше, я зловив її на муху. Скажу по правді, я завжди ходив на щуку і про форель ніколи навіть не думав, і коли оте здоровило вчепилось мені на гачок, присягаюсь, воно мало не потягло мене за собою. У ній же двадцять шість фунтів ваги! Ну все, на добраніч, джентльмени, на добраніч.

П'ять хвилин потому прийшов третій джентльмен, розповів, як він упіймав її одного ранку на верховодку, і пішов. Після нього прийшов якийсь середнього віку флегматичний чоловік і з поважним виглядом усівся біля вікна.

Певний час ми мовчали, а потім Джордж повернувся до новоприбулого і спитав:

— Я перепрошую. Сподіваюсь, ви вибачите нам нашу безцеремонність, але ми з приятелем тут проїздом, і були б вам дуже вдячні, коли б ви розповіли нам, як вам вдалось упіймати он ту форель.

— А хто вам сказав, що це я її упіймав? — здивовано запитав чоловік.

Ми відповіли, що цього нам не говорив ніхто, але ми якось інстинктивно відчули, що це зробив саме він.

— Неймовірно, скажу вам, неймовірно, — відповів флематичний прибулець, сміючись, — тому що так воно і є. Це справді я її упіймав. Як ви могли про це згадатися? Диво та й годі.

І він розповів нам, як йому знадобилося цілих півгодини, щоб витягти її, і як вона зламала йому будку. Він сказав, що, приволікши її додому, він дуже ретельно її зважив: вона потягнула на тридцять чотири фунти.

Згодом він також пішов, і до нас спустився господар. Ми розповіли йому всі історії, які ми почули про його форель, і його це дуже розвеселило. Посміялися ми від душі.

— Уявити тільки: Джим Бейтс, Джо Магглз і містер Джонс зі старим Біллі Мондерсоном розповідають вам, як

вони її зловили. Ха-ха-ха! Оце так! — заходився сміхом господар. — Та чи ж віддали б вони її мені, щоб я почепив її у себе в залі, якби вони справді її упіймали? Ха-ха-ха!

І тоді він розповів нам справжню історію про ту рибину. Виявилося, він упіймав її сам, багато років тому, коли ще був хлопцем. Не було ніякого мистецтва, ані майстерності. Було лише незрозуміле везіння, яке завжди випадає хлопчакам, коли по обіді сонячного дня вони тікають зі школи, аби порибалити з мотузкою, прив'язаною до палиці.

Він сказав, що, якби не та рибина, ѹому добряче перепало б на горіхи вдома, і що навіть їхній шкільний учитель сказав, що вона вартоє потрійного правила і всіх задач разом узятих.

Тут його покликали, і він вийшов з кімнати, а ми з Джорджем знову поглянули на рибину.

Форель насправді вражала. Що більше ми дивилися на неї, то більше дивувалися.

Джордж так нею зацікавився, що навіть виліз на спинку стільця, аби краще її розгледіти. Аж раптом стілець вислизнув у нього з-під ніг. Щоб врятуватися, Джордж намертво вчепився за шафку з фореллю. Та обірвалася і з грюкотом полетіла донизу, а слідом за нею — Джордж, разом зі стільцем.

— Ти не пошкодив рибу? — стурбовано крикнув я, підбігаючи до нього.

— Сподіваюся, що ні, — відповів Джордж, обережно піднімаючись і озираючись довкола.

Але це було не так. Форель розлетілась на тисячу шматків. Ну, можливо, там була не тисяча, а лише дев'ятсот, я їх не рахував.

Нам вдалося дивним і незрозумілим, як могло опудало форелі розлетітися на такі маленькі шматки. Але це було б дивним і незрозумілим, якби перед нами насправді було опудало форелі, але це було не опудало.

Форель була гіпсовою, зробленою у Парижі.

Розділ XVIII

Шлюзи. — Нас із Джорджем фотографують. — Воллінгфорд. — Дорчестер. — Батько сімейства. — Гарне місце, щоб утопитися. — Трохи складна ділянка річки. — Згубний вплив річкового повітря.

Ми залишили Стратлі вранці наступного дня й дісталися Кулгема. Там ми звернули у відвідний канал і, натягнувши парусину, лягли спати.

Між Стратлі і Воллінгфордом на річці нічого надзвичайно цікавого немає. Від Кліва на цілих шість із половиною миль немає жодного шлюзу. За Теддінгтоном це, напевно, найдовша безперервна ділянка річки. Оксфордський клуб влаштовує тут тренування своїх вісімок.

Якщо гребці тільки радіють відсутності шлюзів, то шанувальникам краси це зовсім не до вподоби.

Особисто я люблю шлюзи. Вони приємно переривають одноманітність веславання. Мені подобається сидіти у човні й повільно підніматися із холодних глибин до нових висот і нових краєвидів або опускатися донизу, ніби полищаючи цей світ, і спостерігати, як збільшується смужечка денного світла, коли зі скрипом розсуваються похмурі ворота шлюзу, аж поки перед вами не розляжеться у всій своїй широчині усміхнене плесо річки. Ви виштовхуете свого невеличкого човна з його нетривкого полону і знову опиняєтесь у її привітних водах.

Вони такі мальовничі, ті шлюзи. Дебелій наглядач шлюзу, його добродушна дружина або ясноока донька — як приємно перекинутися слівцем з цими простими людьми (правильніше сказати — було приємно). Складається враження, що останнім часом служба охорони перетворилася на товариство з найму ідіотів. Добра частина наглядачів шлюзів, особливо на найпоживленіших ділянках річки, — сварливі нервові старигані, які зовсім не годяться для такої роботи). Там ви зустрічаетесь з іншими човнами, обмінююетесь

річковими новинами. Без своїх уквітчаних шлюзів Темза не була б таким райським куточком.

Почавши розмову про шлюзи, я згадав, як одного літнього ранку біля Гемптон-Корту ми з Джорджем ледве не загинули.

Того чудового дня шлюз був переповнений. Як уже повелося, один фотограф заробляв собі тим, що фотографував, як ми, поколихуючись у своїх човнах, повільно піднімалися з водою, що прибуvalа.

Спочатку я навіть не зрозумів, що відбувається, і був надзвичайно здивований, побачивши, як Джордж поспіхом розправляє свої штані, куйовдить чуприну і франтувато зсуває на потилицю свого капелюха. Потім із вдавано сумною посмішкою вмощується у граційній позі, намагаючись заховати кудись свої ноги.

Спершу я було подумав, що він помітив якусь свою знайому дівчину, і озирнувся довкола, щоб поглянути, хто б це міг бути. Всі у шлюзі раптом ніби задерев'яніли. Усі стояли або сиділи у незвичних і дещо дивних позах, які мені доводилось бачити лише на японських віялах. Усі дівчата усміхалися. Вони були такими прекрасними! А всі юнаки нахмурилися і намагалися виглядати суворими і благородними.

Тут до мене нарешті дійшло, в чому річ, і я заметувився, аби не прогавити момент. Наш човен був першим, і я собі подумав, що буде зовсім негоже, якщо через мене зіпсуються знімок.

Я швиденько повернувся лицем до фотографа і, зайнявши позицію на носі човна, з безтурботною граційністю сперся на багор, показуючи цією позою всю свою силу і спритність. Я поправив волосся, спустивши на лоб завиток, і надав своєму обличчю задумливого, з легким натяком на цинізм, виразу (кажуть, мені таке пасує).

Усі ми стояли в очікуванні того відповіального моменту, коли раптом хтось за моєю спиною вигукнув:

— Агов! Поглянь на свій ніс.

Я не міг повернутися, щоб подивитися, в чому справа і на чий ніс потрібно поглянути. Краєм ока я зиркнув на ніс

Джорджа — нічого особливого, принаймні нічого такого, що можна було б змінити. Я скосив очі, щоб розгледіти свого носа, але, як мені віддалось, з ним також все було гаразд.

— Поглянь на свій ніс, тупий віслоче! — знову пролунав той самий голос, але вже гучніше.

Тоді інший голос закричав:

— Заберіть свого носа, ви двоє, із собакою!

Ні я, ні Джордж не насмілювалися повернутися. Рука фотографа готова була зняти кришку об'єктива, і він будь-якої миті міг зробити знімок. Невже це гукають до нас? Що могло трапитися з нашими носами? Звідки ми мали їх забрати?

Тепер уже кричав весь шлюз, а позаду нас чийсь громовий голос прогудів:

— Агов, джентльмени учрвоному і чорному капелюхах, погляньте на свій човен. Якщо ви не поквапитеся, фотографові доведеться зробити знімок двох ваших трупів.

Тут ми подивилися і побачили, що ніс нашого човна зачепився за дерев'яний брус шлюзу, і, що більше піднімалася вода, то більше перехилявся човен. Ще б трохи, і все скінчилось б. Ми миттєво схопили весла і що було сили відштовхнулися від стіни шлюзу. Човен вивільнився, і ми обое полетіли шкереберть.

На тій фотографії ми з Джорджем вийшли не дуже добре. Як і слід було чекати (мабуть, така наша доля), фотограф запустив свою кляту машинку саме в ту мить, коли ми обое, задерши ноги догори, лежали, розпластавшись у човні, з виразом на обличчях «Де я?» і «Що це було?».

Головними на тій фотографії, поза всяким сумнівом, були наші ноги. Мало що ще можна було розгледіти за ними. Вони заповнили весь передній план. За ними трішки проглядались інші човни і щось із навколошнього краєвиду. Порівняно з нашими ногами всі решта, хто був у шлюзі, разом зі своїми човнами виглядали такими мізерними і невиразними, що людям навіть було соромно дивитися на себе, і вони просто відмовлялися від тієї фотографії.

Власник одного з парових катерів, який замовив шість примірників, відмовився від свого замовлення після того, як йому показали негатив. Він сказав, що візьме фотографії, якщо хтось покаже його баркас. Але зробити цього не зміг ніхто. Він був десь за правою ногою Джорджа.

Через ту фотографію нам довелось витерпіти купу неприємностей. Фотограф вважав, що кожен із нас повинен придбати по дюжині примірників, оскільки дев'ять десятих фото займали наші зображення. Але ми відмовились. Ми сказали, що не маємо нічого проти того, щоб нас знімали на повен зріст.

Воллінгфорд, що на шість миль вище від Стрітлі, — дуже старовинне місто. В історії Англії він відіграв неабияку роль. За часів бритів, які заснували його, це було неохайнє брудне містечко. Потім римські легіони їх звідти вигнали. Замість глинобитних стін римляни звели могутні укріплення, і навіть Час не в змозі був упоратися з ними. Древні мулярі таки знали, як будувати.

Та хоча часові не під силу стали римські стіни, самих римлян він стер на порох. Потім, поки не прийшли нормандці, на цих землях сходилися у битвах жорстокі сакси і полчища данців.

Оточеним мурами і укріпленнями місто залишалося до громадянської війни, коли Ферфакс¹ узяв його в довготривалу і жорстоку облогу. Місто здалося, і його мури зрівняли із землею.

Від Воллінгфорда вгору до Дорчестера береги річки стають горбистими, з мінливими мальовничими краєвидами. Дорчестер розташований за півмілі від річки. Якщо у вас невеличкий човен, до нього можна дістатися мілководдям, але найкраще залишити човна біля Дейського шлюзу і перейтися полем.

---

¹ Томас Ферфакс (1612—1671) — генерал, командувач парламентської армії під час першої (1642—1646) і другої (1648—1649) англійських громадянських війн.

Дорчестер — надзвичайно спокійне старе містечко, що причаїлось у напівдрімотній тиші й мовчазності.

Дорчестер, як і Воллінгфорд, був містом ще за часів бритів. Тоді він називався Каєр Дорен, тобто «місто на воді». Трохи пізніше римляни розбили тут великий табір. Відукріплень, які його оточували, тепер лишилися тільки невисокі пагорби. У часи саксів він був столицею Уссекса. Це дуже старе місто, яке колись було доволі великим і дуже сильним. Нині воно стоїть осторонь метушливого світу і тихенько собі дрімає, покльовуючи носом.

Кліфтон-Гемпден — невеличке красиве тихе містечко, що залишилося за околицями цивілізації. Воно заповнене витонченою пишнотою квітів. Прибережні краєвиди довкола нього вражають своїм багатством і красою. Якщо вам випаде заночувати у Кліфтоні, кращого місця, ніж у «Ячмінному стіжку», вам не знайти. Можна без перебільшення сказати, що це найпривабливіший і найстаріший готель на річці. Він стоїть праворуч від мосту, трохи осторонь села. Його низенька солом'яна стріха і ґратчасті віконця надають йому казкового вигляду, а зайшовши досередини, почувавшися у тридесятому царстві...

Героїня сучасного роману не зовсім зручно почувалася б у такому готелі. Ця героїня завжди висока й статна і завжди намагається випрямитись на весь ріст. Щоразу, як їй захочеться це зробити в «Ячмінному стіжку», вона битиметься головою об стелю.

Для чоловіка напідпитку він також не зовсім гожий. На шляху може з'явитися безліч несподіванок у вигляді сходинок угору чи вниз, з однієї кімнати в іншу. А що ж до того, щоб піднятися сходами до своєї спальні чи дістатися ліжка, то такому джентльменові це зовсім не під силу.

Ми хотіли дістатися Оксфорда до обіду, тож наступного ранку прокинулися вдосвіта. Інколи дивуєшся, як рано можна встати, коли спиш просто неба. Коли спиш не на перині, а на дошках у човні, загорнувшись у покривало і з валізою

замість подушки, не дуже-то й хочеться полежати «ще п'ять хвилин». Уже о пів на дев'яту ми закінчили снідати і проїшли через Кліфтонський шлюз.

Від Кліфтона до Кулгема береги річки пологі, одноманітні й зовсім не цікаві, але вже за Кулгемським шлюзом — найхолоднішим і найглибшим на всій річці — краєвид стає значно країшим.

Поблизу Абінгдона річка тече майже біля самих вулиць. Абінгдон — звичайне провінційне невеличке містечко — спокійне, надзвичайно шляхетне, чисте і сповнене страшеної нудьги. Воно пишається своєю давністю, але навряд чи може в цьому сперечатися з Воллінгфордом чи Дорчестером. Колись тут було відоме абатство, але тепер посеред рештків його освячених мурів варять гірке пиво.

В абінгдонській церкві Св. Миколая стоїть пам'ятник Джону Блекволлу та його дружині Джейн, які прожили разом щасливе життя й померли в один день, 21 серпня 1625 року. А у церкві Св. Гелени є запис про те, що В. Лі, який помер у 1637 році, за своє життя «мав нащадків від чересел своїх без трьох двісті». Порахувавши, ви дійдете висновку, що сімейство містера В. Лі нараховувало сто дев'яносто сім осіб. Містер В. Лі, якого п'ять разів обирали мером Абінгдона, без сумніву, був благочинником для свого покоління, але, сподіваючись, у нашому перенаселеному дев'ятнадцятому столітті подібних до нього знайдеться небагато.

Від Абінгдона до Ньюнгем-Кортні дуже красиві місця. Маєток Ньюнгем-парк вартує того, щоб про нього згадати. Він відкритий для відвідування у вівторок і четвер. У будинку зібрано прекрасні колекції картин й рідкісних речей. Та й сам парк дуже гарний.

Заводь за Стенфордською греблею, що одразу за шлюзом, — чудове місце для того, щоб утопитися. Підводна течія надзвичайно сильна, і якщо вам колись доведеться потрапити в неї, значить, усе в порядку. Обеліском помічено місце, де втопилися двоє купальників. Тепер сходинки

obelіска правлять за трамплін, з якого хлопці пірнають, щоб пересвідчитися, чи справді таке вже небезпечне те місце.

Іффлійський шлюз та млин за милю до Оксфорда — улюблені теми річкових аматорів пензля. Однак після картин вони викликають лише розчарування. Взагалі я помітив, що мало що в цьому світі відповідає тому, як його зображені на картинах.

Ми пройшли через Іффлійський шлюз десь о пів на першу і, навівши лад у човні та приготувавши все до висадки, підступилися до останньої милі.

Наскільки мені відомо, ділянка річки між Іффлі та Оксфордом — найважча. Щоб її зрозуміти, потрібно тут народитись. Я не раз проходив нею, але мені так і не вдалося розібратися.

Той, хто проплив би від Оксфорда до Іффлі по прямій, зміг би, напевно, почуватися доволі зручно, живучи під одним дахом зі своєю дружиною, тещею, старшою сестрою та старою служницею, котра бавила його, коли він був ще малюком.

Спочатку течія несе вас до правого берега, потім — до лівого. Після того вона виносить вас на середину, обертає три рази і знову несе за собою. Все це завжди закінчується тим, що вона намагається розтрощити ваш човен об яку-небудь баржу.

Відповідно, впродовж тієї милі ми частенько опинялися на шляху інших човнів, а вони на нашому, і, як наслідок, не раз доводилось обмінюватися міцним слівцем.

Не знаю чому, але на річці всі надзвичайно дратівливі. Дріб'язкові прикрощі, які ви навряд чи навіть помітите на суші, на річці доводять вас до сказу. Коли Джордж або Гарріс клеять дурня на березі, я лише поблажливо посміхаюсь. Якщо ж вони поводяться як бовдури на воді, мені доводиться застосовувати до них найдобірнішу лайку. Коли в мене на шляху стає якийсь човен, з'являється бажання взяти весло і повбивати всіх, хто в ньому є.

Навіть найспокійніші люди у човні стають жорстокими і кровожерливими. Якось я плавав у човні з однією молодою

панянкою. За своїм характером вона була неймовірно лагідною і ввічливою (коли була на суші), але на річці її страшно було слухати.

— Дідько б тебе вхопив! — вигукувала вона, коли весляр-невдаха опинявся на її шляху. — Чи не бачиш, куди ти сунеш?

Або:

— Та щоб ти луснув! — обурено приказувала вона, коли їй не вдавалося встановити як належить вітрило. Вона хапала і зі злістю трусила його.

І це при тому, що на березі, як я вже казав, вона була доволі добросердою і дружелюбною.

Повітря на річці згубно впливає на характер людини, і мені здається, що саме через це інколи навіть човнярі доволі різко обходяться один з одним і вдаються до таких слівець, що потому, у хвилини спокою, вони, поза всяким сумнівом, про це жалкують.

Розділ XIX

Оксфорд. — Уявлення Монморансі про небеса. — Принади і переваги орендованого човна. — «Гордість Темзи». — Погода змінюється. — Річка в її різних видах. — Невеселий вечір. — Прагнення недосяжного. — Весела бесіда. — Джордж грає на банджо. — Тужлива мелодія. — Ще один дощовий день. — Легка вечера з тостом.

В Оксфорді ми провели два приємні дні. У самому місті дуже багато собак. Першого дня Монморансі довелось витримати одинадцять сутичок, а наступного — чотирнадцять, і, очевидно, для нього це був справжній рай.

Зазвичай люди, які від природи надто слабкі або надто лініві, щоб насолоджуватися греблею проти течії річки, сідають у човен в Оксфорді і пливуть за течією. Однак енергійних людей більше принаджує подорож проти течії. Мало доброго в тому, щоб увесь час пливти за течією. Значно

більше задоволення отримуєш, коли, напруживши спину, змагаєшся з нею і, незважаючи на її супротив, доляєш милю за милю. Принаймні так мені здається, коли гребуть Джордж із Гаррісом, а я кермую.

Тим, хто вирішує почати свою подорож від Оксфорда, я порадив би взяти власного човна (якщо вам, звичайно, не вдається взяти чужого без ризику, що про це дізнаються). Човни, які можна винайняти на Темзі вище від Марлоу, досить добротні. Вони не пропускають води, і якщо з ними обережно обходитись, вони нечасто розвалюються на шматки чи тонуть. У них є на чому сісти, і вони забезпечені всім необхідним (ну, майже всім) для греблі і керування ними.

Але вони не вражають своїм художнім оздобленням. Човен, який ви орендуєте вище від Марлоу, — це не той човен, в якому ви зможете козирнути чи почванитися. Найманий у верхів'ях річки човен дуже швидко покладає край усіляким дурницям, до яких вдаються його пасажири. У цьому його основна, можна навіть сказати — єдина, перевага.

Людина у найманому човні поводиться врівноважено і скромно. Її більше до вподоби пливти в тіні, попід деревами, і левову частину своєї подорожі вона здійснює або від самого ранку, або пізно вночі, щоб мало хто на річці міг її побачити.

Коли особа в найманому човні помічає когось зі своїх знайомих, вона одразу ж вибирається на берег і намагається сковатися за деревами.

Одного літа я подорожував з компанією, яка на кілька днів винайняла човна у верхів'ях річки. Раніше нікому з нас не доводилося мати справу з найманим човном, і коли ми його побачили, то не могли зрозуміти, що ж це таке.

Ми замовили звичайного чотиривеслового човна. Коли ми прийшли на човнярську станцію зі своїми валізами і назвали свої імена, човняр сказав:

— А-а, так-так! Це та компанія, що замовляла чотиривесловий човен. Усе гаразд. Джиме, притягни сюди «Гордість Темзи».

Хлопчина пішов і за п'ять хвилин з'явився знову. За собою він волік якусь допотопну дерев'яну колоду, здавалося, її щойно звідкись викопали, причому викопали настільки недбало, що навіть пошкодили, хоча без того, звісно, можна було б і обійтись.

Особисто я, побачивши її, подумав, що це реліквія часів давніх римлян. Яка саме, я не здогадувався, можливо, це була труна.

Верхня частина Темзи багата на давньоримські реліквії, тож припущення видалось мені цілком вірогідним. Один наш приятель, досить серйозний юнак (він трохи цікавився геологією), лише посміявся з моєї римської теорії і сказав, що всякий, хто хоч трішки кумекає (на його превеликий жаль, він не міг зарахувати мене до цієї категорії людей), зрозумів би, що те, що приволік хлопець, є закам'янілими рештками кита, і вказав на ознаки, які підтверджували його належність до дольодовикового періоду.

Щоб якось-таки вирішити нашу суперечку, ми звернулись до самого хлопчина. Ми попросили його не боятися і сказати нам, що ж воно було насправді: закам'янілі рештки доісторичного кита чи труна часів давніх римлян?

Хлопець відповів, що це й є «Гордість Темзи».

Спочатку відповідь хлопчини видалась нам доволі кумедною, і хтось навіть дав йому два пенси за дотепність, але, коли його жарт надто затягнувся, як нам видалось, він почав нас дратувати.

— Ну все, годі! — різко обірвав його наш капітан. — Досить з нас тих дурниць. Віднеси це корито назад своїй матусі і дай нам човна.

Тут надійшов човняр і запевнив нас словом ділової людини, що це справді човен, найсправжнісінський чотиривесловий човен, якого він дібрав спеціально для нашої річкової мандрівки.

Ми досить довго бурчали. На нашу думку, його принайманні можна було пофарбувати чи просмолити, зробити

хоча б щось, аби він не виглядав наче жертва катастрофи. Але човняр відповів, що, на його думку, човнові нічого не бракує.

Схоже було, що він навіть образився на нас за наші заваження. Він запевнив, що з усіх човнів вибрав для нас найкращий, і, як на нього, то ми могли б виявити трохи більше вдячності.

Він сказав, що, наскільки пам'ятає, в тому вигляді, в якому вона перед нами стойть (правильніше — тримається купи), «Гордість Темзи» використовують уже впродовж сорока років і ще ніхто на неї не поскаржився. Він не міг зрозуміти, чому вона нам не сподобалася.

Більше ми не сперечалися.

Ми зв'язали докупи так званого човна якимись мотузками, позаліплювали шматками шпалер усі ненадійні місця, помолилися і ступили у човен.

За шість днів користування тим мотлохом з нас узяли тридцять п'ять шилінгів, хоча на будь-якому прибережному розпродажу деревини ми могли б його купити всього за чотири шилінги і шість пенсів.

На третій день погода почала мінятися (я повертаюсь до нашої нинішньої мандрівки), і коли ми вирушили у зворотну подорож від Оксфорда додому, безперестану йшов дрібний густий дощ.

Коли сонце витанцює своїми променями на брижах, виблискує позолотою на сіро-зелених стовбурах буків, зайчиками стрибає прохолодними лісовими стежинками, проганяючи тіні, виграє на відмілинах, розсипається діамантами на колесах водяних млинів, посилає поцілунки ліліям, бавиться у пінистих водоспадах на греблях, прогулюється вкритими мохом мостами, заливає яскравим світлом кожне містечко, пестить луги і просіки, пробирається між заростями очерету, сміючись, підглядає у кожну шпаринку, пустотливо тріпоче у далеких вітрилах, заливаючи все довкола своїм ніжним сяйвом, річка сповнена невимовної краси.

Але в негоду, коли вона холодна і знудьгована, коли її темні сумні води безперестанку поливає дощ, коли вона тихо склипує у темряві, ніби втомлена самотністю жінка, коли похмурі, мовчазно завмерлі і закутані в туман дерева стоять вздовж її берегів, наче привиди покинутих друзів, із докором в очах і сповнені злоби, тоді це річка-примара, яка несе свої води долиною несправдженіх надій.

Сонячне світло — це кров природи. Коли зникає сонячне світло, очі матері-землі втрачають свій блиск, стають такими бездушними. Тоді поряд з нею нам стає сумно, нам видається, що ми для неї чужі і їй байдуже до нас. Вона наче вдова яка втратила свого коханого чоловіка: її діти пестять її руки, зазирають в очі, їм так хочеться, щоб вона всміхнулася до них, але в її очах лише смуток.

У весь той день ми гребли під дощем. Це була така марудна робота. Спочатку ми вдавали, ніби ми задоволені. Ми переконували себе, що така переміна нам приемна і нам подобається побачити річку в її різноманітті. Ми казали, що й не сподівалися на те, щоб у весь час було сонечно, і навіть не хотіли такого. Ми стверджували, що природа прекрасна навіть тоді, коли вона плаче.

Перших кілька годин ми з Гаррісом справді були сповнені піднесення. Ми співали пісню про цигана і захоплювались тим, яке чудове в нього життя: відкрите бурям і сонцю, як він насолоджується кожним подихом вітру і дощем та як сміється з тих, хто всього цього не любить.

Джордж дивився на речі більш розсудливо і не розлучався з парасолькою.

Перед сніданком ми напнули парусину і не знімали її протягом усього дня, залишили тільки невелику шпаринку на носі човна, щоб можна було вправлятися з веслом і дивитися, що там робиться попереду. Так ми пропливли дев'ять миль і зупинилися на ночівлю трохи нижче Дейського шлюзу.

Той вечір, відверто кажучи, був не дуже веселим. Дощ лив без упину. Все в човні намокло і стало липким. Вечеря також

не вдалася. Коли не дуже хочеться їсти, достатньо якогось шматка холодного пирога з яловичиною, щоб насититися. Мені хотілося оселедців і котлет, Гарріс щось пробурмотів про камбалу під майонезом і віддав свій шматок пирога Монморансі, який також від нього відмовився і, ображений такою пропозицією, вмостився на іншому кінці човна.

Джордж попросив нас не згадувати ні про які делікатеси, принаймні доти, доки він не запхає в себе свій шматок холодної вареної яловичини, до того ж без гірчиці.

Після вечері ми сіли грati в карти, ставлячи по одному пенні. Грали ми десь із півтори години. Джордж виграв чотири пенси (йому завжди таланить у картах), а ми з Гаррісом програли рівно по два пенсі.

Тоді ми вирішили припинити грati, Гарріс сказав, що коли надміру захоплюється, починає з'являтися нездоровий азарт. Джордж запропонував продовжити, щоб ми спробували відігратися, але ми з Гаррісом вирішили не випробовувати долю.

Після цього ми зробили собі пуншу і завели розмову. Джордж розповів про одного свого знайомого, який кілька років тому вирушив у подорож річкою, і такої самої, як і зараз, ночі йому довелося спати в мокрому човні. Після того він схопив ревматизм, і вже нічого не могло його врятувати: десять днів потому він помер у страшених муках. Джордж сказав, що він був досить молодим чоловіком і саме збирався одружитися. І додав, що це одна з найсумніших історій, які він тільки знов.

Це нагадало Гаррісові про його приятеля, який пішов добровольцем на військову службу. Однієї дощової ночі в Олдершоті вони спали в наметі.

— Так само, як і зараз, усю ніч ішов дощ, — сказав Гарріс, — а на ранок він проکинувся калікою на все життя.

Гарріс сказав, що, коли ми повернемося до Лондона, він познайомить нас із ним. Від одного його вигляду серце кров'ю обливається.

Звісно, розмова зайдла про такі приємні речі, як ішіас, лихоманка, застуда, запалення легень та бронхіт, Гарріс сказав, що, зважаючи на те, що поблизу в нас немає лікаря, було б прикро, коли б будь-хто з нас цієї ночі серйозно захворів.

Після такої розмови нам захотілося розважитися, і я за-пропонував, аби Джордж дістав своє банджо і спробував зіграти нам щось веселеньке.

Мушу сказати, що припрошувати Джорджа не довелося. Він не став лепетати усіляких дурниць про те, що залишив інструмент у дома чи щось подібне. Він одразу ж дістав своє банджо і почав награвати «Чорні очі».

До того вечора мелодія «Чорні очі» завжди видавалась мені досить-таки простенькою. У Джорджевому виконанні вона звучала так тужливо, що я був просто вражений.

Що далі вона звучала, то все більше мене з Гаррісом охоплювало бажання кинутись один одному на шию і роз-ридатися. Але неймовірними зусиллями ми все ж таки стри-мали слізози, що наверталися на очі, і мовчки слухали цю надзвичайно сумну мелодію.

Коли Джордж дійшов до приспіву, ми навіть зробили від-чайдушну спробу розвеселитися. Ми знову налили собі пун-шу і підхопили пісню: Гарріс тремтливим від переживань голосом заводив, а ми з Джорджем підспівували за ним:

Ой, очі, очі чорні дівочі,
За що страждати змусили ви?
Чи ж не кохав я вас літньої ночі,
Чи ж...

Тут ми не втрималися. У тому пригніченому стані, в яко-му ми перебували, витерпіти непередавану чуттєвість Джорджевого супроводу було неможливо, Гарріс розплакався, як мале дитя, а собака так завив, що я аж злякався, щоб у нього, бува, не розірвалося серце чи не вискочила щелепа.

Джордж прагнув перейти до наступного куплету. Йому здавалося, що коли він краще налаштується на мелодію і виконуватиме її не так вимушено, вона не буде такою тужливою. Однак більшість була проти такого експерименту.

Робити було нічого, і ми лягли спати, точніше, перевдяглись і три чи чотири години пролежали на дні човна, перевертаючись із боку на бік. Зрештою, нам таки вдалося задрімати до п'ятої ранку, потім ми піднялися і поснідали.

Наступний день був такий само. Дощ не відхав, і, загорнувшись у свої дощовики під парусиною, ми помалу пливли вниз за течією.

Хтось із нас — не пам'ятаю хто, але мені здається, що це був я — спробував знову завести мову про циганські дурниці, ніби ми діти природи і повинні насолоджуватися дощем, але нічого з того не вийшло.

Пісенька «Як же ж не люблю я дощу» до болю виразно описувала стан кожного з нас, тому співати її не було жодної необхідності.

Єдине, в чому ми були одностайні, — це те, що хай там як, а ми доведемо справу до кінця. Ми вирішили впродовж двох тижнів насолоджуватися мандрівкою річкою, і ми будемо нею насолоджуватися впродовж двох тижнів. Навіть якщо нам доведеться померти! — звичайно, це засмутиТЬ наших друзів та близьких, але тут уже нічого не вдієш. Ми відчували, що поступитися погоді при нашому кліматі означало б створити надзвичайно небезпечний прецедент.

— Лишилось якихось два дні, — сказав Гарріс, — а ми молоді й сильні. Тож, може, все й обійтеться.

Десь близько четвертої ми почали обговорювати, що будемо робити ввечері. На той час ми саме пройшли Горинг і вирішили гребти до Пенгборна, аби там і заночувати.

— Ще один не надто веселий вечір, — пробурчав Джордж.

Ми роздумували, що робитимемо. До Пенгборна ми мали б дістатися близько п'ятої. Пообідаємо — буде, скажімо, пів на сьому. Потім, поки лягати спати, можемо або

прогулятися під дощем містечком, або посидіти у якійсь напівосвітленій пивничці і почитати журнал.

— В «Альгамбрі» було б, напевно, веселіше, — промовив Гарріс, насмілившись висунути голову з-під парусини, щоб поглянути на небо.

— А потім можна було б повечеряти в ***¹... — мимохіть додав я.

— Я навіть дещо жалкую, що ми вирішили не розлучатися з човном, — сказав Гарріс. На якусь мить між нами запанувала тиша.

— Якби ми не були готові приректи себе на неминучу смерть у цьому клятому старому кориті, — додав Джордж, оглядаючи човен сповненим злоби поглядом, — вартуваво б нагадати, що десь по п'ятій, наскільки я знаю, від Пенгборна віходить потяг. На ньому ми могли б дістатися до Лондона, перехопили б по відбивній і ще встигли б заглянути в той заклад, про який ти говорив.

Усі замовкли. Ми дивились один на одного, і, здавалося, кожен бачив на обличчях інших свої недобрі думки та наміри. Мовчки ми витяти валізу й оглянули її. Ми подивилися на річку: довкола — жодної живої душі!

Двадцять хвилин потому можна було спостерігати, як три фігури у супроводі збентеженого пса, сором'язливо крадучись, пробиралися від пристані біля готелю «Лебідь» до залізничної станції. Їхній одяг, що не міг похвалитися ані чистотою, ані вишуканістю, складався з чорних шкіряних черевиків — брудних, прогулянкових фланелевих костюмів — надзвичайно брудних,rudих фетрових капелюхів — пом'ятих, дощовиків — промоклих наскрізь, а також парасольок.

¹ Досить пристойний невеличкий придорожній ресторани неподалік ***. Не знаю, де б іще так смачно готували легкі французькі обіди й вечери. А крім того, там лише за три шилінги і шість пенсів можна замовити пляшку чудового вина. Але я не такий уже йолоп, щоб рекламиувати це місце. (*Прим. авт.*)

У Пенгборні нам довелося обдурити човняра. Ми не подали вигляду, що втікаємо від дошу, і доручили йому пильнувати човна і все, що в ньому було, попросивши приготувати його для нас на наступний ранок на дев'яту годину, коли ми повернемось. Якщо ж трапиться щось неперебачуване і ми не зможемо повернутись, ми йому напишемо.

До Педдингтонського вокзалу ми дісталися о сьомій і одразу ж попрямували до ресторану, про який я розповідав, дещо перехопили і, залишивши Монморансі та замовивши на пів на одинадцяту вечерю, пішли до Лестер-скверу.

В «Альгамбрі» ми були об'єктом загальної уваги. Коли ми підійшли до каси, нам досить грубо сказали, що ми запізнилися на півгодини, і скерували нас до входу з боку Касл-стрит.

Це було нелегко, але нам все ж таки вдалося переконати касира в тому, що ми не всесвітньо відомі акробати з Гімалайських гір, і він, отримавши гроші, дозволив нам увійти.

Усередині ми досягли ще більшого успіху. Усі з захопленням дивилися на наші засмаглі обличчя і досить виразний одяг. Крім нас довкола не існувало нічого.

Це був справжній тріумф!

Після першої дії ми повернулися до ресторану, де на нас вже чекала вечеря.

Мушу визнати, від тієї вечері я отримав море задоволення. Впродовж десяти днів ми перебивалися переважно холодним м'ясом, пирогами та хлібом з джемом. Це була невищукана і поживна їжа, але в ній не було нічого захопливого. Аромат бургундського, запах французького соусу, вигляд чистих серветок і видовжених буханців, немов довгочікувані гості, стукалися в наші душі.

Певний час уся наша увага була прикута тільки до їжі. Виструнчившись і схопивши ножі й виделки, ми мовчки напихалися нею і запивали великими ковтками вина. Але згодом ми відкинулися на спинки стільців і, не поспішаючи, безтурботно продовжували нашу трапезу. Серветки

попадали на підлогу, ми простягли під столом ноги і знайшли час, щоб критичним поглядом оцінити закіптужену стелю, якої раніше не помічали.

Ми відсунули келихи і відчули себе сповненими доброти, задуми і прощення.

Потім Гарріс, який сидів біля вікна, відхилив фіранку і визирнув на вулицю.

У темряві виблискувала волога бруківка, тьмяно мерехтіли при кожному подуві вітру ліхтарі, безперестанку пострибували у калюжах краплі дощу, вода, збігаючи жолобами, стікалася до водостічних канав. Зігнувшись під своїми парасольками, поспішали наскрізь промоклі перехожі, а жінки високо піднімали свої спідниці.

— Ну, що ж, — промовив Гарріс, протягуючи руку до свого келиха. — Наша чудова подорож скінчилася, і я усім серцем вдячний за неї нашій старій добрій Темзі. Все ж таки мені видається, що ми добре вчинили, що вчасно звідти шмигнули. Ну, за здоров'я трьох чоловіків, які успішно вибралися з човна!

І Монморансі, який стояв на задніх лапах біля вікна та теж вдивлявся у темряву, коротко гавкнув на знак згоди.

Літературно-художнє видання

Серія «Поринь у світ пригод»

ДЖЕРОМ Джером Клапка
Троє в одному човні (як не рахувати собаки)
Повість

Керівник проекту *М. Г. Шакура*
Координатор проекту *К. В. Озерова*
Відповідальний за випуск *О. В. Стратілат*
Редактор *О. Е. Подольська*
Художній редактор *Ю. О. Сорудейкіна*
Технічний редактор *І. О. Гнідая*
Коректор *К. В. Єгорова*

Підписано до друку 20.02.2017. Формат 84x108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Literaturnaya». Ум. друк. арк. 10,92.
Наклад 8000 пр. Зам. № 7-02-1011.

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»
61052, м. Харків, вул. Різдвяна, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com

- за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (Life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88
- на сайті Клубу: www.bookclub.ua
- у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безоплатний каталог

**Запрошуємо авторів, перекладачів,
художників, редакторів до співпраці**

e-mail: publish@bookclub.ua

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київ

тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеса

тел./факс +38(067)572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Джером Дж.-К.

D40 Троє в одному човні (як не рахувати собаки) : повість / Джером К. Джером ; пер. з англ. Н. Філімонової. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. — 208 с.

ISBN 978-617-12-2537-4

ISBN 978-617-12-1545-0 (серія)

Повість Джерома К. Джерома «Троє в одному човні» докорінно змінила життя автора. Написана за спогадами про весільну подорож по Темзі, що відбулася в серпні 1889 року, вона принесла письменникові світову славу. Історія трьох друзів — Джорджа, Гарріса та Джея, які здійснюють прогулянку на човні Темзою, відпочивають від Лондона й намагаються на деякий час злитися з природою, — і посьогодні залишається неперевершеним зразком англійського гумору.

УДК 821.111

ББК 84(4Вел)

ПОРИНЬ У СВІТ ПРИГОД!

Джером Клапка Джером народився в Англії, замолоду він хотів зайнятися політикою або стати інтелектуалом, але смерть батьків змусила його покинути навчання і заробляти на прожиття. Джером пробував працювати журналістом, писати есе, сатириу й оповідання. Після успіху повісті «Троє в одному човні...» він мав змогу присвятити більше часу письменству. У 1892 році обійняв посаду редактора журналу «The Idler», після Редьярда Кіплінга. У 1893-му Джером заснував власний журнал «To-Day». За книжкою «Троє в одному човні...» було створено фільми, телесеріал і радішоу, театральні вистави і навіть мюзикли. Іскрометний стиль цього твору вплинув на багатьох гумористів і сатириків в Англії та по всьому світу.

Джером почав писати «Троє в одному човні...» одразу після повернення з весільної подорожі, проведеної з дружиною на річці. Однак у повісті свою дружину він замінив на давніх друзів, що дозволило створити безліч комічних ситуацій. Під час мандрівки з героями стаються різні пригоди. Історія трьох друзів — Джорджа, Гарріса і Джая — які здійснюють прогулянку на човні Темзою, відпочивають від Лондона з його нездоровим кліматом і намагаються на певний час злитися з природою, і посьогодні залишається неперевершеним зразком англійського гумору.

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-2537-4

9 786171 225374